

ОЛТИН КЎПРИК

Ёш ижодкорлар тўплами

Тошкент
«Noshir» нашриёти
2010

УДК 821
ББК 84(5Ў)6+83.3(5Ў)

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси томонидан тавсия этилди

Тақризчи

Абдугафур Расулов, *ф. ф. д., проф.*

Тузувчи

Маъсума Аҳмедова

Нашрга тайёрловчилар

Фаррух Жабборов, Жасур Кенгбоев,
Иномжон Абдиев

Масъул муҳаррир

Сабоҳат Сафоева, *ф. ф. н.*

Рассом

Жасур Маҳмудов

Қўлингиздаги китоб ёш ижодкорларнинг ижод намуналаридан жамланди. Тўпلامдан жой олган шеър, ҳикоя ва жаҳон адабиётидан ўзбек тилига ўтирилган асарлар сиз адабиёт мухлисларини бефарқ қолдирмайди, деган умиддамиз.

ISBN 978-9943-353-41-1

© «Noshir» нашриёти, 2010

ЭЗГУЛИК КУРТАКЛАРИ

Ижод сири — ёшликни сақлаб қолишда.

Буюклик сири — болаликни сақлаб қолишда.

Болалик интуицияси, сезги-ҳиссиёти алдамайди, ижод-корга умри давомида оламни объектив идрок этиши учун замин бўлади, маёқ бўлади.

Ёзувчи Тоғай Мурод кундалик дафтарида шундай битиклар учрайди. Қўлингиздаги тўплам ёшликнинг ана шундай бегубор, самимий қалб туйғуларидан жам бўлди. Қалб туйғулари назм бўлиб, наср бўлиб қоғозга тўкилди.

Ушбу китоб Ўзбекистон халқ ёзувчиси Тоғай Мурод ижодий мактабига, катта адабиётга бўлган эътиқод, меҳр-муҳаббатнинг илк изҳори бўлди.

Ушбу китоб ёш ижодкорлар — Тоғай Мурод болаларининг ўз устозлари порлоқ хотирасига бағишлови бўлди.

Хусусан, иккови уйғунликда камолот сари дадил қадам ташлаётган авлод ижодкорлари минбари бўлди.

Албатта, тўпламни юксак баҳолашдан йироқмиз. Ахир, чиндан ҳам, тетапоя қилиб бораётган гўдакдан учқур одам одимини талаб қилиб бўлмайди. Лекин ана шу тетапоя қадамлар кишига завқ бахш этади, умид бахш этади. Катта адабиётимизга хос кўҳна, айна пайтда янги туйғулар янгича нафас, янгича сурур билан асар бўлиб, ўзини намоён этаётгани кишини севинтирмай қолмайди.

Сиз, нозик дидли адабиёт мухлиси, тўпламдан жой олган назм гулшани оралаб, ёш шоирларимиз саралаган гулдастандан мутаассир бўласиз.

Наср бобида ёш ёзувчиларимиз танлаган мавзулар, инсон характери чизгилари, манзараларидан бино бўлган ҳикоялар сизни бефарқ қолдирмайди.

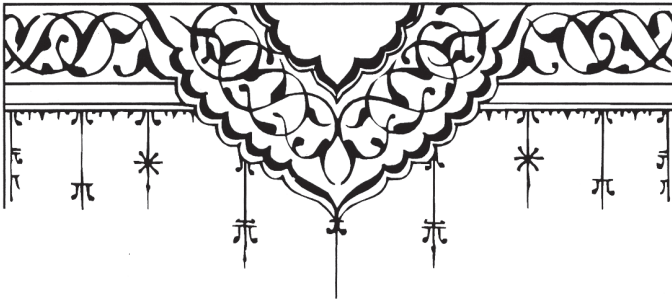
Сиз ёш таржимонларимизнинг жаҳон адабиёти намуналаридан ўзбек тилига ўгирган ҳикоялари орқали бадиий таржима мактаби янгича оҳанглар билан жонланаётганининг гувоҳи бўласиз. Чини билан нафис адабиётга муҳаббат қўйган мухлис аслиятдан қилинган таржималардан қувона олади.

Яна, истеъдодли ёш рассомимизнинг она юртга, табиатга бўлган меҳри билан яралган дилбар манзаралардан баҳраманд бўласиз.

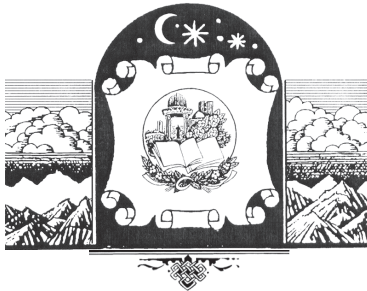
Умид қиламизки, тўплам иштирокчилари ҳали катта ижодкорлар бўлиб, ўзларини тўла намоён этадилар, том маънода бадиий мукамал асарлар яратадилар. Ижодкор таржимонларимиз ҳам келажакда адабиётимизни жаҳон адабиёти дурдоналари билан, ва аксинча, жаҳон адабиётини ўзбек адабиётининг ажойиб асарлари билан бойитадилар.

Улар адабиёт хизмат қилмиш эзгулик куртакларидир.

Тузувчидан.

НАЗМ

Шеърлар

*Асли шеърият эшитими дунёдаги ҳас-
сос туйғулар билан бойидади, нарис ҳис-ха-
ёллар билан тўлдирди. Руҳияти.мизни
ғўдал ҳали эзу туйғулар билан сузорида.
Борлиги.мизни маънавий ва маданий барка-
моли этади.*

Шоҳай Мурод

МУНИРА МУҲИДДИН

ВАТАН

Оҳ, сен қаърларига гарқ қилган тугён,
Ўзингни тўфон ё ирмоқ санама.
Қаттол қуюнларни кўриб бўлганман,
Жаҳолат нелигин асти сўрама.
Жаҳолат не эрур, жаҳолат недир,
Файирлар қаҳрига қорилган чора.
Қонли суронларда ҳилвираб тўзган
Туроннинг қирқ ямоқ эгнига қара.

Оҳ, сен қаърларига гарқ қилган тугён,
Сенмасму сарбадор бевасин оҳи?!
Темур Малик мисол Аму ёқалаб,
Аҳли ушшоқларнинг поёнсиз роҳи?!
Сенмасму Фурқату Бобурга ҳижрон?
Кимга она эрсан ё Каъбатуллоҳ,
Ватан — юрагимда адл қоямсан!
Мен-чи — остонангда музаффар сипоҳ!

* * *

Ўнгимда дераза, дарпарда осик,
Самовий кенгликда кезинади кўз.
Теграмда муаззин минорлар тўсиқ,
Бир таскин демоққа топилмайди сўз.
Чисирлаб узилар қисмат дорлари,
Илкимга чанг солар нолакор ситам,
Сўнг исён қалъаси — юракни ковлаб,
Руҳим вужудига қуяр қулт-қулт ғам.
Кўрмаса, бу кунни кўрмаса,
Нигоҳим ёмғирдай сочилар,
Ломакон вужуднинг кетма-кет,
Қопқаси тоқлари очилар.
Сўнг васл имлайди беникоҳ,
Тул руҳнинг қошига ул ғамни,
Руҳ бедор, ғам бедор бу оқшом
Бир гўдак уйғотар оламни.

АБАДИЯТ

Тоғай Муродга

Сукунат нафаси
кезинар
Қумсоат
милидай
қафасда.
Қушмаски,
қаноти илмайди,
қалдирғоч парвози -
ҳавас-да.
Аслида, ўткинчи
умрнинг
елвизак туюлган
лаҳзаси —
юракнинг
туғёнли тоқида
очилган
мангулик
дарчаси.
Хазонрез
ҳидидан хушҳол
боғ,
Эй, зарди
огочлар ошиғи,
Қулоқ бер,
заминда айланар
мутгасил "Момо Ер қўшиғи"!
Чикора
карвонлар одими,
Зоедир қўнғироқ

матлаби,
Билганим, бу
ижод дайрида
мангудир азим
бир кавкаб¹и!

* * *

Кўнглингнинг қўллари узундир,
Кўнглингнинг қўллари қоп-қора,
Кўнглимнинг кўзларин беркитар,
Ялдо тун.
Кўнглим бир бечора.

Кўнглингнинг қўллари дарахтдир —
Жон қушим қўнувчи қўналга,
Ялмоғиз япроғинг увласа,
Телба қуш мастона ўланга.

Кўнглингнинг қўллари жаллодим,
Кўнглингнинг қўллари Низомулк,
Жон қушим тиғингда Мўминдек,
Жон берса, не ажаб, мирзолик.

Кўнглингнинг қўллари Низомулк,
Кўнглимнинг қўллари жаллодим,
Жон қушим тиғингда Мўминдек,
Жон берса ҳосилдир муродим.

---

¹ К а в к а б — юлдуз.

ОЙГУЛ АСИЛБЕК ҚИЗИ

* * *

Шаҳар. Йўллар. Оқади умр.
Кўчаларда ҳаёт қайнар шаън.
Оқшом. Тунги чироқлар — бир зум
Ҳайратдан тик қотиб қолган шам.

Энди нима аҳамияти бор,
Ёмғир, туман, кузги шамоллар.
Мен уларни ташладим, кетдим,
Мени ҳам тарк этди хаёллар.

Ортада қолган чорак умримни
Хазонларга тенг қилганимни
Олисларда билмайди отам,
Бу ҳаётда енгилганимни.

Мен атаймас, уриндим, бироқ,
Етолмадим умидингизга.
Тақдир билан тўғри келмади
Юлдузимиз юлдузимизга.

Балки дунё ростдан кенг эди,
То уни мен билмаган замон.
Кўз олдимда ўша кенгликлар,
Кўринади панжарасимон.

Бунинг нима аҳамияти бор,
Хазонрезги, тўзгин шамоллар?
Мен уларни ташладим, кетдим,
Мени ҳам тарк этди хаёллар.

ШОИР ХАЁЛЛАРИ

Кўл, қамиш, ой акси, бир ҳовуч юлдуз,
Майсалар туш кўриб ётар ёмғирни.
Дайди хаёллари қайга кетади,
Дарахтга суяниб турган шоирнинг?

Худо, инсон, кўнгил, тақдири азал,
Очилар мозийнинг қора дафтари.
О, шоир, ўйларинг мунчалар чигал,
Ёдингдан ўчади умр матлаби.

Қайдадир айна вақт қайси ошиқнинг
Ой нури тушади деразасидан.
Сизни севаман, деб мактублар ёзиб,
Гўзал қиз ўтирар киприклари нам.

Лоларанг шафақлар, қорли чўққилар,
Олис сайёралар, қумли барханлар.
Одам ҳаётининг қуюқ ранглари —
Кўзёшлар, орзулар, рости ёлғонлар.

Кўл, қамиш, ой акси, бир ҳовуч юлдуз,
Майсалар туш кўриб ётар ёмғирни.
Дайди хаёллари қайга кетади,
Дарахтга суяниб турган шоирнинг?

* * *

Оқшом бўйи осмонда сузган
Булутларнинг ранги қорамтир.
Уни мендан ажратиб турар,
Тунчиरोқдан оқётган нур.

Мен гулларнинг сочини ўрдим –
Эрмак қилдим ёлғизлигимдан.
Башорат қил, эй, лўли аёл,
Бахтли ёки бахтсизлигимдан.

Деразамга урилди чақмоқ,
Бор арази, кинлари билан.
Қулаб тушди турган шамчиноқ,
Найзасимон нурлари билан.

Этагини силкиди шамол,
Туман каби оқшом тарқалди.
Ўнг кафтимга чизилган йўллар,
Бахтлисан, деб мени алдади.

Ҳамон гуллар сочин ўраман,
Эрмак қилдим ёлғизлигимдан.
Башорат қил, эй, лўли аёл,
Бахтли ёки бахтсизлигимдан.

ҚУМСОАТ

Эшикни очаман ичкари,
Қаршимда сукунат боқади.
Умримга менгзаган қумсоат,
Билдирмай қуйига оқади.

Кунларим тўкилар, тунларим,
Йилларни тўлдириб ўйнайди.
Афсуски, умрни соатдай,
Тескари ағдариб бўлмайди.

АНВАР СУЮН

ҒҰР БУЛУТ ҚИСМАТИ

Кўкка учар бўлди денгиз бўйидан,
Оппоқ шалоладек парланган булут.
Қавмидан ажралиб қочди-ю, бирдан
Жануб тарафларга йўл солди, ҳай-хуйт.

Учиб кета берди мавҳум томонга,
Улкан кенгликларни кузатиб узоқ.
У назар солмади атрофга – ёнга,
Қаршисидан чиқди ҳайбатли бир тоғ.

Ошиб ўтмоқликни айлади ҳавас,
Кўрсатмоқчи бўлди даставвал кучин.
Юқорига сузди шахд билан бирпас,
Чўққи йўл бермади, бироқ у учун.

Ҳайҳот! Сингган эди қоя бағрига,
Минглаб булутчалар шудринг мисоли.
Мудҳиш ажал бўлиб қолмиш барига,
Баҳайбат чўққининг ўрмонзор ёли.

У ҳам чарчади-ю, келиб қўшилди,
Арчалар қўйнига рутубат бўлиб.
Шу чоғ ҳақиқатни англади, билди,
Ташна майсазорлар ётарди ўлиб.

ЧАВАНДОЗ ФАЛСАФАСИ

Чавандоз тулпорин чиқарди томдан,
Сўнгра якка миҳда совитди узоқ.
Волидаси олиб эски таҳмондан,
Бошига кийгизди қадимий бошмоқ.

...Қарчиғай самога сапчиди учқур!
Қамчи ҳаволатар норгул паҳлавон.
Оргидан боқади, йўқотиб ҳузур —
Дуо айтганича она шу замон.

Полвон қўймас сира ушбу одатин —
Беаёв кўпкари — кожбахт бир кечмиш.
Ҳамон ниқтаб келар самовий отин,
Баҳсу курашларда ҳузур бор эмиш.

ТОШБУЛОҚ

Фаррухга

Бир тараф – шағирлаб оқиб тушган тош,
Бир тараф – ҳайбатли тиккайган қоя.
Қиш сийнаси каби ҳислар яланғоч,
Замҳарир кенгликдан тилар ҳимоя.

Осмон бамисоли тескари қудуқ,
Туйнукдан боқади муз еган қуёш.
Аёз учаётир авзойи бузуқ,
Ёрилиб кетгудек, совуқ урган тош.

Тарам-тарам бўлиб ўнгир лаблари
Ёрилди, бўронга топмади чидам.
Хув, эски қайрағоч – қиров қалъаси
Йиқилди, жон таслим этмоқда у ҳам.

Қотиб қолган гўё пўлат зирҳ янглиғ,
Шамоллар зарбидан ширадор тупроқ.
Бироқ бир манзара мавҳум, ноаниқ:
Муз ёриб, буғ отар кўҳна Тошбулоқ.

Бамисли лавадек ҳаволанар буғ,
Қаҳратон забтини кесиб боради.
Шу митти чашмага минг бора қуллуқ!
Қор кечиб, шилдираб кетиб боради.

БОБО ВА НАБИРА

Ҳайқириб тоғлардан чопади дарё,
Ҳатто бас келолмас бетизгин шамол.
Улкан кенгликларда ястаниб гүё,
Салобат тўксам дер денгизлар мисол.

Уҳ тортиб чайқалар, гоҳи-гоҳида —
Пўртана мавжларда акс этар қайғу.
Денгиз ҳам баайни — тирик чоғида
Дарёдек юрт кезиб юрсам, — дер, — манғу.

ИККИ ТҮЛҚИН

Чайқалади икки тўлқин,
Қирғоқларга уриб бош.
«Топсам, — дейди, — чопиб таскин,
Кенгликларда ёзиб қулоч».

Ваҳм билан турар қоя,
Кўтарганча Зухрони.
Тўлқинлардан беркитар у,
Ортидаги Саҳрони...

ИНОМЖОН АБДИЕВ

ТАЗАРУ

Бир куни ўзимни йўқотиб қўйдим,
Кўнглимда шубҳалар изғий бошлади.
Даҳриёна ҳислар, тентак хаёллар
Онгу шууримни чирмаб ташлади.

Ўйладим, ишондим: тақдирим кулса,
Бой бўлсам, ғам битиб, ташвиш қолмайди.
Худо бор, дейдилар, агар у бўлса,
Нега бандасидан хабар олмайди?

Куфрга қўл бериб, дедим қуёш ҳам
Доғини яширгай, шуъла таратиб,
Бейб – Парвардигор, дейдилар, аммо
Худо ҳам адашган мени яратиб.

Ойни чўнтагимга солмоқчи бўлган
Ғўр эдим, дунё ҳам торга ўхшарди.
Энди англаяпман, ҳасратга тўлган
Ичимда сабрсиз жонзот яшарди.

Жуда ўжар эди, у мен бўлсам ҳам,
Муроса сўзига қўнмасди алҳол.
Кўнгил оғриғига тополмай малҳам,
Асир этди бизни юз минглаб савол.

У паноҳ истади шайтон кўчадан,
Шаккоклик бошимда ўйнади ғужғон.
Асли банда эмас, банди бўлгандим,
Шубҳа юрагига бўлган ҳукмрон.

«Ўша»лар кўксимга нишини қадаб,
Шонли гуруримни этдилар тупроқ.
Мен шаккок эмасдим, дўстлар, аслида,
Менинг хаёлларим гуноҳкор кўпроқ.

Шадродлик кўксимни тирнаган чоғи,
Тасалли бердими шу ўй жонимга?
Йўқса, бу манманлик, бу риёкор ҳис
Қайдан оқиб кирди менинг қонимга?

Онгу шуурида, менинг ўзимда
Тажалли этганда нури Ўзининг,
Ҳаловат билмаган тарқоқ ўйларим
Унутиб қўйибди сарҳад сўзини.

Бугун англаб етдим, тилимда тавба,
Аслида, шу эди илк муддаоим.
Адашиб, алданиб, сени ахтарган
Нотавон бандангни кечир, Худойим.

ҚАСД

Ишқ — олов, сен эса — ёнаётган шам,
Эриб кетаяпсан гам чекиб гўё.
Ёзганларинг — ҳижрон, қайғу ва алам,
Топганинг — айрилиқ, бевафо дунё.

Занжирбанд этилган кўзларингга тун,
Шеъринг ҳам йиғлоқи, руҳингдай маҳзун.
Бир чимдим зиёга ўтаяпсан зор,
Шоир, одамларда нима қасдинг бор?

ЎФИЛ БОЛА

Ўшанда ёш эдим, холам дер эди,
Бир лаҳза кўшнига қисганча кўзни:
– Бўйинг чўзилмоқда, йигитсан энди,
Қулогин тишлаб қўй бирорта қизни.

Ўгил боласан-ку, дерди, отам ҳам,
Йиғлаб келганимда юзим кўкариб.
Елкамга шаппатлаб айтардилар: бор,
Сен ҳам рақибингни ургин кўтариб.

Тоғам койир эди: қани ёшлигим?
Осмонга сапчирдим сендай маҳали!
Бунча лапашангсан, ўн бешга кириб,
Товуқ сўйишни ҳам билмайсан ҳали.

Ёш эдим, кўксимнинг тонглари отмай,
Югуриб, йиқилиб йил ўтган сари –
Ўзимни қидирдим, ўзанин топмай,
Ўкириб оқаетган дарё сингари.

Кимга вафо қилган бу кўҳна дунё,
Мени йўриғига солди, турдим жим.
Бугун саноғига етолмаяпман,
Қанча қулоқ, қанча юрак тишладим.

Бу ҳаёт ўзингни обқочганингни
Бир қуни кўзинга кўрсатар экан.
Товуқ нима бўпти, битта сўз билан
Одам сўйишни ҳам ўргатар экан.

Ўзим жаллод бўлдим, ҳисларим — қурбон,
Маҳзун юракларга тиф санчди исмим!
О, зада кўнглимнинг бўйнидан ушлаб,
Қайга бошляпсан қуйдирги қисмат.

Қанисан, ёшлигим? Тул мусичадек,
Ороми бағридан ситилган соҳир.
Мени нима қилди, «ўғил болалик»
Мен қайси оламда яшаяпман ҳозир?

Аммо сезаяпман, ўзимга қайтгум,
Соддалик руҳимга хос бўлур яна.
Чунки мен шунақа тарбия топдим,
Мен Сиздан шуларни ўргандим, Она.

ҚАБРИСТОН ЗИЁРАТИ

Ногоҳ қадам боссанг, баҳор кунидек
Қайғу кипригингни бирдан ёшлайди.
Дунёдан безиган кекса ҳофиздек,
Асаб торларингни черта бошлайди.

Келасан, йиғлайсан, ўзинг таниган
Қадрдон тепалик ёнига чўкиб,
Ҳазин қурумлардан халос бўласан,
Минг йиллик занг босган дардларинг тўкиб.

Равон туюлади норавон йўлинг —
Руҳингдан чекинар бадбўй чириклик.
Англайсан, сўнги йўқ висолдир ўлим,
Илдизи қуртлаган толдир тириклик!

ҲАЗИЛ

Лабингга оҳиста боссам лабимни,
Қайноқ ҳароратинг бузди таъбимни.

Дўмбоғим, сен билан бизни айирган,
Бу араз, бу аччиқ келди қаердан?

Нозли кеккайишинг қўймаганда ҳам,
Лабингдан бол ичиб, тўймаганда ҳам,

Пахта кўйлагингга жоним тасаддуқ,
Ҳақингда ёмон сўз ўйлаганим йўқ.

Сен билан бир лаҳза келди ўйнагим,
Азиз қадрдоним, чинни чойнагим!

АКМАЛ ТОШ

ЗИЁРАТГОҲ

Сукунат макони?
Ломакон маҳри,
Ҳавойи суратлар тумандек ғойиб.
Дунёнинг шайтоний нафсидан холи,
Зада руҳ ногаҳон энтиқди бойиб.
Тек қотган тулпордек хаёллар сокин,
Бўғизга ёпишмас йилдирим иллат.
Илкида жо этиб само қудратин,
Мингоёқ ҳирсларни қамчилар фурсат.

Иймоннинг нафаси,
Шуурда тўлқин,
Эътиқод нигоҳи чорлайди бирдан.
Сарсон руҳ дунёдан кечиши мумкин,
Воз кечмас боқийлик — абадий нурдан.

Қабрлар...
Аслида дунёмиз қабр,
Бойлик ва мансаблар сигмайдиган жой.
Бўшлиққа санчилди бир сўзки — сабр,
Муждалар карвонин чорлаган ҳумой.

Жимжитлик босқини нақадар аччиқ,
Чингизнинг лашкари уммондан қатра.
Руҳимда уйғонди исёнли оғриқ,
Аёвсиз тебратар овозсиз зарба.
Ёш қалқди,
Тавбага айланган калом,
Илоҳий қудратни қалбимда туйдим.

Вужудим забт этди улуғ эҳтиром,
Кибрли бошимни саждага кўйдим.
Қуръон тиловати — илоҳий кўшиқ,
Ажру савобларни ушлаган сайёд.
Рухларни чорлайди нурли чақирқ,
Жаннат эшиклари очилган заҳот.
Дуога айланган дардли истиғфор,
Етти қат самога урилди бир сас.
Вужудлар тўкилди, эзгулик бисёр,
Шамолдек эркин кўй руҳингни бирпас.
Бир лаҳза,
Бир лаҳза бўлса-да, майли,
Қутурган жажманга чап бердик, ахир.
Қафассиз борлиқнинг акси чиройли,
Иймоннинг нафаси буюк неъматдир.

* * *

Кўп қаватли бинодан гамгин
Узоқларга термулиб боқар.
Сунъийликдан бўғилган кўнгил
Қайлардандир ҳаловат истар.

Достон бўлган улкан шаҳарга
Сифмасди ҳеч жўнгина руҳи.
Нигоҳида тош қотиб қолган
Оддийгина даштнинг шукуҳи...

Осмонларга сапчиди туйғу,
Хира юлдуз совуқ, бир парча.
Фир шабада, кўкка тикилиб
Юлдуз санаш гашти бошқача.

Деворларга сапчиди туйғу,
Боши гурра, хўрсиниб қўяр.
Соғинчларни тутқазиб кетди,
Эртакларга айланган тоғлар.

Хаёл ёлғиз суронга тобе,
Сим тўсиққа урилди беҳол.
Қани энди, кенгликни қучиб
Гул баргида ўйнаса хаёл.

Кўникмади... бошқалар каби
Вужуд судраб кетса қаёққа.
Келажакни ёлғиз қолдириб,
Жўнаб кетди олис қишлоққа...

ТААССУРОТ

Туйғуни тортқилаб ёғади,
Борлиққа тўшалган тилсимот.
Мажнунваш ҳисларга боқади,
Васлини бахш этган паризод.

Уйғонди ажойиб хотира,
Бир шаффоф лаҳзалар парвона.
Мўъжиза яратар оҳиста
Ҳассасин тутганча афсона.

Кўнгил-чи, аксига маҳлиё
Ўзини кашф эта бошлайди.
Пўстинга ўраниб бу дунё,
Яланғоч либосин ташлайди.

Манзара жонланар, бегубор
Чорлайди савлати ҳайратга.
Қаҳратон меҳрида ҳикмат бор,
Тўқнашдим ҳақиқат — сийратга.

Покланган илҳомнинг овози,
Ҳис қилдим руҳимда енгиллик.
Милёнлаб оппоқ қор парвози
Уйғотган таассурот — минг йиллик.

**ШАМОЛЛАРГА
АЙЛАНГИМ КЕЛДИ**
(туркумдан)

Изғирин шамол.
Излайди ненидир, қўлида қилич.
Чеҳралар қамчидан ловуллаб ёнди,
Ўт кетса ҳўл-қуруқ жабрдийдадир,
Ёлғонлар тўкилди,
Фақат ишонди.
Шиддатли ҳайқирди: «Кўзингни очгил!»
Ардоқланган фоний семириб ётар,
Токай чаёндайин ўзлигин чақиб,
Бор-будин кўчада уялмай сотар.
Изғирин шамол
Изиллайди, тинглагувчи йўқ.

* * *

Нечун япроқларни йиғлатар шамол,
Ажиб сергакликка чорлов, белгими?
Ёхуд асрларга сиғмаган Машраб,
Осмон руҳи билан қайтиб келдими?
Ўзликни парчалаб
Безабон жарроҳ
Оч қолган бўридек пойлайди бедор.
Кўринмас атрофда
Бир илинж, паноҳ,
Кўнгилга суқилар шайтоний хумор.
Мўлтираган нигоҳлар увол...

* * *

Ишқни соғинганча,
Девона шамол
Табиат сепини титкилаб юрар.
Энг нафис бўйлардан гулдаста ясаб.
Ҳижроннинг устида мажнундек турар.
Сабр ҳам зириллаб
Ҳайратга тутқун,
Ҳасаддан гумбурлаб тўкилди булут.
Шамол увиллайди тўфонга дўниб,
Ўзга макон излаб тентийди, унут.
Муҳаббатда унутмоқ йўқдир.

* * *

Дарахтлар баргини юлқилаб тортиб,
Қаҳ-қаҳ отиб кулар,
Тинмайди шамол.
Саробга айланган орзуни ортиб,
Судралар маҳбусдек,
Макони завол.
Томи йўқ кулбадан тиланади жой,
Ёғилган балодан яширинмоқ истаб.
Тоғларнинг кўксига урар бошини,
Ҳеч қачон қайтмаган вақтни ҳатлаб,
Изтиробга айланган кулгу.

МАДИНА МУҲАММАД ЮСУФ ҚИЗИ

ОТАЖОН

назира

Етмиш юлдуз ёғилиб,
Ярим ойча тўлолмас.
Етти оға йиғилиб,
Битта ота бўлолмас.
Ҳеч ким сенинг ҳолингни
Отангдайин билолмас.
Бугун менинг бағрим қон,
Вайронаман, отажон.

Қанча дўсту ёрингиз
Келар эди оқишиб,
Улар бугун қўймаслар
Ҳаттоки сим қоқишиб,
Кўрганда — ростми-ёлгон —
Меҳр билан боқишиб,
Мен уларнинг ишидан
Ҳайронаман, отажон.

Ўзинг учун ўл етим,
Ўрда ҳам мен, қирда ҳам,
Осмонда эдим кеча,
Бугун жой йўқ ерда ҳам.
Отасизларнинг ўрни
Қайда экан, билолмам,
Аросатда йўл юриб
Овораман, отажон.

Йўқлигингиз қадамда
Тураш шундай билиниб —
Тонглар келиб қучмайсиз
Меҳрингизни илиниб.
Кундан-кунга борарман,
Юракларим тилиниб.
Ҳар тонг минг бор ўқиниб,
Уйғонаман, отажон.

Яшайман гоҳ ўқсиб,
Гоҳи таскин қидириб,
Гоҳ ганимга кўрсатмай,
Кўз ёшимни сидириб.
Нола қилсам келасиз,
Борингизни билдириб —
Тушларимда энди мен
Қувонаман, отажон.

Ҳар тонг минг бор ўқиниб,
Уйғонаман, отажон.

АЁЛ

Ишқни юрагинг туб-тубига кўмгин,
Устидан гурурни бостириб қўйгин.
Токи севги дилдан қўтармасин бош,
Токи бевафо деб энди тўкма ёш.

Қўйгин энди, унут барини, тамом,
Ёрдан қолган ишқни, ёр берган дардни.
Севгини нафратга қориб ташлагин,
Бугундан сен янги ҳаёт бошлагин.

Ўтмишинг туш каби ўтиб кетади,
Армон яраси ҳам битиб кетади.
Сен ҳали энг бахтли аёл бўласан,
Бевафо етолмас хаёл бўласан.

ШЕРЗОД РУСТАМ

СОҒИНЧ

Талабалик — олтин давр, дегани рост,
Олтинга ҳам алишмасман бу чоғимни.
Аммо мени қандайдир ҳис қийнар бир оз,
Чунки жуда соғинганман қишлоғимни.

Қишлоғимни тушларимда кўргим келиб,
Ухлайман гоҳ умид қилиб кечалардан.
Чопгим келар баъзан шамол каби елиб,
Болалигим ўтган тупроқ кўчалардан.

Тошкент! Ғоят ўзгачадир ҳаёт бунда,
Қизлар сочин майда қилиб ўрмас экан.
Қурбақалар сайрамайди сокин тунда,
Итлари ҳам оқшом чоғи ҳурмас экан.

Қандайдир ҳис қийнаётир мени бир оз,
Нетай, жуда соғинганман қишлоғимни.
Талабалик — олтин давр, дегани рост,
Олтинга ҳам алишмасман бу чоғимни.

...Қани энди бир зумгина қайтаролсам,
Болаликнинг энг беғубор кезларини.
Гоҳ дўстларни эслаб тунлар ўйга толсам,
Соғинаман гоҳ қишлоғим қизларини...

ИЛК СЕВГИ

Болалигим ўтди бахтиёр,
Улғайганим қолибман сезмай.
(Ўртамизда йўқ эди девор)
Қўшни уйдан кўзимни узмай.

Ўйинчоқлар бўлганди унут,
Дилда ўзга ҳислар яшарди.
Хаёлимда бир институт,
Ва... баъзи бир қизлар яшарди.

Бола эдим шоиртабиат,
Дилда зарра губор йўқ эди.
Қўшни қизча ёқарди беҳад,
Ўртамизда девор йўқ эди.

Уйдан чиқиш вақтини пойлаб,
Сўнг мактабга бирга кетардим.
Дўстларимдан ажраб атайлаб,
Дарсдан кейин яна кутардим.

Яна бирга қайтардик. Мен жим.
Уйга етар у мендан аввал.
Севгидан сўз келарди очгим,
Дугонаси берарди халал.

Ҳар гал шундай жуфтлардим оғиз,
Ортидан пайт пойлаб юрардим.
Уни сира қўймаган ёлғиз,
Дугонасин ёмон кўрардим.

Қанча йиллар юрдик шу зайл —
Диллар яқин, ўзимиз йироқ.
Улғаярдик кун ўтган сайин,
Ва чалинди сўнгги кўнғироқ.

Тўй бўлмасин бунда мен қолиб, —
Деб энг яқин дугонасига.
Жўнадим сўнг ҳужжатлар олиб,
Олтин давр остонасига.

Рўёб бўлди улкан орзулар,
Менга очди қучоғин пойтахт.
Бошланганди бахтиёр кунлар,
Талабалик. Оҳ, қандайин бахт!

Тузар эдим турли режалар,
Лек улар ҳам ўзимдай содда.
Ўй сурардим гоҳо кечалар,
Ҳамон ўша қўшни қиз ёдда.

Ўн саккиз ёш — муҳаббат фасли,
Севги ўшал чоғ унар экан.
Билмас эдим ўшанда асли,
У ҳам мени соғинар экан.

Бўй қизи бор эшикка одат
Совчиларга очилмоқлик ланг.
Бир лаҳза ҳам бермасдан роҳат
Кўндирибди отасин. Аттанг!

Совчиларин юборган тинмай,
Шу йигитга зўрға кўнибди.
Мен асраган ҳеч кимга бермай,
Илк севгимнинг гули синибди.

Аён эди Худога ёлғиз.
Бор дардимни ичга ютгандим.
Тушларимда йиғлар қўшни қиз:
Ўшанда...
    мен сизни...
        кутгандим...

УМР

Бир кам дунё билсам, аслида,
Гўзал экан камлари билан.
Алмашиниб келувчи доим
Яхши-ёмон дамлари билан.

Зериктирар доимий қувонч,
Доимий ғам — эгов умрга.
Юракларда бор бўлса ишонч,
Яшагаймиз бахт билан бирга.

Кўнглим ичра минг битта ҳавас,
Орзуларим билмас ниҳоя.
Менга чинор умри керакмас,
Капалакнинг бахти кифоя...

ЗОҲИДЖОН ОЛОВ

ЁЛҒОНЧИ ШАББОДА

Француз зодағони, атоқли тарихчи олим, Сандикур музофоти герцоги Максимилиан Андри де Сен-Симон (1720–1799) хизматкорига шундай сўзлар билан ўзини уйғотишини амр қилибди: «Граф, туринг, Сизни буюк ишлар кутмоқда!»

Айт-чи, нима кўрдик дунёга келиб,
Кузларни етаклаб йиллар ўтмоқда.
Тонг чоғи шивирлар шаббода елиб:
– Туринг! Сизни буюк ишлар кутмоқда!

Бир хил ҳолат бўлгай меҳмонинг ҳар кун,
Бир хиллик синдириб синар бардошинг.
Ҳеч нарса ўзгармас, яшарсан беун,
Фақат умринг нузар, ўзгарар ёшинг.

Буюклик ахтариб кезарсан сарсон,
Наҳотки, алдаган қурғур шаббода?!
Асли олам ичра бир нуқта инсон,
Қанчалик юксалса – шунчалик содда...

На метин қонун бор, на чин ақида,
Лаҳзалар қаршингда чопар беписанд.
Ҳар кун сўзлашасан одам ҳақида,
Одам деб аталган сукунат билан...

Қалбинг тўла оппоқ орзулар – лим-лим,
Елкалаб юрарсан лек ташвишларни.

Мен кимман?
Сен кимсан?
Биз ким? Биз — ҳеч ким!
Буюк қўллар қилар буюк ишларни!

Дод солмоқ истарсан тўрт томон гирён,
Оҳ билан қалқитиб бўлмас фанони.
Шунда коинотда тузиб кенг майдон,
Копток қилиб тепинг келар дунёни.

Лол бўлмасин дарддан кўкси куюклар,
Шаббода янглишди уйғотиб бизни.
Ғафлат босиб ухлаб ётмас буюклар,
Ухласа ҳам очиб ухларлар кўзни...

Айт, нелар кўрмадик дунёга келиб,
Кузларга қоришиб йиллар ўтмоқда.
Тун чоғи шивирлар шаббода елиб:
— Ухланг! Сизни буюк тушлар кутмоқда!

* * *

Руҳим самоларга бўйлаган,
Сўз — савобим,
Сўз — тотли ошим.
Фақат ҳақиқатни куйлаган
Тилим кўкка кўтарар бошим.

Соврилмасми ҳавога очун,
Топилмаса ёлғонга малҳам?
Ҳақиқатнинг висоли учун
Барча шоир қурбон бўлса кам!

Тўғрилиқка берилмай мансаб,
Сийламаса ростгўйни замон.
Қулоқ билан кўрар-у, ажаб,
Тили билан югурар ёлғон.

Юзлашмоқ-чун олий бахт билан,
Камлик қилар биргина тилак,
Камлик қилар шунчаки истак —

Эътиқодни муҳрлаб дилга
Фаришталар шаклига кирган
Шайтонларни фош қилмоқ керак!

Руҳим она-Ерга бўйлаган,
Сўз — гуноҳим,
Сўз — чайнар тошим.
Фақат ҳақиқатни куйлаган
Тилим кўкка кўтарар бошим...

ЁМҒИР

Алданганми, зор йиғлар осмон,
Кипригимда томчилар оғир...
Дарддан зада, қайғуга ошён —
Юрагимга санчилар ёмғир,
Санчилар ёмғир...

Бўғзим ичра ёнар қўрғошин,
Зил кўксимда туйғулар оғрир.
Ўҳ, ўз қўлим муштлаган бошим,
Билмам, нега сийпалар ёмғир,
Сийпалар ёмғир...

Тор дунёнинг тўрт томонида,
Хиёнатлар ёйган кенг томир.
Нопокларнинг кир товонида,
Асролмайман, янчилар ёмғир,
Янчилар ёмғир...

Умр — бир қур телбалик дарси,
Вужуд — аввал, руҳ эса охир.
Номардларнинг касофат касрин,
Ёғар ювиб фаришта ёмғир,
Фаришта ёмғир...

Сен самовий ҳур, инжа хилқат,
Ҳар қатрангда Ҳақ васли зоҳир.
Кел, томчингда ўлдир-у, фақат
Томчиларга кўм мени, ёмғир,
Кўм мени, ёмғир...

ЕТМИШ ЙИЛ...

Етмиш йил...
Қўлингдан тушмади кишан,
Етмиш йил...
Қарғадинг қаттол темирни.
У — сенга кўриқчи,
Сен — унга душман!
Сени у, уни занг емирди...

Етмиш йил...
Оёқлар тепкилаб ўтди,
Етмиш йил...
Тупуклар сачради юзга...
Сени ҳар кун, ҳар тун ўлимлар кутди,
Умринг баҳорида йўлиқдинг кузга...

Етмиш йил...
Дийдорин қизганди осмон,
Етмиш йил...
Истадинг бир қатим зиё.
Сени қул этдилар, қолгани ёлғон,
Озодлик туш эди,
Озодлик рўё!

Етмиш йил...
Тик туриб ухладинг бедор,
Тескари учбурчак эди ётоғинг.
Етмиш йил...
Бетонга тиралиб ночор,
Илдиз отиб кетди ерга оёғинг!

Етмиш йил тугади!
Кишан ечилди!
Хур саболар эси тўрт томонингдан...
...Айрилгандек қақшаб йиғлагинг келди
Етмиш йиллик ёлғиз қадрдонингдан.

Ҳадиксираб қолдинг ҳурлик отидан,
Ўҳ, бу не кўргулик?
Қандай ҳақорат?
Қўлларинг... чўзилиб қолди ортидан,
Сен... кишанга меҳр қўйгандинг!
Даҳшат!!!

ИБРАТ

Ногаҳон бошига иш тушган пайтда,
Ақли комил инсон бир ҳикмат билди.
Ньютон дунёни кашф этди қайта,
Ньютонни эса олма кашф қилди.

Биз-чи?!
Ташвиш тушса, захримиз тўкиб,
Хаёлга ҳам келмас изламоқ маъни.
Ўтган бўлар эдик бир умр сўкиб,
Пешонамиз ғурра қилган олмани...

ХУРШИДА ЮСУФ ҚИЗИ

* * *

Вазифамни қайтиб бер, осмон,
Азобимни айтиб бер, булут.
Шамол, бўлди, кўтарма фиғон,
Мавжудмасман,
Тушунгин,
Унут...

Йиғла, само,
Уввос сол яна.
Ювгин қаро кирларни дилдан.
Сафсата деб қилмагин таъна,
Ахир, севиб қолганман чиндан.

Томчиларда кўрдим васлини,
Кетай десам, имкон, нажот йўқ.
Дедим: топдим ишқнинг аслини,
Ундан ўзга илоҳий зот йўқ.

* * *

Яна ёғди сен кутган уқпар,
Яна маҳзун бўлди табиат.
Миллион марта торайди дунё,
Оқ кафанда ухлар муҳаббат.

Ҳилол ясаб учади қушлар,
Ерни ўпиб ўлаверар қор.
Сен томонга отланаяпман,
Ўлмоқликни айлаб ихтиёр.

* * *

Мен манзилин унутган сорбон,
Кетаяпман,
Йўқдир мақсадим.
Юрагида иймон уйғонган
Тарсо қизга келар ҳавасим.

Туйғуларим жунбишга келиб,
Савдойиман, руҳимда жунун.
Гар истасанг ишққа топиниб,
Ҳузуригга боришим мумкин.

Кўнгил қолди вафодан, бахтдан,
Ҳар фонийдан кўзимни ёпдим.
Манглайимда қуллик тамғаси,
Охир сени ахтариб топдим.

Юзларимга тупроқни суриб,
Бошим урсам қора тошинга.
Ҳар нафасда борлигинг сезиб,
Ишқ тиланиб келдим қошинга.

* * *

Кўрқинчли сукунат чекинди ортга,
Қора пардасини ўзи-ла олиб.
Бегуноҳ қанотлар сано айтдилар,
Мен суйган Зот!

Шивирлаб улуғлар
Саболар аста,
Нафаси титратар жуссамни.
Хаёллар жунбишда,
Туйгулар хаста,
Юрагим суйди-ей гуссамни.

Ҳамд айта бошлади яна дарахтлар,
Қушлар чуғурига тўлди хиёбон.
Яна эшик қоқди мен кутган бахтлар,
Яна хаёлларим аталди сарсон.

Қора кўйлагини йиртиб юборди,
Хомсут инжуларни тўкди бағридан.
Замин, сенда буюк бир сеҳр бордир,
Тонг юзин кўрсатди,
Туннинг қаъридан.

Машиналар тўлди яна йўлларга,
Одамлар кўрина бошлади бот-бот.
Яна бир сукутни этиб бадарға,
Замин қучоғида уйғонди ҳаёт...

* * *

Тош шаҳар,
Тор хона,
Эски анжомлар.
Хира фонус ёритар тошли йўлакни.
Тун яримлаб қолган,
Гуноҳкорлигим
Сим-сим оғритади хаста юракни.

Совиб қолган қаҳва,
Суви қочган нон
Қоғознинг устида турар тумтайиб.
Шу лаҳза Худойим
Фариб бошимга,
Юлдузли осмонни қўйди ағдариб.

Шу кеча
Ватанга айланди шаҳар,
Бедорликда кашф этдим оламни.
Яқин олдим,
Дарчам тагида сархуш,
Тун бўйи
Алжираб чиққан одамни.

ДИЛАФРУЗ ЧОРИЕВА

ТОНГ

Қушлар ҳар мақомда эркалаб боғни —
Бир сулув келинни аста уйғотар.
У ҳарир рўмолин эғнига ташлаб,
Ибо-ла борлиққа қўш таъзим тутар...

Гўдакдай беғубор, ипакдайин пок,
Шабнамда чайилган ҳаётнинг юзи.
Сувлар — мўйсафиддай секин одимлар,
Ариқ лабларида қолади изи.

Ялпизу райҳоннинг ифорларидан,
Борлиқ жаннатмонанд турар солланиб.
Ойнинг имзоси-ла битилди мактуб,
Тунлардан кунларга салом йўлланиб.

* * *

Ваҳм босиб турар тунги боғларни,
Қоронғу зиндонга банди маҳбусдай.
Қўз тикиб ой сергак айланиб юрар,
Сукунат сирларин ўқиб жосусдай.

Имо билан дардлашиб чиқар дарахтлар —
Яшил бармоқлари сўйлайди дардин.
Мажнунтол бош уриб, терак қўл чўзиб,
Ибодат қиляпти, қара, даҳрдун.

Улар оёғидан мосуво қуллар,
Занжирлар ечилса, узилар жони.
Нола-ла дуодан тушмайди қўллар,
Дилбандин қўролмай ҳалақдир жони...

ШАҲНОЗА НАЗАРХОН

* * *

Шоир бўлиб нени топдим, онажон,
Нима ҳам йўқотдим ўзимдан бўлак?
Вақтними?
Вақтни милод боши хочга осганман.
Маконми?
Ҳаёт бекатида ночор ўсганман.

Шунчаки унутдим унутганларим,
Шунчаки зерикдим зерикишлардан.
Ажнабий имлода ёзган хатларим,
Омон чиқолмади қорли қишлардан.

Мен унутиш эдим, мен бир зерикиш,
Кекса авлод ёзиб тўлдирган дафтар.
Унутиш палласи яна бир юмуш,
Дуоларни бўғиб қўймоқда қафтлар.

Осмонга дўқ уриб, ё раб, сўзладим,
Шеър ўз соҳибига дўқ урганидек.
Онамнинг кўзлари мендадир, Марям
Исосиз қабрга термулганидек.

Шоир бўлиб нени топдим, онажон,
Нима ҳам йўқотдим ўзимдан бўлак?

* * *

Чопонимни улоқтирдим водийларга,
Ямоғидан дара битди, жарлар битди.
Қулоғимни ечиб отдим, олгин дея,
Кўк товонин қитиқлаган тоғлар битди.

Яланг оёқ кечиб юрдим оқ қорларни,
Оёғимга кишан солмам кавуш билан.
Қучоғимда олиб юрдим бедорларни,
Қирларимни таниб олдим товуш билан.

Белбоғим-ла боғламадим хур сойларни,
Белбоғимни ташлаб қўйдим — дарё бўлди.
Қулоғимга тақиб олдим тўлин ойни,
Қабоғимда мўғул кулди, ўзбек кулди.

Қанотида қарағайлар ўсган бургут,
Самоларни тафтим ила иситдим, рост.
Кўзларимдан ясадилар олмос, ёқут,
Тошга хино бўлавердим мен қасдма-қасд.

Қозонимни ағдардилар — форлар бўлди,
Қизгалдоқлар тўлиб қолди лахта қонга.
Томирларим соллангувчи дорлар бўлди
Отам билан кетолмадим ломаконга,
Сиртмоқ оғам ва онамга керак эди...

* * *

Муаллақ титрайди бир телба вужуд,
Муаллақ титрайди барча ёлгонлар.
Муаллақ титрайди тасаввуримда
Ҳақиқат кўмилган — яқин осмонлар.

Узоқ қўл силкиди менга охират,
Эҳтимол, у ортда қолган бир оми.
Узоқ қўл силкиди менга келажак,
Балки ундан кечмоқ умр мароми.

Бунчалар яхшисан, тик ўсган дарахт,
Отамга ўхшамай ўсгансан, дарахт.
Онам унутилган кулбадек қарахт,
Кулбага кўмилди болангнинг бори.

Хонамни эгаллаб ётар бир сурат,
Оёқ қўйсам қўли, кўзи ё боши
Инграниб айтадир дуо ҳам лаънат,
Рози кетсанг нетар, онамнинг ёши.

* * *

Бир огриқ бошланди вужудимда, бас,
Дарахтлар бир шоён бахтни туймоқда.
Ўзингни ўлдирмоқ муҳаббат эмас,
Оташимда Машраб хоки куймоқда.

Асабий сўроқлар, мағлуб сўроқлар,
Майсалар эҳтимол тун бўйи ўсди.
Жисмимда семирган оғир тупроқлар,
Ўйларим соч бўлиб кўзларим тўсди.

Яшаб келаяпман яна олисдан,
Яшаб келаяпман умримдан ортиқ.
Кундек нураётган эгасиз ҳисдан
Ёпиқ эшик саси келади: «тиқ-тиқ».

Хотирда қолади телбаликларим,
Ойнинг тушларига кираман ҳали.
Кишанни занглатган шу билакларим
Тик тутар, тутмайди туғлар уволи.

* * *

Мени ҳайдаб солар хонамдан ўйлар,
Кўчада изғийман, изларим сарсон.
Ёнимдан ўтади сигирлар, қўйлар,
Инсонман, улардан сўрамайман нон.

Қучоғингдан қўйиб юборгин, осмон,
Илдизларим излаб кетмоғим керак.
Эгасиз очилди тагин дастурхон,
Қутқармоғим, унга етмоғим керак.

Наҳот, менинг халқим такрор кечиккан,
Кечикканлар Ҳаққа аталган шаксиз.
Чўлпонлар самода биз деб ичиккан,
Ҳануз исён кўкда ётар йўрғаксиз.

Мени ҳайдаб солар хонамдан шовқин,
Бурчакда чинқирар осиглиқ соат.
Ёнмадим, ёнолмам, ҳаволар салқин,
Менинг ибодатим — ёлғон ибодат.

ГУЛИ НИГОР АБАЗОВА

* * *

Мен кулгусин соғинган инсон
Қалби пора, йиғлаб турибди.
Кўзларида мўлтирар соғинч,
Севинч уни ташлаб кетибди.

Хазон каби тўкилар юрак,
Битта-битта синмоқда таним.
Кулгуларин соғинган эдим,
Кўзёшлари кутмоқда мени.

Бутун дунё айланган нолга,
Дақиқалар бесамар танти.
Мен йиғлатган у инсоннинг-да
Тугал эди азал ўз бахти.

Бахтларимиз тугади бу кеч,
Йўлларимиз айри-айрича.
Сен не қилдинг, билмадим, лекин
Тўйиб-тўйиб йиғладим кеча.

Тун ўқиди руҳга жаноза,
Оқшомда ой бўзлаб йиғлади.
Бир яшагим келди... келмади...
Аммо буни ҳеч ким билмади.

МАСОФА

Яна ёлғиз қолдим осмоним билан,
Дунёнинг муаззам нигоҳидаман.
Дарё олиб кетган ҳисларим томон —
Югуриб боряпман, қачон етаман?

Бунда соғинч гуллар, севинчлар эмас,
Армонлар потирлаб бодраб кетадир.
Тириклик саҳарга тикилиб тўймас,
Гуноҳкор ҳисларим мени тарк этар...

Чўмила бошлайди тонгнинг нурига
Бугундан умидвор тириклик.
Мен қандай кираман тонгнинг руҳига,
Онам боқиб турса менга умидли...

* * *

Битта хона. Кичкина қалам,
Сирдошимдир, ойижон, бугун.
Чопардим-у сиз томон, лекин —
Имконим ҳам ночоргина-да.
Вақт — Ялмоғиз,
Ҳисларимни ҳузур-ла чайнар.
Вақт — Ёсуман,
Кўнглима яна соғинчин қуяр.
Нетай, она, айтинг, ахир,
Далли девона кўнглим
Сизни, яна соғинчни суяр.

НАСИБА ҚУРБОНОВА

* * *

Йироқдасан, сен мендан йироқ,
Узоқ-узоқларда яшайсан.
Заминда жой қуриб қолгандек,
Юрагимга қадам ташлайсан.

Тақдир азал мисли бир тугун,
Эплосанг шу тугунларни еч.
Эртага кеч бўлмасдан бугун
Мени унут, энди мендан кеч.

Осон эмас менга ҳам, тушун,
Нетай шафқат билмаса тақдир.
Сени... сени унутиш учун
Менинг умрим етмайди, ахир.

Биз яшаймиз дилларимизда
Ўзимизча рост деб рўёни.
Ишқни тутиб қўлларимизда,
Ёмонларга бериб дунёни.

Яшаяпман мен ҳам беилож,
Ўз ҳолимга кулгим келади.
Дунёда жой қуриб қолгандек,
Кўксингга бош қўйгим келади.

КИФОЯ

Менга ўнгдан келган тушлар керакмас,
Сўзи бол, диллари бўшлар керакмас,
Номи бахт аталмиш қушлар керакмас,
Менга қулиб турган кўзлар кифоя.

Тилаганим эмас гўзал изҳорлар,
«Соғинаман» деган сўзлар кифоя.
Қизиқтирмай қўйган мени баҳорлар,
Сенинг исинг келган кузлар кифоя.

Адашиб бормайман хаёлларингга,
Меҳримни олмагин малолларингга,
Эҳтиёжим йўқдир висолларингга,
Юрагимда қолган излар кифоя.

АДҲАМ АРСЛОҢ

СҮҢГГИ СИГАРЕТ

Сигарет донасидай
Умрим аста-секин
Тутаб-тутаб
Кулга айланмоқда.
Мен эса ўша
Сўнгги сигаретни
Худди ўчакишгандай,
Яна ва яна
Чуқур-чуқур
Тортаман...

* * *

Икки варақ олдим —
Ориқлади дафтар.
Бу кетишим бўлса,
Тайин тамом бўлар.
О, одамга ўшар нақадар!
Кунлар — варақлар
Одамлар — дафтар.

ҚЎРҚУВ

Дунёга боқаман кўзларим хира —
Кўзойнак бир четда ётибди.
Кўрқаман...
Кўзойнагим тақиб олишдан...

Кувончбекка

Биринчи синфга борадиган
Кўшнимиз ўгли
Кувониб деди:
«Ака, қор ёғяпти, қор!»
(Мен кўриб турибман,
Лекин ҳис қилолмаяпман).
Эҳ, жажжи укам,
Билармисан?
Сендан шундай...
Кўёш ёғилар...

* * *

Дўстим билан деразадан
Тикилиб ўтирибмиз.
У машиналарни кўрди
(ўзи айтгани).
Мен эса...
Мен эса япроқларнинг тўкилаётганин...

* * *

Суякларим йирик-йирик эди,
Яшаганим сари
Майдаланди бари.
Орзуларим ҳам,
Мақсадларим ҳам,
Қайғуларим ҳам,
Гапларим ҳам йирик-йирик эди...
Бу «эдилар» еди ҳаётимни,
Энди ўлимнинг келишидан кўрқаяпман...

НИЛУФАР ҚАЮМОВА

БАҲОР ЁМФИРИ

Қуёш аста кетди беркиниб,
Ҳаво қуюқ уйди қовоғин.
Япроқларни қитиқлаб шамол,
Учди қўлга олиб оёғин.

Дарахтлар ҳам саломлашади,
Елкаларга қўйиб қўлларин.
Қувноқ барглар тўлиб-тошади,
Туташади бахтга йўлларим.

Ўзи билан ўзи табиат,
Кайфиятим тушиб бормоқда.
Кекса булут бермоқ-чун таскин
Бошлади дур ҳады этмоққа.

Чапак чалар тоза япроқлар,
Баракалар ёғди деб ерга.
Оқсоч булут суянган чоғлар
Ҳатто тоғлар ботади терга.

ТУШ

Туш кўрдим, бир зумда кичик ушоқман,
Дастурхонда ҳайрон турибман боқиб.
Вақт ўтди, уни ҳам йиғиб олдилар,
Четга дуо билан қўйдилар қоқиб.

Офтобга етолмай, қолдим сояда,
Ҳатто ушлолмадим ажриқ баргини.
Сабр нелигини англадим чоғи,
Йиғлаб ивитмадим ернинг бағрини.

Эътибор бермади кўкдаги қушлар,
Яшадим соянинг ўлкаларида.
Чумолининг чиқдим юрган йўлидан,
Мени олиб кетди елкаларида.

* * *

Ёз ҳам ташлаб кетди охири,
Баҳор етим қилган боғларни.
Сатрларда тикляпман жим,
Руҳимда йиқилган тоғларни.

Шамол юрар кўча чангитиб,
Беҳи гуллаб шохни безайди.
Ҳасратлашиб хазонлар билан
Кузги боғни кезаман дайдиб.

* * *

Саволлар кўзимда оловланади,
Кўзёшим — нигоҳим отган қукунлар.
Яримта юракни бўлгиси келар,
Жигари бутунлар, бағри бутунлар.

Хаёлга чамбарак ясаб берибман,
Вақт ўтгач, бошидан тушди, тўкилди.
Болаликнинг шодон беланчакларин
Чорбоғимга оссам, чоки сўкилди.

Сўроқлар ундовни четлатаверди,
Жавоблар нўноқдир, саволлар пухта.
Дунёни бошимга чиқариб қўйиб,
Ҳаётимни босиб кетди уч нуқта.

Саволлар сўқмоқлар солди йўлимга,
Садпора юракда тентираб толдим.
«Ерда кун кўришни билмаган дилман»,
Ўзимга самодан йўл очиб олдим.

НАСР

Ҳикоялар

*Поэзия оғизлик қилиб қола, қўли
етмай қола, нафаси етмай қолаганда...
проза кўзга киради. Поэзия тугаган
жойдан... проза бошланади.*

Шоғий Мурод

ТУГАЛЛАНМАГАН САЁХАТ

Институтда ўқиб юрган кезларим бир жўрам бўларди. Жуда кадрдон эмасдигу, ҳар қалай, бошқа болаларга сира ўхшамасди. Баъзи ёзган нарсаларимни унга кўрсатсам, худди буюк мунаққиддек фикрларини айтарди. Шунинг учун ҳам баъзи бир инжиқликларига қарамай, уни ўзимдан узоқлаштирмасдим. Ётоқхонада бирга турардик. Унинг менга ёқмайдиган, ҳар кун тақрорлайдиган бир гапи бор эди:

– Ёзяпсанми?

– Ҳа, ёзяпман, – кайфиятим қандай бўлишидан қатъи назар, шу жавобни берардим. Сабаби, уни бошқа гап билан тўхтатиш қийин эди. Сал бўш келсам бўлди, мени ошкора калака қилишни бошларди.

– Бирор жойга бориб қолдинг, – деб гап бошларди беўхшов тиржайиб, – биродар, нима иш билан шуғулланасиз, деса, ҳикоя ёзаман дейсанми, – дерди голибона кироийш билан.

Балки унинг гапи тўғридир, деб ўйлаб қолардим баъзида. Шунга қарамай, ундан ўзимни олиб қочмасдим. Охир-оқибат бу гапларга кўникиб қолдим ва ёзяпсанми, дейиши билан ҳа, ёзяпман, деб қутулардим. Жўрам менга бу каби таънадашномларни отишига сабаб бор эди менимча. У... жуда кўп китоб ўқирди. Қўлидан китоб тушмасди. Қачон қарамай, қўлида китоб, янги китоблар чиқдимми, унда бўларди. Мана шунинг учун унга ипсиз боғланган эдим. Қаерга бормасин, китоб билан қайтарди. Қизиғи, у ҳеч қачон китоб сотиб олмаган. Институт кутубхонасиданми, танишларининг уйиданми, қўлига нима илинса қўлтиқлаб келаверарди. Мен ҳам унга бу қилаётган иши яхшимаслигини сира гапирмаган экан-

ман, чунки унинг қўлида кўрган китобларни имкон қадар ўқиб чиқардим ва шунга хурсанд эдим. Ҳар ойда туман марказидаги уйига китоб жўнатарди. «Кутубхона қурмоқчимисан?» — деб қизиқиб сўрасам, «Қуриб бўлганман, энди уни тўлдиришим керак», дерди.

У тўплаётган китобларни кўриб ақлим лол қоларди. Ҳамма соҳадан бор: бадий адабиёт, математика, мусиқа, қишлоқ хўжалигига оид йирик-йирик китоблар, қўлланмалар. Бундай ранг-баранг китобларни қаёқдан топади, ҳайрон қоламан. Мана, унинг инжиқликларига чидаб келганим сабаби. Ора-сира ёқтирган адибларимнинг китобларини сотиб олмасам, асосан у олиб келган китобларни ўқиб кўнглим таскин топарди.

Институтни тамомлаётган йилимиз туғилган кунига онаси келди. Озроқ тайёргарлик кўрган эдик, «мозорбосдилар» билан «шоҳона» дастурхон тузадик. Бири пичоқ сўраб, бири кимнидир қидириб келувчилар билан хона тўлиб кетди. Эртасига онасини кузатар чоғимиз жўрам бўлажак кутубхона учун «атаганларини» бериб юборди. Ойбекнинг «Навоий» романини ўқиб тугатмаган эдим, қанча илтимос қилсам ҳам онаси ташлаб кетмади: «Бачам, китоб ўқиб бошингиз ачиб кетмасин, ҳали кўп ўқийсиз». Жуда қизиққан эдим, кейинроқ стипендиямга сотиб олиб, охирига етказиб қўйдим.

Ўқишимиз охирлаб, диплом ҳимояси кунлари тўрт йил бирга ўқиган дўстларимиз билан Самарқанд, Бухоро зиёратига боришга келишиб олдик...

Йўл-йўлакай жўрам мени уйига таклиф этди. Таклифини мамнуният билан қабул қилдим. «Бозорга кириб ўтайлик. Келганимни онамга айтиб кетамиз», деди. Онаси бозорда сомса сотар экан, айланиб-ўргилиб бизни кутиб олди. Уёқ-буёқдан гаплашиб ўтирган бўлдик. Шу орада бир пайтлар ўз қўлим билан бериб юборган Ойбекнинг «Навоий» романига кўзим тушди, муқовасига ёғ сачраган бир аҳволда қозон бошида турарди. «Онаси ҳам китобга қизиқаркан, шу ерда

ҳам китоб ўқиб ўтирибди», деб хаёлимдан ўтказдим. Ўша, мени ўзига мафтун этган китобга қўлимни узатдим, ичида бир-иккита варағи қолибди, холос. Юрагим увишиб кетди. Томоғим хиппа бўғилди. Наҳотки, шундай китобга сомса ўраб сотишса...

Баданимда минг-минг чумоли ўрмалагандай, этим жимирлай бошлади. Бир оғиз ҳам гапиролмадим. Бир нималар деб айланиб-ўргилаётган онаси кўзимга хунук кўриниб кетди. Уйигача жим бордим, ичимда «Ишқилиб, бошқа китоблар ҳам шу ҳолга тушмаган бўлсин-да», деб ўйладим.

— Кутубхонангни кўрсат! — дедим сабрсизлик билан.

— Кутубхона, қанақа кутубхона? — ажабланиб қаради жўрам. — Эй, ҳа, онам китобларни бозорда сотиб юборибдилар.

Устимдан муздек сув қуйгандек бўлди, ортиқ бу ерда ўтиролмадим. Саёҳатни чала қолдириб, ўша куниёқ Тошкентга қайтдим.

БУНЁД АБДУЛЛАЕВ

ЧЎПОННИНГ ОРИ

Бу воқеани менга момом ҳикоя қилиб берган эди.

Қурбон ота кечаси билан тўлғаниб, ухлаёлмай чиқди. Чунки ҳар кеча у қўйлари ёнида ухлар ва каллаи саҳарлаб отарни яйлов томон ҳайдар эди. Кеча эса ғурурини деб салкам олтмиш йил ишлаган, ҳаётининг мазмунига айланган чўпонлик касбидан воз кечди. Қурбон ота ҳар доимгидай бугун ҳам каллаи саҳарлаб турди ва алаҳсираб заранг таёғини қидира бошлади. Ўзига келганида эса, уйида эканини англаб, хўрлиги келди. Лекин ғурур қурғур яна қўймади. У чўпонлар оламига илк келган дамларини эслаб дала айланди.

...Очарчилик йиллари эди. Қурбон ота ўшанда чамаси уч-тўрт ёшларда бўлган бўлса керак. Ҳар қалай, базўр хотирлайди.

Кеч куз. Абдулла чўпон қўй боқиб юриб, қамишлар орасидан бир боланинг чинқирган овозини эшитди. Бўрибосар ити ундан илдамроқ чиқиб, қамишзор оралаб чошиб кетди. Абдулла чўпон эса унинг орқасидан бораркан, бирдан овоз тиниб қолди. Сал юриб қараса, ваҳшийлиги билан ном қозонган Бўрибосар ярим яланғоч ўтирган боланинг юз-кўзларини ялаб ўтирибди. Абдулла чўпоннинг кўнгли бузилиб кетди ва болани кўтариб бағрига босганча уйига олиб борди, фарзанд қилиб олди. Абдулла чўпоннинг фарзандлари кўп эди. Лекин шу етимчанинг кўнгли ўксимасин деб уни бошқача меҳр билан катта қилди. Доим ўзи билан олиб юрди, умрининг сўнгги дамларида ҳам уни эслаб, «Агар Қурбонжонимни бирорталаринг хафа қилсаларинг, гўримда тик тураман...» — деди.

«Ҳа, бебаҳо одам эди...» — деб кўзида ёш билан эслади Қурбон ота болалигини. Бўрибосарни ҳам жуда яхши кўрар эди. Биргаликда қўй боқиб келгандан сўнг аввал ит овқат-

ланади, кейин эса ўзи. Кунларнинг бирида дастурхон атрофида бутун оила жам бўлиб, кечки овқатни бошлаган ҳам эдики, Қурбон:

– Янга, Бўрибосарга овқат бердиларингизми? – деб қолди.

– Йўқ, эсимиздан чиқибди, ҳозир, – деди янга қўрқаписа ва туриш учун энди кўзгалган эди, Қурбонжон индамай янгасининг олдидаги овқатни олди-да, Бўрибосарнинг идишига қуйиб келди. Ўшанда на Абдулла чўпон, на тутинган акалари лом-мим демаган эди.

Хаёллар оғушида далани бир айланиб, қараса, яна уйи ёнига келиб қолибди. Таҳорат олиб бомдод намозини ўқиди, сўнгра чойга ўтирди. Ўғиллари бирма-бир салом бериб, яхши кун тилаб кириб кела бошлади...

Дастурхонга фотиҳа ўқилгач, кейин ўғли Ваҳоб сўз қотди:

– Ота, кечаги ишингиздан сўнг раис менга отарни топширди.

– Бера олавердингми, энағар?! – деди аччиқланиб Қурбон ота.

Орага сукут чўкди, бир оздан ота сал юмшаб:

– Майли, болам, энди менинг бир оёғим ерда бўлса, бир оёғим гўрда. Шунча йил чўпонлик қилиб кам бўлганим йўқ. Ҳаммангни ўқитдим, уйли-жойли қилдим. Қолаверса, отарнинг корига сенлар ярамасаларинг бошқа ҳеч ким эплай олмайди, – дея оқ фотиҳа берди.

Қурбон ота шунча йил чўпонлик қилган бўлса, шунинг орқасидан эл ичида обрў-эътибор орттирди. Дунёни кўрди. Ҳаммасига ҳалол меҳнати туфайли эришди.

У заранг таёғининг ичини ковак қилиб ўйиб, ҳамма медаль ва бойликларини шу ерда сақларди. Ўтган кунни тоғ бағридаги қўлда қўйларни суғораётган пайти таёғи сувга тушиб кетиб йўқолди. Шунда у: «Шунча қилган меҳнатим бекор экан-да, демак, топган бисотим ҳаром экан-да!..» — дея чўпонликни ташлади. Раис келди... бўлмади, ҳоким келди... унамади. Гурур қурғур йўл қўймай тураверди. Ор-номус, гурур чўпонлардан айрилмайдиган хислат. Қурбон отага ҳикоя қилиб беришган эди, ўша очарчилик йилларида Абдулла

чўпон уни топиб олмасидан олдин тўнғич ўғли Нурали икки қишлоқ наридаги қайнотасиникига меҳмонга борибди. Терлаган оти ташқарида совуқда қолибди. Эрталаб туриб қараса, от ўлиб ётганмиш. Нима қилишини билмай, отасига одам юборади. Абдулла чўпон эса, «Йигитнинг ори, йигитнинг қаноти — оти, оти ўлган бўлса, ўғлим ҳам ўлган. Энди менинг унақа ўғлим йўқ!» — дебди. Шу-шу, Нурали отасининг кўзига кўринмабди...

Қурбон ота шу зайлда бир йилча юрди. Кунларнинг бирида ўзи тенги чоллар билан қўшни қишлоққа тўйга бораётганда йўлда чанқаб, чашмадан сув ичиш учун тўхтади. Ҳовучида сув оламан деб эгилди. Шунда не кўз билан кўрсинки, зилол сув тубида ўша йўқотган заранг таёғи ётибди-да. Овози борича қичқириб ўзини сувга ташлади. Таёқни олиб чиқиб, ўзи ясаган қўлбола бурама қопқоқни очди ва хурсандлигидан ичидаги дуру олтин тангаларни сочди... Бари ҳалол, бари ҳалол!

Ҳалол таёқ тоғ тепасидаги қўлдан тошлар оралаб сузиб, тоғ қўйнидаги чашмага келиб қолган эди.

НУРИЛЛА ЧОРИ

ЛЎЛИТОПМАСЛИК ЧОЛ

Ўшанда нима бўлган, буни ёлғиз Эгам билади, яна Кулмат чол билан ити билади. Бошқалар ҳам билишга билади-я, аммо уларнинг на кўзлари, на қулоғи ва на тили бор. Ҳа, айтганча, уларнинг туққанидан тонган этаги йиртиқ қизи, шалварини кўтариб чопиб юрган ўғли йўқ. Поданинг ортидан таёғини судраб бир чиққанида ойлаб кетадиган қизгалдоқлик Кулмат подачи пешонаси тиришиб, буришиб, бурни оқиб мўйловига тушиб, соқолини кўзёшлари ювиб, эшонларнинг пойқадамига ширбоз-бўрдоқи, олабош-қорабош қўйларни сўйиб, муллаларнинг этагини кўзига суртиб юрди. Аёли Зубайда фолчию қушночларга оқ товуқ-қора товуқ, кулранг ва чипор товуқ қилиб, авлиёю шаҳидларнинг мазорини бот-бот зиёрат қилди. Дугоналари айтган ёр-ёрлар қулоғига элас-элас ҳам эшитилмай қолиб, қирмизи олмасноқ юзини сўлгинлик маҳв этганида, тақимини ўпган сочига оқ ора-лаб, тирсагига етмай қолди. Эрининг чайир қўллари бўшашиб, ёши олтмишнинг остонасига етганида, «шўр» дея аталмиш манглайларига бир тирноқ битди. Битишга-ку битди-я, лекин у тирноқ, ҳа-ҳа-а, умри қисқа Иззатуллоҳ Қулмуҳаммад ўғли билан Зубайда она олти ой ичида бири саҳарда, бири шомда қазо қилиши Кулмат подачининг эгик қаддини букчайтириб қўйди.

Аввалига шердай наъра тортди, кейин оч бўридай увиллади, сўнгра парранданинг пойчасига тиши ўтмаган қари итдай гингшиб, шинғиллаб, мунғайиб, тўпорилигига ярашадиган жиззакилигини йўқотиб қўйди.

Кеч куздан эрта баҳоргача чолдевордан нари-бери бир айвоннинг икки қанотидаги хужрасида у билан бойўғлилар

истиқомат қилаётганидан бериям, ўҳ-ҳў, қанча мезон шамоллари эсиб, анорларнинг бағрини тилди. У индамас, одамови ва хаёлпараст бўлиб қолган бўлса-да, Қулмат исмига қапишиб, шу билан бирга, тирик эканидан нишона бериб келаётган подачилигини қўймади. Элининг подасини аёли ва ўша тирноқни кўрган ит билан боқиб, дардлашиб, оши ҳалолини териб юрди.

Кўкламда қора қуюндай булут бостириб келиб, момақалди роқ гумбураганидан сўнгги ёмғирга эркалик қилиб борлиққа бўй кўрсатган майсалар бўйи етмай поданинг мадори га айланади. Қуёш ерга бош урган паллада моллар жодраб¹, қора ерни ютадигандай қирларга ўрлаб кетади.

Қулмат поданинг бошида, ити ортида, қўшни отарга қараб қирдан эна бошлади. Нонхалтасининг таги тешилганиданми ё бойўғлихона бўлиб қолган чолдеворга ошиққаниданми, кечадан бери қишлоққа кўзи учади. Тинчи йўқолган. Ҳаловатдан мосуво, гарангсиб юриб, ўзидан анча олислаб кетган чўпоннинг яқинига бориб тўхтади. Ит подани айланиб чопа бошлаганида юлдузлар қўлларга, дарёлар ва ариқларга, ирмоқларга, ҳатто булоқнинг кўзига тўкилиб қолган, ой бўлса Қулмат подачи, подаси, ити ва унга қавмдош бўлмишларга этагидан жой берган тоғнинг бошида сочини тарарди.

— Ув-в, Қулматбой подачи, келсинлар, келсинлар! Биз томонга қайси шамол учирди? Йўқлардингиз-да, қишлоққа тушгандами, қишдами, а? — дея ундан икки-уч кўйлакни йиртишда ортда қолган, келбатига қарабми, одамлар исмига «туя» сўзини қўшиб атайдиган жинжаклилик чўпон қарши олди.

— Ҳеч одам бўлмадингиз-да.

— Сен одамман деб юриб тур қани. Бизам одам бўлиб қолармиз, Қулматбой!

— Сизданам тузук гап чиқадими, ўзи?

---

¹ Ж о д р а б — ёйилиб.

— Чиқади-чиқади. Эгалик қилолмасанг, мен нима қилай?! Хи-хи-хи... Сенга ҳайронман, подангни боқиб юравермайсанми, туппа-тузук подачисан. Акамнинг ёқасини ушлашни ким кўювди. Раҳматли армонда ўлиб кетди. Мановининг кўзи бўлса кеча кўрардим, тилинг танглайингга ёпишгур бид-бидлаб тинмайди. Яна бир марта айтса, ўлиб қоладими ё осмон узилиб ерга тушадими, а? Уни сен ҳам эшитсанг, аҳ, бир борагина эшитсанг, — деб ўз майлида кўйиб куйлаётган, алмисоқдан қолган пачоқ радиосини Ташман туя таёғи билан туртди.

— Нимани айтсин?

— Фармистонда катта кураш бўлибди. Ана шуни айтсин! Ҳа-а, ана шуни айтсин! Шунда-а-а раҳматлини сирқиндиси Шамсиддин полвон бўлибди. Ана мунини айтсин! Шамсиддин бизга тортган. Тоғаларига тортганида борми, уям иттирсак, сатанг акасига ўхшаб гўрам бўлмасди. Унинг елкалариям меникидай-да. У худди ўзим! Кўйиб кўйгандай ўзим. Ҳа, ўзим у, ўзим.

— Рўзимурод раҳматлини улини айтаяписизми?

— Бўлмаса кимни айтаяпман?

Қулмат подачининг дами ичига тушиб ниманингдир ҳисобини олди ва тилга кирди:

— Рўзимуродни ули, Рўзимуродни ули... Полвон бўлдимми? Ундай бўлса, ҳалоли бўлсин. Сизнинг бу марсиниш¹ингизда тонгам отади. Мен қишлоққа тушиб келай дегандим. Шу десаңгиз, сиздан...

— Дарди бўлмаса, Қулмат подачи келмайди дегандим ўзимам, — манови иштони ҳўл болага, — бўйи бўйидан баланд йигитга ишора қилган Ташман туя кулиб, ўз сўзида давом этди: — Олдин бир пиёла чой ич, қишлоққа тушиш қочмайди. Подангга бўлса ўзим кўз-қулоқ...

Ой Қулмат подачининг йўлини сочлари билан супурмай кўйганида юлдузлар ердан йироқлаб кетди. У эшакнинг би-

---

¹ М а р с и н и ш — мақтаниш.

қинига ниқтаб, «Бўрибосар», дея итини йўқлаб-йўқлаб Қизгалдоққа эниб келганида майин шабада қишлоқни аллаларди. Қишлоғи Зубайданинг хамирига ўхшаб кўпчиб кетганига Қулмат подачи шу тонг эътибор қилди. Унинг кўзига узоқдан чолдевори кўринмас, гувалаю пахсадан қад ростлаётган иморатлар орасидан олдин ҳам ўтиб борганини эслади. Аммо шу кўкламда подани қаерга тўлаганини эслолмади. Илгари унинг кулбаси олдига қишлоқдошларининг мол-ҳоли тўпланар, у кузатар, қайси бири подага эргашолмаса кўшмас эди. Бу одатларини қачон унутганини қизгалдоқликлар тугул энди Қулматнинг ўзи ҳам билмайди. У завжаси ва пешонасига сизмаган зурриёди қайтиш қилганидан бери кўпчиб бораётган қишлоқ одамларининг хизматини қилиш учун кун кўраётган ва улардан умидворлигини бировга, ҳатто ўзига ҳам айтолмаган бўлса-да, кўнглининг туб-тубида қип-қизил қизгалдоқдай очилган дардини бошқаларга билдирмайди, тунлари ўзича тентирайди ва бир маҳалга бориб беҳол йиқилади. Шу йиқилишда ой нурларини Зубайданинг сочидай ўриб, ол омонатингни, дея зорланади. Кўзини юмганча юлдуз санайди. Яктагидан қўлларини чиқариб, белбоғи билан, тиши оғриган бемордай жағини боғлаб, яна бир белбоғ билан юзини ёпади. Оёғининг бош бармоқларини бир-бирига теккизиб боғлаб, таёқдай ётади. У шунга одатланиб қолди.

Эгри-бугри чатишиб, чигали ёзилмаган илонизи, ёлғиз-оёқ йўллар катта йўлларга туташиб, подачини аҳли қишлоқ томонидан «Қулматнинг бойўғлихонаси» дея аталмиш кулбасига олиб келди.

Қийиқ кўзига чолдевор эмас, кампирдай букчайган ҳужрасининг тамбалаб қўйилган эшиги очиқ кўринди. Очиқ эшик подачининг хаёлларини аёли томон етаклади. Унинг йўлига қачонлардир канда қилмай пешвоз чиққан Зубайда ҳозир яна бир бор Қулматга, ҳа, ўша оғироёқ кунларидаги табасумидан ҳадя этадигандек ва унинг келишини кутган, кутганда ҳам узо-о-о-қ кутгандек туюлди. Қулмат эса аёлининг чиқишини ич-ичидан истаб, жуда секин, оҳиста одимлай-

одимлай, кўзини юмганча елкасидан сирғалиб тушиб кетган хуржуни устига ўтириб қолди. У кўзини очишни, очганда ҳам бошпанасига қарашни хоҳламасди: димоғига кўклам нафаси, олча гули ифори урилди, юзига олча гуллари биринкетин тўкила бошлаганида... Оғирлашиб қолган қулоғига бир лайчанинг ақиллаши-ю, Бўрибосарнинг мағрур ириллашига қоришган ва шу дамгача Қулмат эшитмаган нолишли увиллаган овоз эшитилиб, хаёли жамланди. Ўзининг ғариб дунёсида кўз очди. Осмон гардсиз, тоғдан эсаётган шабада қишлоқдошларини уйғотишни истарди. Подачи итига кўз қирини ташлаб, катта-катта очилган нурсиз кўзи бақрайиб турди ва кўзини уқалаб қаради, соқолини сийпаб, яктагини кўтарди ва кўксига «туп-туп»лади. Яна итига тикилди ва падарингга лаънат, дея уруғ-аймоғини ағдар-тўнтар қилиб, оғзи кўпириб, тупугини сачрата бошлади.

Ит тишлаган этни қизғалдоқнинг иссиғида идраб кетган ва тердан сарғайиб ҳидланган яктагига ўраб-чирмаб олишга олди-ю, энди нима қилишни билмай музтар қотди. Эл оқсоқоли Тиркашов муаллимга хабар берсинми? Йўқ-йўқ, унинг ўғли Фармистондай катта шаҳарда эгарга ўтиргандан бери Тиркашов муаллим қутурган. Қулматдан бошқаларни ҳам қопяпти. Уни ҳам қуруқ қўймай бир-икки даврада изза қилгани бор гап. Эшонникига боришга борди-ю, лекин эшони тушмагур ўтган кузда барзанги, қориндор ва калбош раисга Қулмат назир қилган улоқни сўйиб, анави зормандадан қуйиб, «Биз эшон бобонгиз бўламыз, сиз муридимсиз. Раҳматли отангиз хўб яхши одам эди. Сизнинг камолингизни кўрмай ўтди-да, эсиз, одам дегани шундай ўтиб кетаркан. Билмай қоларкансиз. У киши бизни тез-тез йўқлаб келиб, ўғлимнинг мартабаси улуг бўлсин, деб дуо олгич эди», дея совхоз чўчқасига эгалик қилиши Қулматга қаттиқ боған. У бундай пайтда гина-кудуратларни унутиш кераклиги учун унутмади, балки айна дамда довдираб қолганди. Шу боисми, оқсоқолу эшоннинг измига кўпам кирмайдиган ва улар юрган йўлларда оқсаб қолмайдиган Мулла махсумни барча-

дан маъқул билдими, уникага қараб бўри йўртиш қилиб борғунича ҳарсиллаб қолди.

Махсумнинг эшигига борганида тонг отган эди. Мулла махсум аёлининг сочлари тўзғиб, бошидан сирғалган рўмолини нозик қўлига олиб, «Хув, ҳозир-ҳозир! Ху-в, ким? Ким эди?» — деб овоз бериб подачига пешвоз чиқди.

— Кеча Турдихол момонинг тили тортиб кетиб, болалари чопачоп бўлиб қолди. Шунқор Мирзомнинг отаси ҳам ўша ерда эди. Келганига бирпас бўлди. Озгина дам олай деганди. Нима? Ишингиз бормиди? Ё ошалолни бизникидан бошладингизми, подачи буваси?

Кўзини йиртиб очган хотиннинг товукдай пат-патлаши-ни Қулмат бўлди:

— Муллага айтинг, бизнинг бўсағага бир тирноқни ташлаб кетибди. Уни ит ўйнабди.

— Аҳ? Нима!

— Бизникага борсин!

Мулла махсумнинг хотини сонига шапатилаб, додлаб уйига чопди: «Ху, отаси, кўргилик! Бу бир кўргилик! Сизга айтгандим тунавгида. Юзи қурғур янги ой ёнбошла-а-ган чалқанча, деб. Ўзига тинч, элга нотинч чиқди. Анави шўрникига, Қулмат шўрникига боринг! Туринг, турсангиз-чи, туринг... Отаси... Бу ётишингизда эртага Қизгалдоқни ер ютади ё сув олади. Шундайга ҳам Қулмат шўрни уйи куйибди. Куйиблар кетибди!»

Буви отин¹нинг додини эшитган борки, аввал Махсумникага, кейин подачиникига чопди. Кетмон елкалаб далага кетаётганлар тўхтади. Жомадон кўтариб шаҳарга отланган оёқ илди. Папка қўлтиқлаб мактабга бораётган муаллим кирди. Қулмат подачининг томорқаси одамга тўлди. Қари-қури, юзига ажин, сочига оқ оралаган, бир-икки ёш-яланглар ҳам қўшилиб, бинойидай давра бўлди-қолди. Болани мулла би-

---

¹ Б у в и о т и н — шевада бувотин; мулланинг хотинига шундай нисбат берилади.

лан подачи кўздан кечирган, эл унинг онасини, сўнг отасини билмоқчи. Қулматга қолса, уни индамай кўпга қўшиб келмоқчи. Мулла махсум ҳам шу гапни маъқуллаб турибди. Тиркашов муаллим билан Эшон бува мулланинг, қолаверса, Қулмат подачининг гапига кирадиган аҳмоқ эмас. Улар ўша иштони йиртиқ падар лаънатини топиб, Қизғалдоқ қишлоғидан беномусларни қувиб солмаса, ўзини бу ерлик ҳисобламайди. Бунинг олдида айтиб қўйган.

Қулмат даврага умри бино бўлиб бир маротаба – мўйи сабза уриб қорая бошлаган, овози дўриллаб қолган паллада чиққан. Ўшанда тирама¹нинг тунини эди. Жинжаклида бир кураш бўлди, бир кураш бўлди! Рўзимурод полвон қизғалдоқликнинг кўкрак кериб юрадиганидан тортиб, полвонман деганигача барини ердан осмонга олиб, осмондан ерга урди. Қизғалдоқлик эрман дегани борки, ер билан бир бўлди. Ана шунда адашибми-нетибми, Қулмат ирғиб майдонга чиққанди. Давра гурра кулди. Қизғалдоқлик полвонларнинг изи шу сағирга қолибди-да, деганлар ҳам бўлди. У қанотини қиздираётганида Тиркашов муаллим, эй, кечирасиз, Тиркашов студент: «Қулмат, бу ишингни йиғиштир», деса-да, баковулнинг ўнгида Рўзимурод полвон, сўлида Қулмат давра айланди. Зотига бир момотугун², икки кигиз, бир улоқ айтилди.

Баковулнинг овози даврадаги кулгини, шовқин-суронни кесди. «Худойим полвонларнинг белига куч-қувват, топганига файзу баракот берсин. Эй, биздан нима кетди. Кетса ҳам шу полвонларга кетди. Суйганлари майиз ҳам берсин», деб яна кулгига буриб қўйди. Томошатаблар кулиб, бирдан жимиб майдонга тикилди. Рўзимурод полвон ортидан Қулмат даврани кезиб кураш туша бошлади. Рўзимурод ўйнади. Қулмат қунишди. Полвон Қулматга беписанд бўлиб икки қафас йиқитмай эзғилаб қўйиб юборди-ю, учинчи қафасда

---

¹ Т и р а м а – куз.

² М о м о т у г у н – ёши улуғ момолар тўйларда кураш ёки кўпқарига соврин учун махсус тугун тайёрлайди. Унинг ичига жойнамоз, белбоғ, маҳси ёки ширинлик солиб, яхши ният билан туғиб қўйилади.

анг қолди. Қулмат уни на елкадан, на қўшшадан, на бурамадан олди. Ўнгига силтаб тортиб, сўлдан қоқма бериб, ер искамаган курақларини намчил сомонга босди-қўйди. Жинжақлиликлар: «Бошқатдан! Бу фирром, фирром!» — деб тинмаса-да, Рўзимурод полвон майдонни тарк этди. Баковул: «Полвон, исмингиз кимиди? Нима дейсиз? А? Қулмат. Қулмуҳаммад, денг, полвон! Қулмуҳаммад денг!» — дея, «Бугунги курашда қизғалдоқлик Қулмуҳаммад катта полвон бўлди!» — деб элни дуога қўл очтириб курашга яқун ясади.

Бу олишув қизғалдоқлик тугул, жинжақлиликнинг, ҳа, айтганча, Ташман туяга ўхшаган бир-икки Рўзимурод полвоннинг жигарларини демаса, бошқаларнинг хотирасидан ўчиб кетган. Қулмат Рўзимурод полвондан бошқанинг ёқасидан тутмади. Қайтиб майдонга доримадиям. Шундай бўлса-да, унинг полвонлиги қоронғи тунларда, ёруғ кунларда оғиздан-оғизга ўтиб, шоҳулоқ пишган, қўноқ тушган даврани кезиб, «Қулмат ўшанда шалварини ҳўллаб қўйган, даврага чиқиш олдидан заранг таёғини сиққан жойи қизнинг сочидай тарам-тарам бўлиб қолган»и ҳақидаги миш-миш ва эмишлар орасида Зубайда билан бир мучал яшагунча исмига полвон сўзи эргашгани рост.

Фалакнинг гардишини қаранг-а, ҳозир у шармандалик, шармисорлик даврасига чиқиб турибди. Ота-онаси нотайин бир парча этга катта аза, катта можаро. Қулмат подачи ўз элига юзланиб, зор қақшаб, ялиниб Мулла махсумдан неларнидир умид қилиб, Тиркашов муаллим ва Эшон бува бошчи эл билан курашди. «Кўпга қўшмоқдан бошқа даво йўқ», деб муддаосини айтса-да, Тиркашов муаллим: «Кўпга қўшиш қочмайди. Сен олдин уни қандай топганингни айт, эл билсин», деб қистовга олди. Қулмат подачи гуноҳқор, Қулмат подачи айбдор. Айтар сўзини тополмай, ахири, ит ўйнаб юрганини, боланинг эр экани ва ниҳоят унинг суннат қилар жойини ит еб қўйганини айтишга мажбур бўлди. Оломон барибир уни ва ўша жойини кўрмоқчи, Тиркашов муаллим ва Эшон бува билан кўрса, ота-онаси топилади-

гандек, ўша жойи битадигандек, Қулмат подачи Қулмат ёлгончига, Қулмат қасамхўрга айланиб қоладигандек бўлди.

Улар кўришди. Ундан ўзини олиб қочган кўпайди. Эшон бува Бўрибосарга ҳукм айтди. Оломон унинг ижросини талаб қилди. Ит осилди. Аммо у осонликча жон бермагач, Тиркашов муаллимнинг турткиси билан бир бўзбола итнинг бўғзига дами ўткир пичоқ тортди. Бўзболанинг бетига қон сачради. Қулмат подачининг юзини кўзёшлари ювди.

Оломон гўё шу томошага йиғилган ва муддаосига етгандек тарқаб кетди. Улар орасида Эшон буваям ғойиб бўлди. Тиркашовни оқсоқоллик юки ушлаб қолдимиз, уни Мулла махсум ҳам, Қулмат подачи ҳам билмайди. Яна бир-икки киши билан куёш қиблага оққанида боламозордан бир ўра кавлаб, подачининг бойўғлихонасидан чиқаришди.

Мулланинг юриш-туриши отамерос. Саҳарда азада, эртасига фотиҳада, сўнгига худойида қироат билан тиловат қилади. Аздорларнинг елкасига бош қўйиб, «Кўп куюнманг! У берганини олди-да», дейди-қўяди. Ачиниш, куюниш унга бегона. Негадир бугун унинг ранги қорайиб, лаби ёрилибди. Қулматни-ку, ўз дарди, Қизғалдоқнинг иссиғи еб қўйган. Тиркашов муаллим асосига суянган. Икки-уч кишига «уй» кавлаганлар ҳам қўшилиб, саф кенгайиб мазордан жим қайтишяпти. Подачи чуқур уҳ тортди. Муаллим жимликни: «Қулмат, ичикма. Эл олдида айтганмиз, қачон бўлсаям Эшон бува билан у беномусларни топамиз. Қизғалдоқда қўймаймиз», — деб бузди. Қулматнинг киртайган кўзлари гўристонга қадалди. Қип-қизил қизғалдоқлар очилиб ётган қабрлар орасидан митти мазорни топди. «Эҳ, сени шу кўйга солганининг насли кўйсин!» — деганини билмай қолди. Бу негадир Тиркашов муаллимнинг қитиғига тегиб кетди.

- Қулмат, элга бундай дейишга ҳақинг йўқ!
- Элни демадим.
- Ҳозир у кимдан, билмаймиз-ку?
- Билмасангиз, индаманг.
- Элга сенинг бойўғлихонанг етмайдими-а?

Кесакдан олов чиққанидай мўнди чўққа айланди. Тиш-сиз оғзидаги тупукни Тиркашовга тортиқ қилди. Изидан ёрилиб ётган бармоқлари етмай, бўйнига асо тегиб тўнтарилди. Юз-кўзи демай бошига, кўкрагига тепкилаётган Тиркашовни Мулла махсум тортди. «Эй, Бухор алдаркўсани боласи, сен шу тирик мурдага эга чиқиб қолдингми ҳали! Бунинг-ку, ўлиб қутулмаса қутулмайди. Сен биланам кўраман. Саҳарга қўймай бу ялоқхўрни бойўғлихонасига кўшиб ўт қўяман. Сенинг бошингга итнинг кунини соламан. Ўзи, куни билан кўзингни ола қилганинг ортиқча...», дея тинмади.

Тиркашов муаллимдан ўтолмай мазорга бориб келаётганлар: «Домла, одам тенги билан жанжал қилади-да энди. Сиз у ялоқхўрни сўкканингиз ҳайф. Алдаркўсани боласиям бир гўр. Кулсан, қобилсан, асли наслингга тортасан, деган-ку. Шу алдаркўсага тортибди-да энди. Кўйинг, ...вич эшитса хафа бўлади-я», деб овутган бўлди. У бўлса то уйгача мулла билан подачининг таърифини келтириб борди.

Подачининг оғзи бурнидан оққан оч қизғиш қон Мулланинг яктагиниям бўяди. Қулматни кўлтиқлаб бойўғлихонага олиб бориб бир кафт сув топмай ариққа ювинтирди ва Шунқор Мирзодан ош-овқат бериб юборишини айтиб, Мулла махсум жўнаб кетди.

Туни билан Қулмат подачининг уйқуси қочиб, узоқ хаёлларга чўмиб, шифтга тикилганча ётди. Сас-садо йўқ. Ҳатто бойўғлиям жим. Ёта-ёта кулбасини сағанага ўхшатди. Ўзини унда ётган ҳисоблади. «Наҳот мен ўлган, сағанада ётган бўлсам-а? Ўлигимга ким эгалик қилади-а?!» Ўлимдан илк бора кўрққанидан отилиб ташқарига чиқди-ю, кўлига кесак олиб кулбасига дўқ қилди, отолмади. Ич-ичидан келган алам қайтадан тислантирди. Остонада отасини кўриб, боладай чопди. Етмишни уриб қўйган бува ёшининг ярмига етмаган отаси бағрига ўзини отди. Кучди. Сароб экан. Пешонасини остонага уриб ўкириб юборди. «Эй худо! Менга нега ризқ берувдинг!? Сарсон қиламан девмидинг!? Аҳмоқ

қиламан девмидинг!? Ё тангри, айт, мендан нима ўтган, айт!? Сағир қилдинг — кўндим! Куттирдинг — чидадим! Отам сифмаган дунёга, онам сифмаган дунёга, болам сифса бўлмасмиди, айтсанг-чи, айт!? Сенингам тилинг бор, айт!? Бировнинг молини олдимми ё жонини олдимми, уйини буздимми, айт, қани, айт!? Ё берганингни мен нотавон билмадимми, айт!? Берганинг сағирликмиди ё бир гулни қўлимда сўлдирганмиди!? Ўзи сен тўғри билан эгрини фарқлай оласанми, айт!? Ҳаромни урчитсанг, ҳалолни тўссанг, сенинг адолатинг шуми!? Менга яна нимани атаб турибсан, айт, айтсанг-чи!? Эсимни танибманки, эзасан, эзғилайсан, тўймайсан, айт, ўзи, қачон қўясан!?» Қулмат таъна қилиб, зорланиб толди, ҳовридан тушди. Энди у ҳорғин овозда гудранарди: «Эй тангрим, мендан ўтгандир. Мендан бўлмаса, аждодимдан ўтгандир. Майли, нима берган бўлсанг, барига — қайғунггаям, қувончинггаям шукр! Аммо мен сенинг луқмаси ҳаром, ҳирсига қул бандаларингдан нафратланаман. Нафратлансам, нима қилай, ўзинг айт!?» Қулмат яна томоғига зўр бериб, бақира кетди: «Нафратланаман, нафратланаман! Нафратланаман!» Ўз ёқасидан олиб, ер муштлаб ётганини, яктагини йиртиб ташлаганини англаб, индамай осмонга тикилиб қолди.

Юлдузлар ўша-ўша. Сомон йўли бурунгидек. Эшак ҳанграшию хўрознинг қичқиришида ҳам ҳеч бир нуқсон йўқ. У тонготарни кутмай елкасига тўнини ташлаб Қизғалдоқни тарк этди. Қишлоқдан чиқаётганида узун вагонларини судраган, белига «Кимкўрган — Фармистон» ёзувли поезд шитоб билан келиб, «тақа-тақ» қилиб, Қизғалдоққа бир тўхтаб, ўтиб кетди. Унинг хаёлида йигитлик даври, худди шундай бир тун жонланди. Ўшанда худди шу поезддан бир болани эргаштирган кўккўз хотин тушиб қолган ва Тиркашовнинг уйини сўраганди. Ҳа, у бола ҳозир Фармистондай катта шаҳардаги кимсан ...вич, аҳли Қизғалдоқ у билан фахрланади. Бирови тўғри йўлдан озса, уни йўқлаб боради. Бирови мақсадга етаман, деб эгри йўл излаб боради. У шундай катта одам бўлган. Қизғалдоққа юриб келиб, Қиз-

галдоқдан чиққан ва қизгалдоқликман деганига соя бера-
ётган ...вич!

Кулмат кўп йўл юрмай, подачилиги эсига тушиб, таёғи-
ни излади. Ташман туянинг олдига бораман деб бир қадам
олса, иккинчисини Тиркашов муаллимдан қочиб кўяди,
учинчисини ўз ўтмишидан қутуламан дея ташлайди. У шу
кетганча Жинжаклига, ундан Чамангузарга, ундан Найзабу-
лоққа ва Найзабулоқнинг суви тўкилиб турган дарёни ёқалаб
яна кўп юриб, Полвонариқнинг бошига келиб қолган.

Полвонариқ бўлса, ху-в, анави қишлоққа саҳарда бир тўйга
етказган. У ўша тонгдан бери тўй-маъракаларда самовар ёқиб,
чай қайнатади. Тўйдан қайтишида болалар «самоварчи чол»,
деб ортидан эргашиб чопади. Бири тош отади. Бошқаси тош
отганга дўқ қилади. Яна бири кўшиқ айтишини сўрайди. Унинг
бисотида бор-йўғи такрор-такрор айтадиган битта кўшиғи
болаларни анграйтириб кўяди.

Эчким туғди – сути йўқ.

Кумара¹син қути йўқ.

Овози эшитилмай, ўзиям кичрайиб-кичрайиб, бора-бора
бир нуқтага айланиб, ёлғизоёқ йўлга сингиб кетади.

Қаерда ётади, ким билан истиқомат қилади, буниси
қоронғи. Қаерликсиз, деб сўраганларга чол шундай деган:
«Ер куррасининг қоқ киндигидан кунчиқарга терс тарафда-
ги Лўлитопмасдан». Тўйдан олган кўниғини кўлтигига қисиб,
гоҳ тошлар орасида қолиб, гоҳ кўшиқ айтиб, яна-яна ўз
йўлига сингаверади. Кечалари узоқ-узоқлардан бир сибизга-
нинг товуши келса, ҳамма «Бу ўша – самоварчи чол», дейи-
шади. Унинг ҳар замонда сакраб, кўлини баланд-баланд чўзиб
рақсга тушиш одати борлигиниям, қишлоқ этагидаги кўл
балчиғига ағанаб, шалварини байроқ қилиб чопиб юриши-
ниям кўрганлар бор. Уни биров Кулмат деса, бошқа биров
Кулмуҳаммад дейди. У ҳақдаги гап-сўзлар жуда урчиганидан
қай бири рост, қайси ёлғонлигини ҳам билмайсиз.

¹ Қ у м а р а – бола.

ДИЛМУРОД СОДИҚОВ

ЎЗИДАН ҚОЧАЁТГАН ОДАМ

Боботоққа пода ҳайдаб кетаётувдик. Манзилга етмасимиздан кун бота бошлади. Қуёш қизғиш тус олди. Осмон тоқидаги парку булутлар нимпушти рангга кирди. Тоғнинг гадирбудир чўққилари, бепоён адир ҳамда этакда сочилиб ётган қишлоқлар устида шафақ бижирлади. Қуёш осмонни тарк этди, бироқ қутб қонга бўялгандай қизариб турди. Кун секин-аста унниқиб, зулмат чўка бошлади. Кундузга хос нарсалар қумга синггандай йўқ бўлди, ҳаммаёқни тун вазминлиги эгаллади. Шу пайт тоғ қаърида шоқоллар улиди. Моллар таққа тўхтади. Тоғам поданинг олдига ўтиб йўл бошлади. Мен ортда, хачирда «ҳада-ҳуй»лайман, ёнимда озиқ-овқат ва идиш-товоқ ортилган ола эшак, унинг кетида иккита қозоқи итимиз тиркалиб келади. Тун осуда, осмонда юлдузлар порлайди. Ёқимли шабада эсади. Аҳён-аҳёнда қарчиғай чағиллаб қўяди. Ўтлар орасида ва сойликларнинг сув ювиб кетган ўнгирларида чигирткалар тинмай чириллайди.

Тўсатдан ҳаво айнади. Жонланган шамол кўклам денгизини тўлқинлантирди. Тоғам отни Қанотлиқоя томон бурди. Сўнг менга ўгирилиб: «Илдам-илдам ҳайда, ёмғир келаяпти!» — деб қичқирди. Мен хачирни ниқтадим.

Бирпасда осмонни булут қоплади. Кучли шамол турди, момақалдироқ гулдираб, ёмғир қуя кетди. Мен туя жунидан тўқилган чакмонга ўралиб олдим. Чакмон ичида томчилар шатирлатиб ураётганини эшитиб турдим. Бир оз ўтгач, ёпинчиқ ёқасидан атрофга қарадим: ҳаммаёқ ярақ-юруқ, булут терак бўйи осилиб тушган, так-так, шилдироқ, отқулоқ барглари сувга ивиб шалпайиб қолганди. Ёмғирнинг зўридан моллар ирғишлаб чопарди. Жунлари ивиб, қовурғасига ёпишиб

қолган итлар эса гоҳ подага яқинлашар, гоҳ хуржунли эшакнинг қаватига киришга тиришар, ёмғирпана жой тополмай аллатовур фингширди.

Ёмғир қуйиб ёғарди. Сув чакмондан ўтиб, кўйлагим танамга чиппа ёпишди. Усти бошим билан дарёга шўнғиб чиққандай шалвираб қолдим. Чакмонни бошимдан олувдим, теваракдаги сойларнинг сувга тўлгани ва нишабликдаги ўтларнинг бир текис ётиб қолганини кўрдим. Дара тугади. Тик тушган юзаси илма-тешик бўлиб кетган жарлик бошланди. Унинг тагидан, паст-баланд кенг сўқмоқ бўйлаб юрдик. Бу йўл зим-зиё, лекин ёмғирпўш эди. Тепадаги ковакларда қушларнинг уйқу аралаш чуғури эшитилади. Ўйдим-чуқур сўқмоқдан юқорига кўтарилиб, текис, баҳаво ўтлоқзорга чиқдик. Ёмғир тиниб, мусаффо шамол эсарди. Даралар ёмғирга бўккан. Овдан қуруқ қайтаётган Ҳисор айиғига ўхшаб жуда вазмин қадам ташлардик. Дара адоғидаги чўққилар саф-саф аскарлардай қаторлашиб турарди. Бургутнинг қанотидай кенг ёйилгани Қанотлиқоя. Унгача сел ювиб кетган тошлоқ арна¹ бор. Арнада ёғиб ўтган ёмғирнинг бўтана сувлари шитоб билан оқади. Соҳили эгри-бугри дарёдан бир амаллаб ўтдик. Кечув пайтида хачирим икки марта мункиб кетди. Бирор фалокат бўлмасин, деб хачирнинг яғринига қамчи билан туширдим, жонивор токи жингилпояга чиққунимизча қадамини тек босиб борди.

Қоя ён ўрқачларга мингашиб олган. Чап қанотдаги ўрқач бағрини сув тешиб ўтганидан ғорга айланган. Чўққиларнинг орқаси қалин қарагайзор. Овчилар шу ғор орқали ўрмонга ўтиб олади. Ҳозир у ердан шариллаб оққан сув этакдаги арнага бориб қуйилмоқда. Тоғам отдан тушиб, қоя остидаги кўрхона томон юрди. Қарасак, ўчоққа ўт ёқилган, юпқа кул қатлами тагида чўғ милтиллаб турибди. Шох-шаббалар сочилиб ётибди. «Гулханни калламосорлик подачилар ёққан бўлса керак, — деди тоғам чўтлаб. — Чўпонлар ўтинга хасис бўлади, бир дона чўпниям бекорга ташламайди».

¹ А р н а — баҳорда сел уриб кетган жой (ариқ).

Мен хуржундан шолча олиб ёздим, кўрпача солдим, кейин намиқиб кетган кўйлагимни алмаштирдим. Тоғам подани уюргани кетди. Шу орада итлар хуриб қолди. Ўчоққа икки бўлак тўқмор ташладим-да, чўзилиб арна томонга қарадим, тоғам кўринмади. Итлар акиллади. Бир оз хавотирга тушдим. Тоғда кечаси товуш чиқариб бўлмайди. Гаранда-гурандалар одамга хавф солади. Бундай пайтда ҳайвон ё қуш тилида гапиришга тўғри келади. Хуллас, қўлимни оғзимга қўйиб, «қу-ур»ладим. Тоғамдан «хотиржам бўл», деган жавоб келди. У гор тагида, заранг таёқни белидан ўтказиб, энгашганча ўпқонга қараб турарди. Итлар тинмай хуради. Қизиқ, улар тулкининг ҳидини олдимикин? Тоғам тулкини ёмон кўради. Учратиб қолса, «зоти паст», деб сўкади ва ўнг енгидан ип узиб, тутатиб юборади. Шундай иримчи одам нега бунча горга тикилади? Тагин айдари¹масмикин? Вой, гапим қурсин, айдари дегани жуда даҳшат-ку! Унинг қораси ўчсин. Унга ҳеч бир жонзот бас келолмайди.

Ниҳоят, тоғамнинг қорувли гавдаси кўринди. У кўрхонага келиб, намиқиб кетган чакмонини ечди, ўнгири узун, кенг-мўл камзул кийиб олди. Юзида эса бесаранжомлик бор.

— Нима гап, тинчликми, тоға?

Унинг бошмалдоқдай қошлари андак чимирилди. Сўнг:

— Тинчлик, жиян, — деди ўйланиб. — Шу... горда нимадир бордай. Инграгандай бўлди. На одамга, на ҳайвонга ўхшайди... Ким билади, бирор жонивор ёмғирдан қочиб кирганми...

— Арғамчи бўлса керак-да! Улар одамдай овоз чиқаради, деб эдингиз!

— Авраётган маҳалдагина товуш беради.

— Арғамчининг кўзи йилда бир марта ёнармиш. Буни кўрган одам бой бўлармиш. Шу чинми, тоға?

— Бу гапни кимдан эшитдинг?

— Марқа бува айтувди.

— Тўғрику-я, лекин бу фалокат келтиради.

---

¹ А й д а р и — аждарҳонинг шевада айтилиши.

Кўрга кўмилган картошка пишди, чўғ чарсиллаб отилиб қолди. Тамадди қилдик. Тоғам Қанотлиқоя, унинг атрофидаги қишлоқ ҳақида гапирди: — Бу ер — Калламосор. Ўтган аср бошида эски тепаликда одам боши кўмилган қабрлар топилган. Қишлоқ мугаваллилари даҳрийлардан чўчиб, бош чаноқларини Илонжарга улоқтиришган. Азбаройи суяклар кофирлар кўлига тушишини исташмаган... Тузалбой худди шу қишлоқдан бўлади. Унинг сурув-сурув кўйлари пастдаги дараларда ўтлайди. Бегоналар бу ерга дориёлмайди. У Калламосорга хўжайин. Тавба, одамзотни нафс енгди. Бўлмаса, ер кимлардан қолмаган! Эй, жиян, ер, бу — абадият, унинг олдида ким бўлибмиз?! Ҳеч ким! Дарё сувидай оқамизу кетамиз...

Шу пайт гор тагидаги сув «шалоп» этди. Итлар важоҳат билан югурди. Ўзларини аямай сувга ташлади, вағиллади ва аллақандай одамнинг жонҳолатда қичқиргани эшитилди. Ичимизга гўлгула тушди, кейин кўлимизга илинган нарсани олиб чопдик.

Қарасак, айлана ҳовуз ичида Кўккўз билан Полвон (у айиқдай семиз ва кучли эди) бир одамни талаб ётибди. У одам сувга ўзини пишиб олар, нафаси қайтгач, бошини чиқариб овози борича бақирарди. Тоғам пойчасини туриб сувга тушди-да, итларни нари қувди. Итлар ўлжасидан қуруқ қолган йиртқичдай ҳовуз четида кўзларини олайтириб, оппоқ тишларини кўрсатиб ириллаб тураверди. Ҳалиги киши дод солар, сувни шалоплатар ва горнинг мум тошларига тирмашиб юқорига чиқишга ҳаракат қиларди. Тоғамнинг: «Кўрқманг, буёққа келинг, кўлингизни беринг», дейишига ям қарамай, гор деворига ўрмалаб чиқаверди ва бирданига сирпаниб, сувга юзтубан қулади. Ҳовузнинг суви икки ёнга айрилиб, ўпқон ҳосил бўлди-да, ғойиб бўлди. Уйрум қайтиб тўлгач, атрофга жимлик чўкди, итлар сувга тикилиб қолди. Юрагим дукурлаб урди. Тоғам ҳовузга тушгани ҳамон тана пўкакдай юзага қалқиб чиқди. Уни ташқарига чиқариб ётқизди. Кўкрагини босувди ихради, оқариб кетган юзини буриштирди. Тиришиб, гужанак бўлиб олди. Тоғам уёқ-буёгини

уқалагач, пича бўшашиб ўзига келди. Бизни кўриб, қўрқиб кетди шекилли, илкис туришга уринди.

— Кўрқманг, биз оқмозорлик чўпонлармиз, — деди тоғам. Ҳалиги одам чап елкасини ушлаб «оҳ»лади. — Итлар роса талабди-ку, оға, — деди тоғам тасалли бериб. — Ҳай, нима-ям дердик. Ҳайвон-да! Лекин чатоқ бўлди.

Унинг қулоғига гап кирмасди, қўлга тушган ўғридай қочишга пайт пойларди. Амал-тақал қилиб қўрхонага етаклаб келдик. Ўчоқдаги чўғни кўрди-да, иккимизга аланглаб қаради. Бу қарашида кибр-димоғ бор эди.

Калтакесимдан келган, озғин бу кўса одамнинг тишлари тўкилиб адо бўлган, гапирганида икки лунжи товуқнинг жиғилдонидай кириб-чиқади. Косасига ботган кўзларидан қаҳр олови учқунлайди. Бурни чигитдай. Устидаги жемпери шалаббо бўлган эди, пахталик кўйлак-иштон бердик. Шундан кейин ажин босган юзи сал ёришди.

— Оға, келинг, би-ир отамлашайлик, — гап бошлади тоғам. Одатда, у хокисор, фақир одамларни ўзига яқин оларди. — Қайтар чўпонман. Бу бачча — жияним, — деди мени кўрсатиб. — Каттарса чўпон бўлади. Иштиёқи зўр. Ҳар қалай, қонида бор-да... Энди, ўзингиздан сўрасак, оғам. Тоғчилардан бўлсангиз керак?

Нотаниш одам ҳеч нима демади. Ўчоқдаги чўққа кўзини тикиб ўтираверди. У чуқур ўйга чўмганди.

— Нима, бошингизга мушқуллик тушдими? Одамнинг дардини одам кўтаради, оға. Айтаверинг! Тортинманг, — деб тоғам уни гапга қистади.

— ...Отим Бозиқ. Тузалбойнинг қўйчивониман. Муштдай-лигимдан қўй боқаман. Бола-чақадан йўқ. Пешонада ёзилгани шу экан-да. Болам деса дегулик икки шогирд бор. Худо ёрлақасин, оқибатли болалар чиқди...

Бу исм тоғамнинг кўнглида қўтир бойлаб ётган хотира ярасини тилиб юборди. Ўн беш йил бурун эди. Айни кўклам маҳали, отарлар Боботоғ этагида жодраб юрарди. Ўн чоғли одам раҳматли Қулмўмин чўпоннинг оғзига маҳтал бўлиб,

уруш майдонида гаров ўйнаб бир гала қарғани қийратганию, кўкрагидаги медалларни нақ биттага кўпайтгани ҳақидаги матални мароқ билан эшитарди. Шу пайт қир биқинидаги сўқмоқдан милтиғини орқалаб Лақай овчи ўтиб қолади. Бечора Қулмўмин чўпон қартайиб қолган бўлса ҳам кўзи ўткир эди, қирга ўрмалаб бораётган овчига қараб: «Лақайларам журибди-да овчиман, деб. Кўйиб берсанг, икки метр наридаги қобонни дуруст кўзлолмайди. Қарғани-ку, гапирмасаям бўлади», — дейди. Қўтондагилар қийқаришади. «Эй, нима деяпсиз, оқсоқол, бир чақирим наридаги эчкемарнинг бошини янчганда, қарғангиз нима бўпти?» Қулмўмин чўпон бўш келмади: «Чақир, синаб кўрамиз». Тоғамнинг жўралари дали-ғули эмасми, тура солиб, ҳалиги овчини бошлаб келибди, гўёки кекса чўпонни мот қилмоқчи бўлишибди. Раҳматли чўпоннинг ори кучли эди. Ёнидаги чопқир чавандозларга қараб: «Мана шу осмонда учиб кетаётган ўрдаклардан бировини уриб туширсанг, битта кўпкари бераман» — дебди. Лақай овчи ўйлаб ўгирмасдан кўшотарини шарт ечибди-ю, осмонга нуқибди. Уролмабди. Яна баданглатибди... Чапани овчи шолғомдай қизарибди, отлиқлар эса писиб қолибди. Қари чўпон шундаям марсинмабди, якшанбада Лойлиқда кўпкари бўлади, деб кетворибди.

Боботоғда гап ётармиди, кўпкари хабари ҳаммаёққа тарқалибди. Ҳатто Сурхоннинг у бетидагилар ҳам эшитибди. Якшанбада кўпкари бўпти. Зотига йигирма бош улоқ, тўрт ғунажин кўйилибди. Кўпкари зўр ўтибди. Бизнинг Тарлон икки улоқ айирибди. Тоғам тантилиқ қилиб бировини отни чопган эшонга назир қилибди. Хуллас, тўй тугаб, отлиқлар тарқаётган маҳал бир жулдурвоқи одам тоғамнинг ўнгиридан ушлаб, отингизни бериб турунг, кўйларим Илонжарга тушиб кетди, йўғасам улардан айрилиб қоламан, дебди. Тоғам лаққа тушибди. Ғарибу бечорага яхшилик истаб, терга ботган Тарлоннинг жиловини унга тутқазибди. У минибди-ю, кетибди. Шу сози қайтиб келмабди... Кейинчалик, орадан бирор ойлар ўтиб, оқмозорлик чўпонлардан бири унинг тай-

ини йўқлигини айтиб қолибди. Шу гапдан сўнг тоғам Тарлонга дуо берибди...

Ана шу жулдурвоқи энди рўпарасида ўтирибди. Тоғам от жониворга кўп ачинувди. Жулдурвоқини у гўрдан олиб, бу гўрга тикувди. Шундай бўлса ҳам ҳаммасини унутибди, мана, бир тукиям ўзгаргани йўқ. Биринчи марта кўраётгандай гапини қизиқсиниб эшитаяпти...

...Туновин етти бош қўй зовдан учиб ўлди. Бойга шундай бўлди, деб борсам, бетимга шапалоқ тортди. Сен қўйларни кўпайтириш ўрнига бошига етаяпсанми ҳали, деб итдан баттар қилди. Ўлган қўйларни тирилтирасан ё сотиб олиб қўшасан, дейди. Ёмон бўлди... Жала қуяётган пайти қўйларни қўтонга қамадим-да, қочвордим. Бўлди-да энди, ўттиз йил бойнинг қўлига қараб яшадим. Бирим икки бўлмади. Қайтага барбод бўлдим. Одам эркин яшаши керак экан. Тўрт-беш йиллик умрим борми-йўқми, шуниям гурбатда ўтказмай дейман... Бойнинг одамлари изғиб юрипти... Айнам, мени кўргангингни ҳеч кимга айтманг! Ўтинаман.

— Кўнглингни тўқ қилинг. Ҳеч кимга айтмайман. Сизга қўлимдан келганча ёрдам бераман.

— Мен ҳақимда бировга гапирмасангиз бўлди. Тонг оқармасдан Керишгантовга йўл оламан. Ўлсам бу томонларга қайтмайман.

— Уёқда қўнимингиз борми?

— Керишганнинг бағри кенг. Ўз ҳолимча яшайвераман. Манглайимга, ҳайвонлар билан қушлар омон бўлса, бас. Мен сизга айтсам, фақат уларнинг кўнгли топ-тоза. Уларгина одамга чин ҳамдард бўла олади. Бандасидан имон қайтди, айнам. Одамлар бузилди.

Тоғам жим тинглар, пешонасини, қаншарини тез-тез қашиб қўярди. Охирги гапни эшитиб суҳбатдошига ялт этиб қаради. Ўша Бозиқбой бу гапларни айтаётганига ишонмади. Сўнг кўзини олиб қочди, уялди, чироқлари милтиллаб турган қишлоққа тикилди ва ўнгайсизланиб:

— Сизга нима дейишнIAM билмай қолдим. Менга қолса, туғилган гўшангиздан йироққа кетманг. Ундан азизроқ жойни тополмайсиз, — деди.

— Сиз уни билмайсиз. Кўзига қон тўлган. Тўрт-беш йилдан бери: «Сен қарияни бир ёқли қилмасам бўлмайди, тоза баъдимга урдинг», деб юради... У мени соғ қўймайди.

— Ахир, уям одам. Кечирилмайдиган гуноҳ йўқ. У сизнинг айбингиздан ўтар. Ахир, қўйларни жўрттага нобуд қилмагансиз-ку, тўғрими? Фалокат босган.

— Буни тушунмайди. Ҳайвон феъли бор.

— Унга ҳаммасини тушунтираман. Сизни кечиради.

— Қўйинг, фойдаси йўқ.

Орага сукут чўкди.

Сал вақт ўтиб, тоғам чуқур нафас олди-да:

— Товонини ўзим тўлайман, — деди. — Садқаи сар, мол кетса кетибди. Одамнинг олдида мол-дунё нима бўпти?! Сиз бандасидан имон қайтди, дейсиз. Одам жардан қулаётган пайтдаям одамлигини унутмайди. Билиб қўйинг, имон бирламчи, у тирикка ҳам, марҳумга ҳам керак, ҳаёт — абадий.

— Ҳаёт... ҳаёт аллақачон тамом бўлган, — деди Бозиқ ака чўрт кесиб. — Лекин сиз менинг ташвишимни чекманг. Мен тамом бўлган одамман.

— Ундай деманг. Ҳаммаси яхши бўлади.

— Кўзим етмайди.

— Мана кўрасиз. Мени айтди, дерсиз.

— Сиздан қарздор бўлиб қолишни истамайман.

— Мени хаёлингизга келтирманг.

— ...

Тунги осмон сержилва эди. Юлдузлар бодраб ётарди. Қарсанг, чақнаб ўйнайди. Ёмғир ҳиди тараб, майин шабада эсади...

...Елвизак ела бошлади. Қушларнинг чуғури, молларнинг пишқириғи, гимирлашлар эшитилди. Кўзимни очдим. Осмон кўкиш, кунчиқар томон ёришиб келарди. Тоғам билан Бозиқ

ака поданинг нариги томонида, арнанинг бўйида гаплашиб туришибди. Зум ўтмай қуёш бош кўтариб, борлиқ нурга тўлди.

Чой қайнатиб ичдик. Тоғамнинг димоғи чоғ эди. У менга қараб:

— Молларни ангорга ҳайда. Биз хув, қишлоққа бориб келамиз, — деди сийрак жойлашган уйларни кўрсатиб.

Бозиқ ака бошини ирғаб қўйди.

Улар кетди. Мен дўмбирани чертиб ўтирдим. Қуёш терак бўйи кўтарилганда тоғам Тузалбойнинг одамларини эргаштириб келди. Бозиқ аканинг уст-боши қон. Ора-сира ёнидаги барваста йигитлар: «Кўрнамак, тузини тотиб, тузлиғига тупурасанми? А-а? Бепадар ит!» — деб унинг гарданига мушт тушириб қўярди. Йигитлар қорувли эди, кенг юзларидан жаҳддорлиги билиниб турарди.

Улар ўн бош молни айириб, олдиларига солиб ҳайдаб кетишди. Бозиқ ака йиғлашга тушди. Тоғам:

— Эркак кишиям йиғлайдими? Қўйинг-эй, бас қилинг! — деди.

У йиғидан тўхтади. Лекин Оқмачитга етгунимизча тоғамни алқаб борди. Тинмай: «Энди сизнинг олдингизда нима деган одам бўлдим? Қарзимни қандай узаман?» — дерди. Тоғамнинг жаҳли чиқди. «Бўлдида-э, нима деганингиз бу? Айтдим-ку, мени хаёлингиздан чиқариб ташланг!» — деб қаттиқ гапирди. Шундан кейин у миқ этмади.

Бобомдан қолган қўтонга ўрнашдик. Қўтон икки хонали, бирида на дераза, на сандал бор. Том ичи қоронғи, совуқ. Гўшт сақлашга мўлжалланганди. Кейинги хонанинг шифтида челакнинг оғзидай тешик бор. Фувиллаб кирган шамол хоналарда айланади. Қиш маҳали тешикка челакни кийгизиб қўярдик. Хона худди кўкламдагидай.

Кечқурун ис чиқардик. Қўшни қўтондан чўпонлар келди. Гурунғ қизиди. Меҳмонлар тонгга яқин қўзғалишди. Бозиқ акаям кетаман деб туриб олди. Тоғамни узоқ дуо қилди. Отам қилмаган яхшилиқни қилдингиз, деди. Унинг елкасига тўрва

илдириб кузатдик. Овози тинмай, тоғамни алқаб, жавраб кетди.

Ёз келди. Ҳаво аланга олиб, ўтлар қовжираб қолди. Арнада сув тортилди. Кўч-кўронимизни йиғиштириб қишлоққа қайтдик. Тоғдаги воқеадан уйдагилар хабар топибди. Бобом: «Шу замондаям ҳотамтойлик қилиб бўладими?» — деб тоғамни койиди. Момом: «Ҳай, гўрга, жон омон бўлса, мол топилади», — деб қўйди. Шу билан бу ҳақда қайтиб гурунғ бўлмади. Бобом ҳам нима қилсин, ўғлини шундай тарбиялаган-да. Одамга нафинг тегмаса, одамгарчиликдан кеч, деб ҳозир ҳам айтиб юради.

Пичанни гамлаб, тоққа йўл олдик. Бу томонларда куз қисқа бўлади. Чўққиларга қор тушгач, чўпонлар яна қишлоққа қайтишади. Ҳозир адирни ажриқ босган. Яйловда сурувлар жодраб юрибди. Калламосорга кўниб ўтдик. Ангордаги чўпонлар: «Бу подачилар ким бўлди экан?», — деб бирин-кетин келиб, ҳол сўрашди. Бироқ бир чўпон кўнимга яқинлашавериб тўхтаб қолди ва ортига бурилиб югуриб кетди. У югурганча кетаверди. Ҳамроҳлари: «Ё тавба, Бозиққа нима бўлди? Жин чалдими буни?» — деб ажабланиб қолишди. Улар билан гурунгимиз қовушмади. Бирин-кетин туриб, отарининг бошига қайтишди.

Тоғам қийшанглаб қочаётган Бозиқ чўпоннинг ортидан қараб: «Бу томонларга қайтиб келмайман деганди-ку! Тавба, келиб-келиб яна Тузалбойнинг сурувини боқиб юргангани кара!.. Айнибди баччағар», деди овозини чиқариб.

Хиёл ўтмай кўзгалдик ва йўлда давом этдик.

АЗИЗ НОРҚУЛОВ

ҚЎРҚИНЧ БАҒИШЛАГАН СЕВИНЧ

Ширқ-ширқ...

Ширқ-ширқ, ширқ-ширқ...

Абдурахмоннинг ихтиёри қўлдан кетди. У қабристонда туриб, мозорларни суратга олаётганди. Юрагида милт этган нур йўқ. Нажотни нимадан кутишни ҳам билмайди. Кўзёшлари неча карра юзини ювди. Тонг отгунча қанча ёстиқлар ёш томчиларидан ивиб кетди. Юрагига изтироблар дунёсидан қувур очилгандек эди. Ямаб-ясаб бекитишнинг сира иложи йўқ.

Ҳоли қолмаган Абдурахмон қабристон четидаги нимқоронғи кулбага узала тушди. Хаёлларига эрк беришга ҳам мажоли қолмади. Ҳаёт билан боғловчи сўнгги толаларнинг чирт-чирт узилаётганини сезиб турарди. Қанча муддат ётди, хотирида йўқ. Эти жунжикиб уйғонди. Ҳадиксираб атрофини кузатди. Вужудига сезилар-сезилмас таралаётган титроқ бор хаёлларини тўзгитиб юборди.

Болалигида тонг маҳали том бошига чиқиб, гўё қуёшни қаршилаган бўларди. Жимирлаётган уфққа узоқ-узоқ тикиларкан, пастда жигибийрон бўлаётган онаси ҳеч нарсани тушунмасди. Балки соддадил ўғлидан хавотир ҳам олган чиқар.

Бу тонг эса на тириклар орасида, на ўликлар орасида ҳисобда йўқ. Тақдир ўйинлари виждон «математика»си билан чиқишмади. Уни марҳумлар қабр битгунча вақтинча сақланадиган мана шу кулбага улоқтириб юборди. Бетизгин туйғуларнинг асирига айланган ожиз инсон УМИДни шу ерлардан ахтарибди. Қабртошлардаги суратлар билан сўзсиз суҳ-

батлашганларини хотирлади. Мунгли нигоҳлар унга ҳаёт сабоқларини берарди.

— Бу дунё ва охират бир лаҳзалик таҳлика ва хавотириингга арзимади.

Қабрлар орасида узоқ, бемақсад тентиди. Суратлар уни таъқиб этаётганди, нигоҳлардан паналаш эса имконсиз. Журъатини жамлади, уларга тик боқди. Марҳумларнинг бири меҳр, бири ўкинч билан ҳасрат халтасини кавлаштирар, нималарнидир уқтиришга уринарди. Улар дунёнинг дардини опичлаб ётганини ҳис қилди. Нега, нега бу сасларни шу пайтга қадар туймадим-а?!

У биринчи маротаба ўлимдан қўрқди. Нажот ўлимда ҳам эмас экан! Нега паймонам тўлмасдан бурун ўлим тўшагига ётдим? Абдурахмон ўлимдан қўрқаётганидан қўрқди. Ҳақли эди. Илгари ўлимдан сира чўчимаган. Аксинча, нажотни ўлимдан кутиб яшайдиганлар тоифасидан эди. Марҳумларнинг «вой-вой»ларини эшитгач, бу ерларга тезроқ келиш истаги тамоман сўнди. Тезроқ кун ёришса-ю, мўъжаз дунёда яшаб-яшаб қолишга шошилса. Шунини истади унинг юраги.

Бир маҳаллардагидек туйғулари билан ҳисоблашмаслик одатини энди тарк этади. На ўзгаларнинг, на ўзининг юрагига қулоқ тутарди. Оқибат-натижа эса уни бу маконларга муддатидан илгари етаклаб келди. Бироқ «индамаслар дунёси» яна ҳам ваҳима ва изтиробларга тўла эканини кеч англади. Хаёлланди: «Энг улуг ўлик ҳам изтироб чекишдан маҳрум»¹.

Тирик эканидан, изтироб чекаётганидан қувонди. Тириклик нишонаси, деб билди изтиробларни...

Бир оз йиғиштириниб олган Абдурахмон ҳовлига чиқди. Уфққа болалигидаги каби узоқ-узоқ термулди. Кўз илгарилғамас қуёш шуълалари пайдо бўлаётганди. Севиниб кетди. Вужудидаги қўрқинчли титроқ тарқала бошлади. Мийиғида жилмайди. У севина олаётганидан севинаётганди.

---

¹ Хайриддин Султоновнинг «Нуқта» ҳикоясидан.

Улкан одам
(Афсона эмас)

Кўлингизни силтаманг, сиз мени нотўғри тушунаясиз!?

Бундай бўлишини сира истамагандим. Ҳаммаси дабдурустан содир бўлди. Йўлақдан ўтаётганимизда қаттиқ тайинланди: «Кўзларингни маҳкам юмгин-у, очма!»

Димоғимга урилаётган хуш бўйларга дош беролмадим. Атрофни кўзларим билан кўргим келди. Аввалига мўраладим. Сездемади. Кейин томоша қила бошладим. Гўзалликлардан хушимдан айрилар маҳалим осмонда муаллақ кетаётганимизни сездим. Ҳаракатланаётган биз эмасдик. Жонҳолатда силтаниб, ўзимни ерга ташламоқчи бўлдим. Мувозанатим бузилди. Ёнасига пастга қуладим. Бошим пастга қараб кетаяпти-ю, оёғим жойидан жилмасди. Кўрқиб кетдим. Мен УЛКАН ОДАМга айланаётгандим. Шу алфозда неча йиллар ўзим билан ўзим овора бўлдим. Улкан одамларнинг майда ташвишлар билан иши бўлмас экан. Узун-узун қўлларим оёқдек ҳаракатлана олар, узайгандан-узайиб, узатган жойимга етарди.

Бироқ ҳаммаси жонимга тегди. ОДАМга ўхшаб яшамаганингдан кейин бекор экан. Азобландим. Неча-неча қайта силтандим, эслолмайман. Бир замон оёқларим бўшаб, бор бас тим билан заминга қуладим. Унинг бир бурчида юмаларканман, қанча ҳаракат қилмай ўзимни тўхтата олмасдим. Думалаганим сайин кичрайиб бордим, ниҳоят, ёшгина болакай тўхтатиб қолди. Унга меҳрим тушди. Қилиқлари, эркаликлари, яна нималаридир ўзимга ўхшарди. Иккаламиз баб-баравар улгайиб бордик. Унинг мен қилган хатоларни такрорлашини ҳеч хоҳламасдим. Танбеҳни кўп бердим. Охири мендан бешиб, ҳайдаб юборди.

Иложсизман.

Жимгина кузатиб яшайдиган бўлдим.

Ҳозир у жуда ҳам УЛКАН ОДАМ. Фақат оёқлари осмонда, қўлларини эса қаерга узатса етади.

Кўлингизни силтаманг, сиз мени нотўғри тушунаясиз!

Таскинга муҳтож тасалли

Ер қурраси наздимда кичик бир заррага айланди. Унда алланималар элас-элас кўзга ташланарди. Яна ҳам узоқларга учиб кетдим...

Чексизлик гирдобида кезиндим. Сайёралар ийманган кўйи ёнимдан айланиб ўтарди. Юрак яна ҳам, яна ҳам кенгликни истади. Турфа галактикалар, турли оламларни ортда қолдирдим. Бироқ кўп ўтмади, ўзимни йўқотдим. Маъносиз ҳаракатлар жонимга тегди. Юрак ўз гўшасини қўмсай бошлади. Миллионлаб сайёралар орасидан Заминни қидирдим. Ана — у!

Аммо оёқ босарга жой йўқ. Бу макондан ўзимни топиш, ўзимни ажратиб олиш ўйи босди мени. Узоқ тентидим. Кундалик юмушлар билан куймаланаётган вужудда яшашим қийин кечишига кўзим етаётганди. Уни опичлаган кўйим бошқа оламга кетгим келди. Аммо бунинг сира иложи йўқ. Ўзимнинг ҳам ўз кўнгли бор. Баъзида туйғуларим билан ҳисоблашмайди ҳам. Танбалликларию худбинлигидан жоним ҳалқумимга келди. Ташлаб кетишнинг ҳам мавриди эмас. Юрак ўз маконида қолишни истайди. Кўнглимга тасалли бераман, аммо тасаллиларим таскинга муҳтож.

Чунки юрак осойишталик тарафдори.

Чорасиз қолган, дунёларга сифмаётган «олифта» Рух бир умр вужуд қафасида мум тишлаб яшашга мажбур.

Юраксиз ВУЖУДСИЗ юрак

Тонг ёришиб уйғонганимда нимагадир кўнглим гаш эди. Сокинликдан юрагим ёрилай деяпти. Беихтиёр томирларимни ушладим, бирор нарсани англаш мушкул. Ногаҳон дераза рахидан ошиб ўтаётган юракка кўзим тушди. Вужудсиз юрак қаерга ҳам кета оларди. Бепарволик қилдим...

Юраксиз вужуд билан қанча муддат ётдим, билмайман. Аммо юрагим лойларга беланди. Икки маротаба ёмғирда қолди. Бир гал кимдир янчиб ўтгандек ҳам бўлди. Шу аснода воқеалар қоришиб кетди.

Оғриқнинг зарбидан чўчиб уйғонганимда босинқираётгандим. Дарҳол дераза раҳига, ромларга кўз югуртирдим. Иккаласи ҳам берк. Юрагимга кулоқ тутдим, ўз ўрнида ишлаяпти. Шукрона келтирдим.

Юраксиз вужудга ачиндим.

Вужудсиз юракка раҳмим келди.

Арз ва дунё аразлашганда

Арз атворини ўзгартиришга қарор қилди. Шу пайтга қадар ҚАЛБнинг сасларига кулоқ тутмасди. Ташландиқ қалб ахири бўғилди. Ўлмоқ ёки қайта тирилмоқ истагида ёнди. Тиррик бўла туриб, яшай олмасликдан ўлмоқ афзал — қалби билан ҳисоб-китоб қила бошлаган Арзнинг сўнгги хулосаси шу. Очилар-очилмас сўнган «чечак»ларнинг уволи тутмасидан парваришlashга улгуриш лозим. Арз бунга тўла ишона бошладик, у қалбига кулоқ тутар экан. Дунё ҳам, албатта, ўзгаради. Зотан, бу Арз учун яшаб қолишнинг ягона чораси эди.

* * *

Дунё бугун ҳар доимгидан кечроқ уйғонди. Чиркинлаша бошлаган вужудига боқиб, ўз-ўзига ачиниш ҳиссини туйди. Шундоғам яшашга мажоли қолмаганди, ошиб тушди. Бисотидан гўзалликка бурканган маҳалларидаги жилва қиладиган зиракларини ахтариб топди. Эндигина аёллик остонасига қадам қўйган пайтларидаги гўзал тусга кирди. Сандиқчасидан олган кийимлари ўрнига шармни беркитди. Юзларини қоплаб улгурай деган тарам-тарам ажинларга нафрат билан тикилди. Либослари вужудидаги кексаликни, руҳияти-

даги ғарибликни ичига ютиб, яшаб қолишига қувват бағишлаётганди. Кўзгуга қаради, жилмайишга ҳаракат қилиб, кўчага отланди.

* * *

Эртасига Арз Дунёга қўл силтади. Йиғлаб-ёлворганларини-да, унутди. Нима бўлса Яратгандан, деб билди. Дунёни қўлга киритиш имкони бўлгани ҳолда ҚАЛБ амри ила яшамоқни лозим кўрди. Эрта тонгданоқ увадаси чиққан қалбининг астарини ағдарди, тиниқлаштирмоққа тиришди. Тез кунларда Дунё унинг кетидан чопишига ич-ичидан ишонди. Тиззалаб тиз чўккан дамларини унутмоқ истади.

* * *

Дунёнинг кўзлари ёшланди. Ёш томчилари қалбини бир сидра ювиб ўтди. Шу он ёға бошлаган раҳмат ёмғири унга эш бўлди. Бу улар учун покланиш имконияти эди.

САЛИМ АБДУРАҲМОН

ҚАРЗ

Холмат қассоб ёлғиз одам. Том маънода ёлғиз. Ёлғиз одамлар икки тоифага бўлинади: биринчи тоифаси ёлғизланиб қолган одамлар. Улар ўта қайсар бўладилар. Одамлар уларнинг сўзини қонун ўрнида қабул қилиши керакдек гўё. Бу тўғрими ё нотўғрими, уларга фарқи йўқ. Агар ҳаммаси ўзлари айтганидай бўлмаса, тўнларини тескари кийиб оладилар. Ўзгалардан нафратландилар. Буни бекитиб ҳам ўтирмайдилар. Таассуфки, бундай одамни ҳеч ким хушламайди. Уларнинг ёлғизлиги — заифлиги. Иккинчи тоифа одамлар эса ўзини ёлғизликда яхши ҳис қилади. Бахтли сезади. Кимнингдир қалбига озор бериб қўйса, қийналиб, кечирим сўрашга шошилади. Ниятига етмагунча кўнгли тинчимайди. Кимгадир зиёним тегмасин деб, одамлардан ўзини олиб қочади. Кўнгли танҳолик истайди. Унинг қудрати — шунда. Холмат қассоб шу тоифадаги одам эди.

У қишлоқ четидаги қаровсиз, икки том, бир даҳлизли, эски пахсали уйда яшайди. Қишлоқдаги баъзи тилига кучи етмайдиганлар наздида бу уй — «чолдевор». Аслида-ку, унинг чолдевордан ҳеч қандай фарқи йўқ. Лекин дунёда кўнгили деган нозик нарса ҳам бор-да...

Холмат қассоб яғири чиқиб кетган кўрпачада хаёлга чўмиб, ёстиққа суяниб ётарди. Тўрда эски ёғоч сандиқ, устида икки-уч кўрпа ва кўрпача. Хона ўртасида қўлбола хонтахта. Унинг остида қассоблик анжомлари сақланадиган кути. Ерга баъзи жойлари сўкилиб қолган олача тўшалган. Унинг бор дунёси — шу...

Қассоб ўрнидан тураркан, қарилик курсин, дея гудранди. Сандиқни очиб, тугунча олди. Авайлаб очди. Аёли Нодиранинг келинлигида ўраган қизил рўмол... Болаларнинг кийилмай қолган кўйлакчалари... Саргайиб кетган сурат. Унда чи-

ройликкина қиз кулиб қараб турарди. Ўнг ёноғида хол... Кўксидаги чирк боғлаб кетган яра қайта тирналди. Хаёл чарх-палаги уни олис хотиралар қаърига улоқтирди...

Пахта экар, иши ўзига ёқарди. Эгатлар орасига қовун-тарвуз эксанг, саҳарда кўкча қовунни узиб, пичоқ тортсанг-у, тарсиллаб ёрилиб кетса, мазза қилиб есанг... Бунга нима етсин! Хотини кетмони дастасига тушлик солинган тугунни илиб қўярди. Даладан қайтгач, сув сачратиб ювинар, хотини елкасида сочиқ, обдастада сув қўйиб турарди... Кейин... Нодира туғруқхонага етмади... Эшик раҳига пешонасини қўйиб, энтикиб-энтикиб йиғлади. Бу алам, айрилиқ, армон ёшлари эди...

Шу тунда қишлоқдан чиқиб кетди. Узоқ-узоқларга кетиб, бу ерларга умуман қайтмасликни истади. Кетди. Бир неча кун ўзига келолмай юрди. Ёлғизгина ҳамроҳи қўлидаги тугунча эди... Бировларнинг ишини қилиб кун кўрди, то Одил қассобга шогирд тушмагунча... Сўнгра устози унга оқ фотиҳа берди...

Суратга икки томчи ёш тўкилди. Қассоб ёшни кафти билан авайлаб сидирди. Сурат тиниқлашиб, аёлининг юзидаги кулгичлари яққол кўзга ташланди...

Одамни ҳаётда ширин хотира тутиб туради!..

Қассоб икки йил бурун бу ерларга келиб қолган. Қаерданлиги, кимлигини ҳеч ким билмайди. У ҳар ҳафта бозордан мол олиб, сўйиб сотади. Аксарият эл талашиб олади. Чунки кўп қисми қарзга тарқатилади. Одамлар маош ё нафақадан олиб келиб беришади. Бирор ҳафта семиз мол ололмай қайтса, хуноб бўлиб юради. Бундай пайтда тажанглашиб ҳеч кимга эътибор бермайди. Кимда қарзи бўлса, йиғишга тушади. Қассоблик овунчоғига айланиб қолган: фойда-зиёнига қизиқмайди. Қассоблик қилмасам ўлиб қоламан, дейди. Шу қишлоқдан бир йигитни шогирд қилиб олган. Шогирдининг ҳақини вақтида беради. У қассобнинг иссиқ-совуғидан хабардор бўлиб туради.

Бугун ҳам мол ололмай келган, кайфияти йўқ. Суратни авайлаб рўмолга ўради. Кўйлакчаларга қўшиб, тугунга тутиб, сандиққа солди. Ташқарига чиқди. Кузнинг сўнгги кунлари.

Ҳавонинг авзойи ўзгарган. Изғирин шамол. Уй олдидаги бир тупгина кекса ўрикнинг сарғайиб кетган япроқлари шитирлаб тўкилмоқда. Япроқлар ҳар томонга учар, шамол уларни тўп-тўп қилиб ҳар жой-ҳар жойга уйиб ташлаган... Кўчада совуқ танадан ўта бошлади. Қайтиб кириб, чопонини кийиб чиқишни истамади. Бирор ёққа кетаётганда нимадир эсидан чиққани хаёлига келса, ортига қайтмайди. Қайтсам ишим юришмайди, деб ўйлайди. Иримчи одам...

Қўлида ўзи билан олиб юрадиган заранг таёқ, яқтакчан бўлиб Баротбойникига жўнади. Баротбой қирқдан ошган, ба-савлат, юзлари лўппи киши, маҳалланинг олди... Қачон кўрма, гердайиб, қўллари орақасига қайриб юради. Ўзидан сал паст келадиган одамга бурнининг учида қарайди. Дунёси қанча кўп бўлса-да, барча қиладиган харажатларини тийинигача ҳисоблайди. Отаси Эгамбойдан шундай тарбия олган. Бировга унча-мунчага қарз бермайди. Берсаям қайтариб олмагунча кўнгли тинчмайди. Ўзи бировлардан қарз бўлса, у одамнинг қатнайвериби кавуши ейилиб кетади... У билан бутун қишлоқ ҳайиқиб муомала қилади, лекин орқаваротдан «Барот қурумсоқ» дейди...

Икки марта қарзга гўшт олган: бир сафар беш кило, иккинчи сафар меҳмон келиб қолди деб, ўн беш кило. Бир ойдан ошайптики, пулини берай демайди. Бир-икки сафар кўчада кўриб қолиб, сўрай деди-ю, ботина олмади. Салобати босдими? Билмади... Оёқлари унинг уйига судради...

Дарвозани тақиллатди. Жавоб бўлавермагач, таёғи билан гурсиллатиб урди. Тўсатдан дарвозанинг кичикроқ тавақаси тарақлаб очилиб, эшикда юзларидан қон томган, жаҳли бурнининг учида Баротбой кўринди. У хўшсиз эди. Салом-алик йўқ. Бирдан:

— Хўш, хизмат? — деди.

Қассоб дудуқланди. Айтар сўзи бўғзидан базўр тилига кўчди:

— Қарз...

Овозини ўзи ҳам эшитмади...

— А-а-а?!

— Қарз деяпман.

— Қарз... Сенинг ҳеч ташвишинг битадими? — сенсирай кетди у. — Кунора югуриб келасан, гўрга кирганингда ҳам қарз, қарз деб, тинч ётолмасанг керак. Оласан ўша пулингни. Етмай қолади дейдиган ортингда бирор тирногинг бўлсаки...

Ушлади. Жон жойидан ушлади. Узиб ҳам олди. Қассоб довдиради. Тили калимага келмади. Кулоқлари шанғиллади. Нима деярини билмади. Тезроқ бу ердан кетгиси, ёлғиз қолгиси келди. Кетиш олдидан баттар алам қилди. Нималардир демоқчи бўлди. Аччиқ-аччиқ гаплар айтгиси келди. Шу пайт Баротбойнинг уйи томон келаётган кампирга кўзи тушди... Кўзлар бир муддат тўқнашди. Баротбойни тарбия қилган онаси. Маҳаллада бообрў аёл. Тўю маъракаларда бош-қош. Эсиз... Ўғлига яхши тарбия бера олмабди... Юрак уриши тезлашди. Ортига қайтди. Қалбининг туб-тубида галаён уйғонди. Ўз ҳақингни талаб қилиб ололмасанг. Бунинг устига, ҳақорат қилишса... Қандай чидаш мумкин... Юраги қинидан чиққудай урар, бошида оғриқ турган, лаблари нимадир деб пичирлаб, ақли ҳеч нарсани идрок ётолмас, мажолсиз қадам ташлар, боши бир томонга оғиб қолганди...

Чолдеворига яқинлашаётганини илғади. Шу томонга талпинди. Судралиб етиб келди. Етди-ю... Таёгига суянмоқчи бўлди. Гавдасини кўтаришга қўлларининг кучи етмади. Юрагини чангаллаганча гурсиллаб йиқилди. Кўз олди қоронғилашиб, дунё чирпирак бўлиб айлана бошлади. Тугунчада овқат олиб келган йигит уни шу ҳолатда кўрди...

Баротбой вазмин қадам ташлаб чорпоёга, онаси ёнига келди. Онасининг кўзларидан шашқатор ёш оқар эди. Бирдан юмшаб деди:

- Сизга нима бўлди, она?
- ...
- Она?
- Ҳеч.
- Гапирмайсизми?
- Хато иш қилдинг, ўғлим.
- Қассобми?.. Жаҳл устида...
- Қарзингни узишинг керак-ку, ахир.

— Албатта, узаман. Арзимаган пул-ку!

— Фақат пулмас...

— Тушунмадим?

— Сен у одамдан кўп қарздорсан.

— Нималар деяпсиз?!

— Ҳа...

Баротбой бетоқатланди.

— Она... кўпол гапирганимга айтаяпсизми?

— Уям, бошқаям. Сен унинг олдида бир умр қарздор бўлиб қолдинг.

— Ҳеч нарсани тушунмаяпман. Майли, сизни ҳам қийнамайин. Кейин гаплашармиз. Арзимаган нарсага кўзёш қилаверасиз-да, она.

Баротбой уй томон йўналди. Орқадан онасининг заиф овози эшитилди:

— Кўнгли ярим одамнинг дилини оғритдинг. Кечирим сўрашинг керак. Лекин синган кўзани минг чегалаган билан... Бу катта юк. Ўзинг ўз қилмишинг билан бўйнингга илган қарз. Бу қарздан қутулиш учун баъзан бир умрлик ҳаётинг камлик қилади. Тиғ яраси битади, дил яраси битмайди, болам.

Шу вақт мактабда ўқийдиган кенжа ўғли шошиб кириб келди:

— Дада, буви, Холмат қассоб ўлиб қопти!

Баротбой супага ўтириб қолди...

Изғирин совуқ авжига чиқди. Фира-шира туман тушган. Осмонни бир текисда булут қоплаб олган, қарғалар галаси «қағ-қағ»лаганча ҳар томонга ўйнаб, парвоз қиларди. Уй олдидаги олма шохидан сарғайиб кетган япроқ чирт этиб узилиб, оҳиста тебранганча ерга тушди. Аста-секин қор учқунлаб, шу заҳоти лайлаққорга айланди. Япроқ қор остида қолиб кетди...

ФАРРУХ ЖАББОРОВ

ҚАЙТИШ

*Қишлоқнинг чанг кўчаси бўйлаб
кетиб бормоқда,
бир маҳзун,
бир ғамгин,
бир башанг йигит.
Ўша сен бўласан,
ўша — МЕН!*

Қишлоғингни соғиниб кетасан... Автобус сени тупроқ йўллар бошига ташлаб ўтади. Ҳозир бутун қишлоқ қаршингга чиқадигандек. Шаҳарда ўқишингни кўрсатиб қўймоқчисан, шимингнинг балоғини туриб оласан. Галстук бўйнингда салқи осилган.

Кўҳна тутнинг соясида сингилчанг ўйнаб ўтирибди. Тагида эски олача. Қўғирчоқлари чўпдан, кийими — латтапутта. Бўшаган атир шишасига ҳавасакка сув тўлдириб олган. У: «Акам келди!» — деб ўзини қўярга жой тополмайди, бўйнингдан қучади. Олиб келган иккита хўрозқандингдан боши кўкка етади. Билмайдики, буни уёқларда... назарига ҳам илишмайди.

Онанинг пешвоз чиқади, неча йилдирки сенга қадрдон бўлиб кетган кўйлаги билан, қалампирмунчоқ ҳидини туясан. Қаршингда лойсувоқ уйинг. Кунни билан қизиб ётган тупроқ кечкурун сув сепилгач, ёқимли ҳид таратади. Сал чанг тегса, устини ўн марта қоқадиган шаҳарликлар бу ҳовлини кўрса, нима қилишар экан — ўйлайсан...

Қуёшнинг ботишини кузатиб ўтираркансан, итинг келиб ялтоқланади, қўлингни ялайверади, думини ликиллатади,

куни кеча сен бошлигингга эланганинг каби. Кечаси отанг кириб келади. Ўйлаб қоласан, куёвлигидан кейин бирор марта янги костюм кийганмикин? Падари бузрукворинг Тошкентнинг тинчлигидан сўрайди.

Тезда қўни-қўшни, қариндош-уруғ йигилади. Дастурхонда нон, қатиқ, чакки, саримой, мева... Куннинг қаҳрамони-га айланиб кетасан. Шаҳар ҳақида айтилган гапларни худди кино кўргандай тинглашади. Мутлақ ҳақиқатдай қабул қилишади. Бу гаплар эса оғзингнинг бир чеккасидан чиқиб кетаверади. Тошкентга қачонлардир борган тоғанг сен билан метро ҳақида тортишади. Бошқалар кимга қўшилишини билмай ҳайрон. Онаизоринг сенга тикилиб-тикилиб олади, худди туш кўраётгандай...

Қишлоқ одамларининг юраги каби кенг, чексиз осмон тагига жой солинади. Шаҳар ва қишлоқ қизларини солиштириб кўзинг илинади. Бир уйғонсанг, онанг бошингда ўтирибди, сочингни силаб. Отанг эртага бозорга чиқиш учун тайёргарлик кўриш кераклигини айтади. Сенга бериб юбориш учун пул керак. Қўй сотишмоқчи.

Эрталаб турсанг, сутли чой тайёр. Уканг йиртиқ туфли билан мактабга бормайман, деб хархаша қилипти. Онанг қўшниларникига чиқиб кетган, оёқ кийим излаб. Синглинг икки пақир сув кўтариб келиб қолади, қишлоқнинг нариги чеккасидан.

Чиқиб кетасан. Жўралар, дўстлар давраси. Далани, тоғни айланасан, мактабга борасан, домлаларни йўқлаб. Уйда кўзи тўрт бўлиб сени кутиб ўтирган бўлишади.

Тонг. Сафаринг қариди, энди шаҳарга қайтиш керак. Онанг бошқаларга билдирмай, сенга қараб-қараб олади. Узоқдан автобус кўриниш беради. Момонг қўлини дуога очади. Узун дуодан сўнг ўн-ўн беш жуфт қўл юзни силайди. Автобус тўхтамай ўтиб кетади. Қўшни хотинлар ҳайдовчини қарғаб қолади. Яна дуо. Навбатдаги автобусга амаллаб чиқиб олсан...

Кўзинг ўнгида онангнинг термулган нигоҳи, момонгнинг нуруний чехраси, эски атир идишини кўтариб юрган синглинг, янги туфли деб хархаша қилаётган уканг, сени деб дуога кўтарилган қўллар... Қулоғинг тагида бобонгнинг насиҳатлари жаранглайди.

Сенга анча масъулият юклаб қўйишди. Отанг эсингга туншади: энг сўнгги пулини ҳам фарзандларини илмли қилишга сарфлаган танти ўзбекнинг сиймоси эмасми?

...Нимадир орқада қолиб кетгандай бўлаверади. Кўлингни сумка ичига тиқиб кўрасан: «Ҳа, шу ерда турибди!»

ларди. Кўзим кўрган нарсаларни чала англайман, миям худди улкан бир қопни кўтарганча, сайёра яғрини устида номаълум манзил томон кетаётган қоқсуяк, ожиз бир чолга ўхшаб қолди. Ўлдирсанг – ўлдир, тезлатма, дейди. Унга буйруқ бериб бўларканми?

Эҳ, бир дақиқа манави сабилга ҳаво беришмаса эди, қийналмасдим. Ахир, тўкилгандан томчилаган ёмон экан. Ҳавочинни бурнимга осишган пайтларда кун санардим. Кейин соат. Ҳозир эса сония ҳисоблайман.

Ўзимни кўрай десам, кўнглим бормайди. Нарцислик пайтлар аллақачон ўтиб бўлган. Термулган кўйи нафратим ошади. Ойна айбдормикин? Ойна, аввало, гирт телба-тескари нусхангни кўрсатади. Ўнг кўзинг чапи билан, чап кўзинг эса ўнги билан жиққамушт бўлади. Суратингни томоша қиласан, сийратингдан-да йиғлайсан. Айниқса, мана, бурнинг остида ҳавочининг бўлса!

Ўзига-ўзи ўлим тилаган одамни ёмон кўрардим. Бугун бу ҳолат қолган ҳаётимнинг мазмунига айланган. Умрни ҳисоблай бошлаганимдан бери унинг нақадар узун эканига шубҳам қолмади.

Узун йўлни тез босиб ўтиш мумкинми?

Бу ҳақда ҳеч ўйлаб кўрмаган эканман. Бир машҳур одамнинг ал-жабр каби ҳаётда ҳам энг тўғри йўл энг қисқа йўлдир, деган гапини ўқиган эдим. Агар мен ўша аблаҳларга кўрс, лекин ҳақ гапларни айтмаганимда эди, бурнимга ҳавочин осишмас, мен ҳам телба-тескари йўллардан гандираклаб, эгри кўчалардан насиба излаб дайдиб юрар, ҳар учраган ноқасни, гарчи нолойиқ бўлса ҳам, ҳурмат қилар, ширинроқ сўз айтишга мажбур бўлар, ҳамма қатори қотган муомалада бўлар, оқибат, ўз сўзим, юзимни ўзим ер билан яксон қилар, қиёфам денгизини исқирт чириндиларга тўлган кўлмакдай булғаган бўлардим. Юзсизлик – ўзсизлик, ўзсизлик эса қорақўнғизникидан ҳам баттар ҳаёт демакдир. Одамлар кўрганда кўнгли айниб, бурнини жийиради, эслаганда башараси бужмайиб, кўсгиси келади.

Хўш, бурнингга ҳавочин тақишса яхшими? Биламан, тўкилган қайта тўлмайди. Бироқ ер қаърига батамом син-

гиб ҳам кетмас экан. Мана, синголмаяпман. Ўлиш ҳам осонмас экан. Ўлим шоҳу гадога баробар, дейдиганлар жуда адашади. Ўлим — ҳақ. Бироқ сен ўзинг истаганингда ўлолмаслик жуда катта ноҳақликдир. Бугун ана шу ноҳақлик мени қийнаётир. Ўйлаш азобидан қутулишнинг бир йўли нафас олмасликдир.

Бу хаёл энг сўнгги қарордек туюлади менга. Нафас олмаслик ўлим эканини яхши биламан. Бунга уриниб кўрарканман, бир неча сонияда кўзларим намланади. Қўлларим бўйнимга югуради. Томирларим бўрта бошлайди. Вужудимда лаззатли бир титроқ сезаман. Миямда бир тозариш рўй беради, кўкрак қафасимданми, товонимданми чиққан бир енгил эпкин бўғзимга келиб қотади. Сўнг унга оёқ-қўлим бармоқларидаги тирноқлардан яшин тезлигида шундай бир нимарса келиб қўшиладики, наҳот, руҳим парчалари бўғзимда, жигилдонимда бирлашди? У нега муаллақ қолди, отилиб чиқиб кетмаяпти?

Қорним, томоғимда вулқондек бир шамол бўрон солади.

Оний дақиқа довули нафратим алангасини бирпасда ўчирди-қўйди. Мен енгилдим...

Эсимни олган бир ҳикмат мағзи кўнглимни пора-пора қила бошлайди. Зардушт халққами ё халқ Зардуштгамиди-е, шундай деган экан: «Букридан унинг букрисини олиб қўйишганда, унинг руҳини олиб қўйган бўлишади. Кўрга унинг кўз нуруни қайтариб беришганда, у ер юзидида шунчалар кўп бе-мазагарчиликларни кўрадики, оқибатда у кўзини тузатган табибни қарғайди. Чўлоқни чопишга ярайдиган қилиб даволаган унга энг оғир зиён етказди, зеро, у иллатлар қувиб ўтиб кетолмайдиган даражада тез югуришга муяссар бўлармикин?».

Мен бу чоғда букримни қайтаришларини, кўр кўзимни беришларини, чўлоқ оёғимни бошқатдан ҳадя қилишларини сўрамас эдим.

Мен абадий йўл тусаяпман! Абадий манзил! Тушунаяп-сизми?

Айни дамда мен йўлга чиқиш жилвасидан маст ҳолга тушганида, манзилига етишдан кўра қайтиб келиш ҳақида кўп

ўйлайдиган одамлар тоифасидан эмаслигимни сезиб қолдим. Тўғри-да, ҳозиринг — жонинг, ҳозиринг — ҳаётинг, ҳозиринг — тақдиринг. Бошқаси чўпчакдек кўринади менга. Биламан, сиз абадий маконга элтадиган ягона куч томонидан сийланган барча нарсанинг икки томони бор дерсиз: туғилиш ва ўлиш, яхшилик ва ёмонлик, катта ва кичик, кеча ва кундуз, покизалик ва жирканчлик...

Агар бурнингизга ҳавочин осишса, бошқача фикрлай бошлайсиз: ҳаёт, яъни туғилиш — ўлимга тайёргарлик вақти; инсоният ўйлаб топган ахлоқий мезонлар — жазосиз қолмайдиган яхшилик эса ёмонликнинг айнан ўзгинаси; туғилган митти гўдак улғаяди, катта бўлиб, вояга етгач, тагин кичрайиб боради, демак, катталиқ асли кичикликдир; кеча кундуз деган мавхумотнинг чегарасини билиш учун киприклар юмилган оний лаҳза очилса, ундан асар ҳам қолмайди; покизалик жирканчликнинг хаёлдай учқур, филникидай баҳайбат оёқлари етмаган жой, таассуфки, бундай жой қанча қолди ўзи?

Хуллас, ўзимга кучим етмади. Бўғриқиш зарби гарданам деворларини бузолмади. Жоним муаллақ қолди. Ўзига кучи етмаган одам бошқаларни қандай идора қиларди? Буни хаёлига ҳам келтирмасин!

Ўзи, бу кучни ким ато қилади одамга? Ягона кучми? Нега у менга бермаган? Қизганган? Бошқаларга сахийлик қилган-да? Йўқ. Менимча, менга фақат гапириш учунгина куч берганга ўхшайди. Оқибат, мана, ўтирибман ҳавочинни бурнимга қўндириб. Ўзни маҳв этмоққа куч ҳам, ирода ҳам топилмаяпти. Чораси, йўли битта — чидаш, қаттиқ чидаш. Бу бир азоб. Худо яратган ҳаводан ўпкангни тўлдириб нафас ололмайсан; ҳавочиннинг нина учидек келадиган тешигидан кирган ҳаво билан кифояланасан, аниқроғи, шунга мажбурсан. Миянгда фақат бир фикр чарх ураверади: ҳаво, ҳаво, ҳаво... Қўлинг ишга бормайди. Бундоқ олганда, бу хонада иш ҳам йўқ. Нимқоронги зулматдайин хона. Бир стол ва стул, ранги ўчиб кетган дераза ромларини чирмаб олган, сўлаёзган чирмовуқсифат гулнинг иккита тувагидан

бошқа ҳеч вақо йўқ. Деразадан мўралайсан. Шу тобда ўзингни жилла қурса касал мушукка ўхшатолсанг ҳам суюнасан, бундан баттари эмаслигидан хурсанд бўласан. Кўчада ҳаёт қайнайди. Яғири чиқиб кетган торгина асфальт йўлдан одамлар тинмай ўтади. Ҳаммаси асабий кўринади. Бирортаси туртиниб кетса, нақ шапалоқ тортиб юборишдан ҳам тап тортмайди. Оғир сумка кўтарган кампир ҳар куни кўчани шовқинга тўлдириб ўтади:

– Ифлослар, ярамастар! Боламни ўлдиришди... Болагинамни ўлдиришди... Ер ютгурлар...

Бу кўчанинг доимий йўловчилари кампирнинг гапларига парво ҳам қилмайди. Янгилари бўлса, бири ҳайратда, бири ажабсиниб, бири эса қаҳр билан унга тикилади. Чап оёғини сал оқсаброқ босадиган, эғнида кулранг плаш, бошидан қишин-ёзин тушмайдиган ҳаворанг момик рўмолли кампирнинг қарғишлари менга ёд бўлиб кетган. Эшитсам, охириги пайтлар негадир завқланаман. Мени бу ерга келтиришларидан аввал, ҳавочин тақишларидан олдин ҳам билардим кампирнинг ўғли ҳақида...

* * *

Ҳавочинимни тортиб-тортиб кўрдим. Фойдаси бўлмади. Темирсифат металл қирралари юзим, бўйним аралаш бошимга оғриқ берди. Сабилнинг ҳеч тирқиши йўқки, секингина очиб, тўйиб-тўйиб нафас олсам. Кўлингга чипқон чиққурлар шунақаям шафқатсизларча ясайдими бу матоҳни?

«Емоқнинг қусмоғи бор». Буни қанча есанг, шунча қусансан, деб тушунардим. Яъни «емоқ», «қусмоқ»да ҳам МУВОЗАНАТ бор, деб ўйлар эдим. Чумолиникидек «бурун»дан нафас олиб, филникидек «бурун»дан нафас чиқараётган ҳозирги кезде бу борада ҳам адашганимни ҳис этдим. Кам-кам еб, кўп-кўп қусаётганимни ўйлаб, кўзимга нам югурди...

«Хурсанд бўласан-а, — дедим ўзимга ўзим. — Кул, кулавер... Тилингга ақлинг, ақлингга кучинг етмагандан кейин кулавер. Бировларнинг устидан кулиб ўлиб кетасан...»

Кутилмаганда ўртоқ Чирскин товуш бериб қолди. Хаёлим қочиб, ўйдан тўхтадим. Деразанинг рафига қўйганим — гу-

гурт қутисини қўлимга олдим. Секин очишим билан ўртоқ Чирскин дийдиёни бошлаб юборди. Типирчилаб-типирчилаб ташқарига интиларди. Буткул қўйиб юбордим. Озодликка чиққан ўртоқ Чирскин узо-о-о-қ чириллади. «Ана энди исминга муносиб бўлдинг, укам».

Ўртоқ Чирскин чигиртка зоти орасида энг ботири, чўнг чидамлиси бўлса керак. У билан дастлабки танишувимиздаёқ буни сезгандим. Бурнимга ҳавочин осишгандан роппа-роса бир ҳафта ўтган куни тушга яқин юрагим роса сиқилганидан, қолаверса, миямга ўтириб қолган эски бир фикр — гўёки очсам, тўйибгина нафас оламан деган ўй билан деразани очдим. Дераза ортидаги темир панжара оралаб келаётган, қўкрагимга теккан енгил эпкиндан, таассуфки, нафас ололмадим. Жигибийроним чиқиб, ташқарига, ҳаёт гуркираётган кўчага нафрат билан қараб турар эдим. Кутилмаганда ердан чиқдим, ойдан тушдим — билмайман, бир нарса қаттиқ келиб қабоғимга урилди. Кўзимдан ўт чақнаб кетди. Жон аччиғида қалтираб қолган қўлим билан ушлаб уни отиб юбордим. Қарасам, полга юзтубан тушган нарса, мана шу, чигиртка экан. Оёқларим билан эзғиламоқчи бўлиб қадам ташлашимни биламан, сабил, жонингдан ўргилай, ўлмаган экан, забт билан учиб яна кўзимни нишонга олди. Бу сафар етиб келмасданоқ уриб туширдим. Кейин у анча вақт, бориб хаскашга ўхшаб кетадиган оёқчасидан ушлаб кўргунимча қимир этмай ётди. Бир оёғидан тутиб, кўтарар эканман, иккинчиси билан роса қўлимни тирнаб қаршилик кўрсатди. Бундай жасоратини кўргач, ҳар қандай жаллод ҳам унинг жиноятини кечириб юборса керак, деб ўйладим худди ўзимни мисол қилгандай. Юрагинга балли, жонивор. Мабодо юрагинг иккита эмасми?

Қабоғимдаги оғриқ жонимдан ўтавергач, чигирткани барибир ўлдиргим келди. Кейин... ўйланиб қолдим. Куни билан сония санайман, нафас етишмайди. Гаплашадиган одам ҳам йўқ, эрмак ҳам. Боз устига, бундоқ ўйласам, «чигиртка ҳамласи» дамларида ҳаво, нафас олиш ҳақида ўйламаётган эканман. Ана энди каллам ишлаб кетди. Эрмак топилганидан бе-

ҳад суюндим... «Энди менга ҳамроҳ ҳам ўзинг, ҳамхона ҳам ўзинг, биродар ҳам ўзинг».

Ҳамроҳимга ном топиш учун уч кунимни сарфладим. (Дўстинг учун уч кунлик умр нима деган гап? Ҳозир борлигимни шунга бағишлашим ҳам мумкин-ку, ахир?) Эҳ-ҳе, қанча буюк инсонларнинг, ҳатто қариндош-уруғларимнинг, энг яқин дўстларимнинг номини унга қўймоқчи бўлдим. Исмларни бир-бир эслар эканман, э-э, нимасини айтай, арзи мади... Ҳамроҳ бўлгандан кейин улуғвор, забардаст исм топишим керак. У шунга муносиб. Чирскин деган номда тўхтадим. Луғавий маъноси луғатда йўқ бўлиши мумкин. Майлида. Чигирткалар ичра ноёб чигиртканинг исми ҳам оригинал бўлиши керак эмасми, ахир? Унга эҳтиром белгиси сифатида «ўртоқ» нисбасини ўйлаб топганимдан сўнггина кўнглим жойига тушди. Дўстимнинг исмини овоз чиқариб, такрорлайман: ўртоқ Чирскин! Ўртоқ Чирскин! Чирскин! Чирскин! Ўртоқ... Ўртоқ...

Шу-шу, мен ўртоқ Чирскинга, ўртоқ Чирскин эса менга ўрганиб қолди. Ўта зерикканимда номини айтишим билан гугурт қутиси ичида типирчилаб қолади. Авайлабгина очаман-да, ҳар кун ич мартадан уни озодликка чиқараман. У хонани гир айланиб чиқади. Сўнг дераза рафига қўниб, мен ташлаган нон ушоқларини, овқат қолдиқларини ейишга тушади. Томоша қилиб, ҳузурланаман. Унга нисбатан шунча вақт мана шу хонада туриб сезмаган бир ҳис — меҳрим товланиб кетади...

* * *

«Ифлослар, ярамаслар! Боламни ўлдиришди... Ёлғизгина болагинамни ўлдиришди... Ер ютгурлар...»

* * *

«Ўртоқ Чирскин! Мен ўладиганга ўхшайман».

«Дунё — орзу-ҳавас уйи, биродар, ўлмайсан. Узоқ яшайсан».

«Нималар деяпсан? Мен шунча йил яшасам-да, МУВО-ЗАНАТларни тушунолмадим, ақлим етмади».

«Бурнинг ёпилгач, кўзинг очилмадимми?»

«Нималар деяпсан, ўртоқ Чирскин? Анави кампирнинг қарғишларини қачонгача деразадан эшитиб ўтираман?»
«Сўнгги нафасинггача, биродар...»

* * *

Ҳар куни эрталаб уйим остонасидан чиқар эканман, погонимга қўндирилган кичик юлдузчаларни силаб қўяман. Атрофдагиларга мағрурона-мағрурона қарайман. «Ҳмм, сен ким-у, мен ким? Ҳаммангнинг тақдиринг қисман бўлса ҳам менинг қўлимда-я. Яшайверларинг жимгина».

Бугун ишхонамдаги ҳамкасбларнинг юзида қандайдир безовталиқ ва ташвиш аломатларини сездим. Сўрасам, аҳвол чатоқ. Бошлиғимиз мен билан гаплашмоқчи, тақдиримни ҳал қилмоқчи эканини айтишди. Тўғри унинг кабинетига йўл олдим.

Котиба «кираверинг», деган ишора қилди.

Эшикни тақиллатиб, сўнг бош суқдим.

Бошлиқ телефонда сўзлашар, кайфияти ҳам анчайин яхши эди. Менга кўзи тушди-ю, авзойи ўзгарди. Кейин ўзим қўнғироқ қиламан, дея гўшакни қўйиб қўйди. Ҳар доим «Фалончиев», деб ҳам сал ҳурмат маъносида, ҳам бир озгина ҳазиллашиб гапирадиган бошлиқ бу сафар бир оғизгина қилиб «Кир!» — деди.

Стулга чўқдим.

— Хўш, нега топшириқни бажармадинг? — деди у сенсирашга ошкора ўтиб.

Жаҳлим чиқса ҳам, унинг авзойидан қўрқдим. Аслида, қилдек айбачам бор эди. Шу боис бошқа такрорланмайди, деб қўя қолдим.

— Нима, сенга бу ер катта холангнинг уйими, чўлоқнинг боласи?!

— Нима? Чўлоқнинг боласи?

Тева сочим тикка бўлиб кетди. Қалтирай бошладим. Фазадан кўзимнинг ўти чиқай деди. Титраб кетдим. Ўрнимдан сапчиб туриб тўғри бошлиқнинг олдига бориб, ёқасидан олдим. Энди мен ўзимда эмас эдим. Қайнаб кетган қоним сўзга айланди:

— Энағар, ўғри! Иш — иш, уй — уй. Ишимга онамни қўшма, итдан тарқаган!

Нима қилаётганим, нега бундай деяётганимни аниқ билмасдим. Қаттиқ жаҳл устида бошлиққа мушт туширдим. Кейин яна, яна... У жонҳолатда столи тагидаги учинчи тугмачани босишга улгурибди. «Тревога» сигнали овози эшитила бошлаганда, бошлиғимиз креслосига бошини суяганича жимиб қолди. Менинг кўзим қонга тўлганди...

Ўша кунийёқ мени мана шу хонага ташлашди. Топшириққа биноан, бир шарт билан бурнимга ҳавочин тақишди. «Бу аппарат илк бор синовдан ўтаяпти. У ҳар куни бир зайлда пул сарфлайди. Сўнгги чақа қолишидан беш дақиқа аввал сигнал келади. Пул тўланмаса, ҳаво узилади ва сен ўласан. Ўшандай пайтда бошлиқнинг оёғини ялаб, пул сўрамагунингча, бурнингдан ҳавочин олинмайди», дейишди.

Нозирдан эшитишимча, зор қақшаб йиғлаган онамга ўғлингиз дом-дараксиз йўқолиб қолди. Қидираяпмиз, топилиб қолар, дейишибди...

Онам ишонмаслигини билардим.

Ҳавочин билан ўтаётган илк кунларимда онамга жуда ачиндим, раҳмим келди. Ёлғиз ўзи қандай яшаяпти экан, деб роса сиқилдим.

Онам ҳақида ўйлашдан ҳам кўра муҳимроқ, кучлироқ муаммо — нафас олиш масаласига келганда, баъзан ундан хафа бўлардим. Мени шундай характер билан туққани, Ягона куч эса шундай тақдир ато этганидан ҳар иккисидан ҳам ранжир, гоҳ нафратлана бошлардим. Нафратим шу даражага етдики, улар ҳақида бошқа ўйламасликка қарор қилдим...

* * *

«Ифлослар, ярамаслар! Боламни ўлдиришди... Ёлғизгина болагинамни ўлдиришди... Ер югурлар...»

Бу таниш овоздан чўчиб ўзимга келдим. Қулоғим гувилларди. Кўзимга ҳеч нима кўринмади. Мен устида ётган столни ушлаб кўрдим. Ҳеч нима сезмадим. Нафасим сиқиларди. Иситмам чиқаятганга ўхшайди. Ўпкам «шиғ-шиғ» этаётганини эшитдим. Очиқ, лекин ҳеч вақони кўрмаётган кўзларимни тагин юмдим.

Қулоқларимга жуда-жуда олислардан таниш саслар келарди. Билмайман, бу даҳшатли овозми ё овознинг шунчаки даҳшати... Дўстимни чақираман, таниш сас эса унинг овозини эшиттирмайди:

«Ўртоқ Чирскин!»

«Ифлослар, ярамаслар!..»

«Ўртоқ...»

«Боламни ўлдиришди...»

«...Чирскин!»

«Ёлғизгина болагинамни ўлдиришди...»

«Қаёқдасан?..»

* * *

Чироқнинг ёруғи тагига тушмаса-да, атрофини ёритади...

Тун ярмидан ошганда, нафасим яна қисилиб, бошим гир айланар, кўнглим айниб, қусгим келар, шу тобда ҳаводан бошқа бутун оламни унутган эдим.

Алаҳсий бошладим, беихтиёр ўртоқ Чирскин тунги оромини олаётган гугурт қутисини пайпаслаб топдим. Қўлимга олиб, шивирладим:

– Мабодо ўлиб қолсам, сен нима қиласан? Ҳолинг нима кечади?

Қулоғим остида ўзимникига ўхшаш товуш келади: «Ўлма, отим: ёз келур, йўнғичқа битур...»

Ҳавочинимни юзимга маҳкам босаман...

УМИД ЯЪҚУБ

РАМАҚ

...Кўтир босган давр(ас)ининг энг авж ноталарига чулгонган Буюк Эш(Шак) эраси хуржунидаги ножинс аср карвонида туя эгиз туққан йили, ўша... қисир ондатра билан серпушт каламушни чатиштиришган (ва алал-оқибат темир тўнни ҳам кемириб ташлайдиган беҳисобу беҳижоб... хундору ёлдор... думсизу кўзсиз Ўлат Тўдаси сувайдо байроқлари остида фитрат нақоратининг тийнат садоларига ўранган кўйи кўзголган) ой орасида, ўша... жабралари дақиқа аро идраб бораётган Эваз Балиғи ўмганидаги тойғончиқ туёқлари лаҳза сайин едирилиб келаётган Зерикиш Ҳўкизи мазахомуз самимият ювиндисидан тўйинган хўрлигу мукаррамлик билан сабил қолгур шохдор бошини мурсалона-мақтулона сарак-сарак қилган, ўша... фаришта тун кўйнидан бўшанган фоҳиша кун чеҳрасидаги ойдин-ойдин Беш Лаҳзанинг ҳарир-ҳарисония қанотлари узра худди Ўзденгизга қайтиш учун самога сафар қилган ўзтомчи сингари...

...бир пайтлар муқаддас меҳварини ўйнамай бой берган ватанларига ал-видо айта-айта Яра(ти)лмаган Макон излаб йўлга чиққан Аждарҳо Авлодлари бир муддат нафас ростлаб, сўнг Ибтидо Рамақининг интиҳо аввалида Бахт ва Бахтсизликнинг нимхира туманзори кўйнида Борлигу Йўқликнинг мангу муаллақ мувозанати елкасига ўрнатилган сағир тарози милини озгина ўнгга (эҳтимол, чапга) буриш умиди билан Ёввойи Чанг Рақсига эврилган, оқибатда эса истифрокқуй авжида барча «аргамчи»нинг танқайган тумшуғидан тўкилган заҳар томчилари ўзагини куйдириб юборган Абдий Баҳоркелмастепа пойида ҳали яшашга улгурмай сочларига қиров инган Ўз мазмун чўққиси томон бору йўқ (бемаъ-

нию асосдор, изнли-ю исмсиз) Ўйин илгарисида ҳайрону хотиржам (собиту ҳадиквор) тикилган кўйи ёлқиб — чилпи-ниб — титраб ўтирдим.

Беш томонимни Ҳирс қўшинининг тама суворилари қамал қилган, Азалқоядан йўлга чиққан ЎЗбургут(им) бору йўқ мадор билан интилса-да, Абадчўққига етолмай толган, бинобарин, бу беҳуда дайдишнинг сабабу мақсадини топа олмай ҳайрондарада кезиб юрган, топилдиғу ютқи-зиғим қафасга ташланган йўлбарс нигоҳларида мангу муз қотган мунгга эврилган эди: исмимнинг уч ҳарфини яшаб бўлгандим.

Ҳали жангга кирмай туриб қўшини мағлуб бўлган саркарда руҳини қамрағувчи карахтлик йўсин тутунвор тўлқин сочимдан товоним қадар оҳиста ўрмаларкан, оломон оёғи остида эзилгач, офтобда идраб — бижғиб — айниб қолган ҳаққуш лошидай таркланган баданим жимлик кафанига ўранаркан, Умиддарахтнинг чириган илдизига болта урилгач... вақт чеҳрасини ҳали ажин(а) тишламай туриб ниятшоҳларни макон тутган истакқушлар оиласи Борлиғу Йўқликни ларзага сола-сола фарёд кўтариб қочқинлик карвонини тузаркан, энг сўнгги нам билан нафас олишга интилаётган япроқ каби исмимнинг охириги ҳарфини яшамоққа уринардим.

Ямоқлари ҳам йиртиғини беркита олмаган Мавжудлик чиқинди уфунотига булганган, сулув-сулув кийиклар қўнгида йўлбарс орзуси билан ялтир жунли тўнғизлар қўйнига шошил(аёт)ган, ҳатто қақнус тухумидан ҳам палағдалик шалтоғига беланган каркас полапони кўз очган, тақиқ меваси ахлатга эврилган пайтдан халоскорликни бўйнига олган Якка Бўри уйғонгач... қопқон қисиб қолган оёғини ғажиб ташлаб... сўнг Борса Келмас водийси қаърига абадул-абад улоқиб кетган, ҳайвон зоти борки, нишхўрт талашишдан... бир тери остида семириб озишдан... урчишдангина шодумон қийқираётган, булутлар булоқ томон... чашмалар абр сари интилаётган, рақам унутган олам азалдан

буён айланажак Ягона Тасбеҳ Риштасини узмоққа жаҳдланган, қуёшнинг шаъмга ҳавасли ҳасади қўзиган, бир умр ўз қавмидан масхараю туртинишдан ўзга шимилтириқ ҳам кўрмаган Майна зардобтус кўлмак кунжагида БАРЧАга бир кийимлик қор илтижо этиб ибодат қилаётган... лаҳза... Ўзда-рахт(им)нинг ҳамма япроғи Мангу Тийрамоҳ қабри устига тўшалар, бинобарин қаҳратонда кўз очаётган гунча сингари ўзуруғим учун ҳеч ниманинг аҳамияти қолмагани. Ахир қачонлардир шубҳа, хавотир, исён мавжуд эди. Уларнинг ақлим гулханида сўна-сўна... тутай-тутай... гуриллаб-гуриллаб... ёнишига маҳлиё бўлардим: нимадир бордек эди. Аммо ўша... заҳардан ўзаги куйиб кетган Абадий Баҳоркелмастепа пойида исмимнинг охирги ҳарфини яшаш илинжига ўраниб пилпиллаб ўтирарканман, неча эрадан сўнг тагин ўша... Адашган Аёлғу ўзимни айтиб чақираётганини туйдим: кўзгу чилпарчин бўлди. Ў, бу овозни қанча кутганимни тасаввур қила оласизми?.. Шу садони деб икки дунё оралиғида қандай тентиганимни тушуна биласизми?.. Бу аёлғу кул — пўпанак — мох — зах — занг... босган Ўзим тубида милод(и)дан буён сўниб бораётган ягона чўғ Эгаси эканлигини туя оласизми?.. Ахир... қачонлардир мен учун ҳам вақт, фарқ, дард... мавжуд эди: кемтикликдан Ўзимни қўярга на замон ва на макон топа билардим. Энди эса ҳеч нима йўқ. Фақат ўша йўқликдан мерос қолган соя, сўқир табассум, мўлтироқ нигоҳ...гина бор: йўлбарс нигоҳида муз қотган ўтмиш...

Мана, ҳозир ўрнимдан тураман-у, бир лаҳза ҳам кўз олдимдан нари жилмайдиган ўша йўлбарс қорачўғига муҳрланган мунгли кеча(м)ни... ўша Ўзим тубида сўниб бораётган ягона чўғдан яралажак гулханда... ўша ҳеч қачон ҳеч қаерда ҳеч нимадан на хавотирланмай, на ҳаловатланмай, на афсусланмай йўнилган косов билан кавлаб-кавлаб ёқиб юбораман...

Ана, ҳали яшашга улгурмай сочларига қиров инган ЎЗмазмун чўққисидан беранг тутун ўрламоқда... Ана, беш томо-

нимдан асир олиш мақсадида қамал қилиб келаётган Манфаат қўшини тўлғама тўрларини мен томон ташлаётир... Ана, қўлтиқларим орасида ис босиб ётган қанотлар мудҳиш парвоз умиди билан таранглашиб бораяпти...

...ва ўша Аждарҳо Авлодлари бир лаҳзагина нафас ростлагач... Кўклам талоқ берган мана шу етим Заҳартепа пойимда энаси чала туғиб улоқтирган мана шу иркит дунёга қўшиб... ҳали яшашга улгурмаган исмимнинг мана шу охириги ҳарфини худди илон пўст ташлагандек абадулабад унутиб... Ўзмазмун чўққисини(дан) ўзимдан(ни) ажратиб турган табу туманзорига сингиб борарканман, тирикмидим ё ўлик... руҳ билан эдимми ёки тан билан... исмлимидим ёхуд исмсиз... — билолмадим.

АКОБИР САЙИД

ДАРАХТ ПЎСТЛОҒИДАГИ БИТИКЛАР

Чол букчайиб ўзидан ҳам ёши улугроқ ёнғоқ дарахти остини тозаларди. Ёнғоқ меваси пўстини арчавериб қўли, лаби ва яланг оёғидаги бармоқчалари қорайиб кетган болакай сергайратликда бобосидан ҳам ошиб тушарди. Шох-шаббаларни улоқтириб ўйнар, кези келганда, бобосига тақлидан белини ушлаб вой-войлаб қўярди. Таниш болакай. Жудаям таниш. Кўзлари, нигоҳлари, қуёшдан қорайган юзи меникига ўхшайди. У менмидим?! Чол баъзан ёнғоқнинг вужудини, гадир-будир танасини сийпаларди. «Пўстинг тўкилаяпти-я», дея гудраниб қўярди. «Шохинг синаяпти-я», дея оҳ уриб қўярди. Дарахт танасидаги бўртиқ чизиклар чолнинг юзидаги ажинларга ўхшарди. Чолнинг тўкилиб кетган сочи ёнғоқ шохига ўхшарди. Бир-бирига ўхшаш икки ҳаёт бирлашган, икки ҳаёт кексайгандек эди. Мен иккаласи ҳам қачонлардир бу ердан мангу кетиб қолишини сезардим. Жудаям қаттиқ ҳис қилганимдан гинг демасдим. «Бобо, ким билан гаплашаяпсиз?» — дея олмасдим. Тинглардим. Бобо томоқ қириб қўярди. Болакай шох ўйнаш билан овора эди.

«Бизнинг муддатимиз тугаб қолаяпти, қария. Ёдингда бордир, мен сени ёшлигингдан бери биламан. Уй қураётганимда сени кесиб ташламоқчи ҳам бўлганман. Менга уй керак эди. Сен эмас. Кечирим сўрамоқчи эмасман. Сен ҳам ҳеч нарса демагандинг. «Келдим, дунёнгни ҳам кўрдим. Ҳеч бир қизигидан, ҳеч бир жозибасидан нишона йўқ. Қурсанг қуравер ўша уйингни», дегандек ҳатто барг қимирлатмадинг. Кейин мен айнидим. Нима, сен шохинг синмаси жуфтакни ростлайверасанми, деб ўйладим. Мен билан ёмон яшамадинг, шундайми? Лекин кўп қийналдинг. Атрофингга бетон тўқдик.

Кичкинамит ЗИЛда босиб цемент олиб келиб ташлади. Қачонгача лой кечиб юрамиз, дедик. Сен яна ҳеч нарса демадинг. Бир куни дардингни ичингга ютавериби курийсан, деб ўйлагандим. Жонинг тошдан экан. Энди бу сафар кетишимиз аниқ. Сен хоҳ рози бўл, хоҳ бўлма... Еримиз биз учун айланишни тугатади, қуёш биз учун сочаётган нурларини бас қилади. Насиба».

* * *

Ўсмирлигимда чол ўша пайтлари чарчаган бўлса керак, деб кўп ўйлардим. Айниқса рок, поп, жаз ва бошқа жазавали қўшиқлар таъсирига тушиб, инсон танасидан бошқа вужудни тан олмай юрган пайтларим чолни эсини еганликда айбладим. Маъшуқамга сохта ҳаётдан келганлигимни, шаҳарга келиб ҳаққониятга кўмилганимни ҳаяжон билан айтиб берган пайтларим бўлган. У оппоқ тишини кўрсатиб кулган, пушти лабларини чўччайтириб, «Ўзимнинг ёввойиғинам», дея қулоғимга пичирлаганди. Мен чолнинг кўнглини оғритиб қўйган эканман. Ишим ўнгидан келмай юрган кезлари чолнинг ҳаққига дуо қилгим келиб кетди. Чол жойнамозга ўтирволиб ҳадеб такрорлайверадиган сўзларини эслай олмасдим. «ла», «ла», бу — арабчада «йўқ» дегани экан. Миямга тузукроқ гап келмади. Пешонам терлаб кетди. Юк келиши керак эди. Иссиқда куйиб-пишиб ўтиравердик. Акром, Зубай, Хуршид ва мен. Хуршид асабийлаша бошлади. Омборхона хўжайинини секин йўқлади. Онасини ҳам. Мен кулдим. Жаҳлим чиқса, куладиган одатим бор эди. Миямда ҳамма воқеалар қоришиб кетар, тетапоя қилиб, тилим бийрон бўла бошлагандан бери ўтган энг масъуд дамларимни эслаб кулардим. Гўёки қуёшнинг қайноқ нурлари қаърида пайдо бўлган йўл мени ўша томонга етакларди. Бу йўл менга пулдан ҳам қадрлироқ мукофотни ваъда қилар, кимгадир йўлиқишимга ишора этарди. Оёғим увишиб, туришга мадорим йўқ эди.

* * *

Чол эшикни гийқиллатиб очди. Бола унинг кетидан қолмасди. Кампир тўрда нимадир тикиб ўтирарди. Чопон бўлса керак. Куёвликбоп чопонлар кампирнинг қўл фабрикасидан чиқарди. Чол оёқ учида келиб кампир ёнида турган галтакка қўл чўзди. Галтак ип бошқа томонга тортилди.

– Сезиб қолдинг-а? – деди чол кулимсираб.

– Худога шукур, кўзим ҳали ўткир, – деди кампир киноя билан.

Кампир кўзойнагини кўтариб қўйди. Кейин катта-катта, ҳақиқий Шарқ гўзалларигагина хос бўлган кўзларини болага тикди. Дарров ҳамма ишини йиғиштириб эшикка чиқди. Чол маҳсисини ечди. Бола ҳам сақраб турди. Галати қувонч билан бармоқларини йиғиб, жажжи муштчасини намойиш этди. «Ана, эшитдингизми? – деди овозини баландлатиб. – Бобо, эшитдингизми?» Чолнинг кўзи илинган шекилли, овози чиқмади. У ёнбошлаганча югиниб қўйди.

– Ҳо, – деди болакай эркаланиб, – бериб бўпман сизга. Кейин сал юмшади: – Ўзиз-да, «Товуғинг бақироқ, товуғинг йиғлоқ», деяверасиз. Майли, тухумни чўққа пишириб берсайиз, са-алгина бераман. – «Салгина»ни бармоқчалари билан ифодалаб берди. Чол кулиб юборди.

* * *

Чап кўксини чангаллаб қолишини кутгандим. Бунақанги бақирришда инфаркт ё инсулт бўлиш ҳеч гапмас. Хуршид аёлга ҳамроҳ икки барзангига эътибор бермади. Мен билан Зубайга кўз қирини ташлаб қўйди, холос.

– Хола, кўп «шантаж» қилманг. Сизга бўёқни мен сотганим йўқ. У мен эмас.

– Ким эди у, арвоҳингми? Машинник...

Аёлнинг ҳақоратлари кўпайгани сари Хуршиднинг юзи тундлашиб бораверди. Бозордаги аравакашдан тортиб воси-

тачи-ўртакашларгача йиғилди. Менга кўпроқ Сопи Бемаънининг лақиллашлари ёқмаётганди.

– Бола кўпроқ қўшворганми, нима бало... Ўртакашга осонмас, жигар. Юз сўм топиш учун минг сўмлик гап эшитиши керак. Кўзи кўкаргани зарарига.

Индамадим. Хуршид ҳам гап эшитадиганлар хилиданмас. Бозордан қорин тўйдирадиганларнинг кўпчилиги буни яхши билади. Уни сирли жойга кўмилган портловчи мосламага қиёслаш мумкин. Тўсатдан ўзини намоён қилади.

* * *

Кампир саҳардан тараддуланиб қолди. Ҳали уёққа югуради, ҳали буюққа. Чолини оппоқ кийинтириб, кўнгли тинчиди. Кейин дарвозагача кузатиб қўйди. Чол ҳассасини қўлтиқлаб кетаркан, ортига ўгирилди.

– Сен ҳам бор, – деди жиддий қиёфада. – Қобилжон хафа бўлади.

Кампир дастурхон тугмасин. Майиз, туршак, ёнғоқ, ўзи ёпган нон, ҳаммаси бўлади. Болани кийинтирмасин. Ўзи тиккан иштончадан тортиб, қўйлақчагача кийдиради. Кейин йўлга тушади. Йўл ора болакайга яхшилаб тайинлайди:

– Дастурхонга қўл чўзавериб, мени уялтирма, хўпми, кўзим. Қорнинг оч бўлса айт, овқат сузиб берай.

Шу орада йўлларида шох-шабба чиқиб қолиши тайин. Кампир шуни ҳам кўзи қиймайди. «Ҳарна-да, тандир қизитишга яраш». Болакайнинг тили қичийди.

– Моможон, Хуршидни тўйими бугун? Суннат тўйими? – дея сўрайди. – Нима, уни уста яна «ҳалол» қиладимми?

Момо «йўқ», дегандек бош қимирлатади.

– Ўтган сафар «ҳалол» қилган эди, бугун ош едиради, – дейди.

* * *

Ош унчалик татимади. Ҳеч нарса кўнгилга таскин беролмасди. Хўрлигим келди. Қачонгача шундай яшайман? Уйга кетаман. Тамом-вассалом. Бу ерларни ташлаб кетаман. Бир омадсиз йигит сифатида бош эгиб, қишлоғимга кириб бораман. Ҳамма кулган тақдирда ҳам бобом билан момом яшаган ҳовлига қамалиб оламан. Чиқмайман.

— Кўп алжирама, — деди Хуршид кечаги муштлашувдан сўнг турфа ранга кирган юзини мен томон буриб. — Яхшиси, мана бу дискни кўр, хурсанд бўлишинг аниқ.

Экранда таниш манзара намоён бўлди. Хуршиднинг суннат тўйи. Ўша пайтлари видеокамера тўйларга эндигина «ташриф буюрган» эди. Ҳамма бу оғир матоҳни елкасига қўндириб олган кишини кўрса ё қулишга, ёки бўлмаса қўл силкишга ошиқарди. «Мана, мен», деб қўйгиси келарди. Ўйларим ичимга тушиб кетди. Уни кўриб қолдим. Мана, мана менинг бобом. Худди ўзи. Калта соқоли. Ёнғоқ дарахтиникига ўхшаш ажинлари. Тирик экан. Дуога қўл очди.

— Омин, — деди Қобил амакининг: «Дуо беринг», деган қистовидан сўнг.

Ғалати дуо қилди. Жуда ғалати. «Менинг ёшимга кириб юринглар», дейишини кутгандим. Ундай демади.

— Барчамизни Яратган тўғри йўлдан адаштирмасин, аслимизни унутмайлик, — деди.

БОБУР НАБИ

ЮЛДУЗ

У қўлидаги китобни ёпиб, токчага қўйди. Деразадан қаради — шом вақти бўлибди. Сандал чўғига қўйилган обдастани олиб, ташқарига чиқди. Ҳаво жуда совуқ. Қор тизза бўйи ёққан. Осмоннинг оқиш ранги қалбларга ҳузур бағишлар даражада тиниқ. Ердаги оппоқ қор ва осмон ранги бирлашиб, уйғунлик ҳосил қилгандай кўринар, айниқса, дарахтларнинг айрим шохлари худди оқ қоғознинг у ер-бу ерига қалам билан чизиб қўйилган каби тасвирга менгзаб, ажиб манзара ҳосил қилганди. Гўё бу ерда рассом сен-у, унга хоҳлаганингни чизининг мумкиндек эди.

Уйда ўтиравериб димиқиб кетган чол учун тоза ҳаво жоннинг роҳати бўлиб кетди. Ўзига йўл очиш мақсадида куракни олиб, бир оз танасини қиздирмоқчи бўлди. Ҳожатхонага қадар эллик қадамлар бор. Томирлари бўртиб чиққан қўлларига туфлаб, куракни ушлади. Айвондан бошлаб, йўл очишга тушди. Қор зилдай экан, ҳеч қанча юрмасдан ҳарсиллаб қолди. Қаддини тиклаб, худди чарчоқлардан халос бўладигандек чуқур уҳ тортди. Оғзидан чиққан ҳовур секин-аста бостириб келаётган оқшом зулмати таъсирида йўқ бўлаётган оппоқ табиат қўйнида кўзга кўринмай кетди. Чол шунда эътибор берди — агар шошилмаса, намозшом ўтиб кетиши мумкин. Яна бир оз шундай тургач, ўз ишига шўнғиди...

Ўн беш дақиқа ичида манзилига етиб борди. Пешонасидан тер қуйиларди. Дам олиш учун бир чеккага чўккалади. Қўйнидан дуррасини олиб, манглайдаги реза терларни арта бошлади. Қишда терлаб ишлаш яхши-ю, лекин совуқ уриб кетиши чакки-да. Оқшом тобора кунни енгиб келарди. Осмон тоқида бир кичкина юлдуз хира бўлса-да, нур сочишга тиришарди. Уни кўриб, чолнинг юзига табассум

ўрмалади. Гўё шу юлдуз ҳам оппоқ қор лашкарини ёриб ўтмоқчи бўлаётган чолга ўхшаб қолганди. Лекин у бор кучи билан ҳаракат қилаётгандек эди. Чол ҳам: «Шу митти юлдузчалик бўлолмайсанми?» — деб ўйлади-ю, шаҳд ўрнидан турди.

Обдастадаги сув ҳам совиб қолибди. Бироқ чол буни сезмади ёки умуман эътибор бермади. Ҳозир унинг хаёллари бошқа самоларда парвоз этарди. Шомни ўтказиб юбормаслик нияти ҳам қалбининг бир четида хира нур сочиб тургани учун аста қадам ташлади...

Икки ёнбошига салом бериб, аста ўрнидан турди. Жойна-мозни юқорига, ўз жойига қўйиб, бир муддат сукут ичида қолди. Энди қорин гамини ейиши керак. Ўзига қолса, иштаҳаси ҳам йўқ, аммо қорни хафа бўлиши мумкин. Унинг аразлаши эса соғлиққа ҳам таъсир этиши табиий. Шунинг учун кечки овқат ташвишига тушди. Плитага чой қўйиб деса, доимгидек бу пайтда чироқ ўчган. «Қурмагурлар, шуни ўчир-маса, нима бўларкин?» — дея одатдагидай хаёлидан ўтказди чол. Яхшиямки, термос деган матоҳи бор экан. Эрталаб шунга қайноқ сув солиб қўйганди. Ҳали ҳам иссиққина турибди. Токчадан ликопчада оққанд ва гулли дуррага ўраб қўйилган яримта нонни олиб, сандалга ўтирди. Термосдан пиёлага сув қуйиб, оққанд солди. Оққанд худди ташқаридаги қорнинг нурсиз қуёш жилвасидаги оппоқ ҳавода эришига ўхшаб, доғ сув ичида майда зарраларга ажраб кетди. Кейин у сал суви қочган нонни ҳам пиёлага ботирди. Кўзларини бир нуқтага қадаб, ўйга толди. Чамаси у боягина ўқиган китоби ҳақида ўйларди. Мактабда қоровуллик қилиб юрган пайтида бир йиғит зерикиб қолмаслиги учун унга ташлаб кетган китоб ҳозирда энг яхши овунчоғига айланганди. Шу-шу, бу китоб унинг ажралмас дўсти бўлиб келмоқда. Ҳозиргача неча марта ўқиганини ҳам эслай олмайди. Лекин ҳар мутолаа пайтида янгича маъно топади. Баъзан эса ўз-ўзидан ва соддалигидан ҳайратга ҳам тушиб қўяди. Наҳотки, шундай катта асар битта чолнинг сўзлари, ўй-хаёллари билан ўтиб кетса?! Ёзувчи шунча гапни қаердан олган экан-а?

У сувда ивиган ва оққанднинг мазаси юққан нонни тишлади. Шу тишлаган бўлагини эринмасдан узоқ чайнади. Сўнг ширин чойни симириб ичди. Роҳатланиб «ваҳ», деб юборди... Қорин масаласи ҳал бўлгач, аста ўрнидан туриб, нон билан оққандни яна жойига қўйди. Токчада ёниб турган шамни олиб, ётадиган жойига ўрнатди. Кейин боя шу токчага қўйган китобни олиб, жойига ётди. Китобни шам ёругига тутиб, келган ерини топиб, очди. Шунда ўзини ҳам чексиз денгизда сузиб юрган қайиқ устида ўтирган асар қаҳрамони — Чолдек тасаввур қилди: қўлларининг кафти анча қавариб кетган, бунинг устига очлик ҳам Чолнинг силласини қуритганди. Ҳарфлар секин-секин чаплашиб, муайян бир шаклга кира бошлаганда унинг ҳам киприклари гўё оғир нарса қўнгандай аста қоқилди-да, кўзлари чуқур оҳ тортгандай юмилди...

У ўзини чексиз бир ялангликда кўрди. Атроф оппоқ қор. Ҳеч зоғ йўқ — ерда ҳам, осмонда ҳам. Бир ўзи қалин қор босган чўлда турарди. Негадир ўзини ҳорғин сизди. Боши оғирлик қилгандай ерга эгилди. Не кўз билан кўрсинки, унинг танаси саксовулга айланиб қолганди. Қимирласа, ҳеч ерга жилмайди. Фақат калласи билан тевааракни кузатиши мумкин. Изғирин танасидан ўтиб кетди шекилли, инграб юборди. Бунинг устига, қорни роса очган. Негадир жуда сувсаган ҳам эди. Шамол саксовул шохларини ҳавода учирар, бу эса унга роса азоб берарди. Аламдан бақирмоқчи бўлди, лекин овози чиқмади. Балки чиққандир, бироқ уни эшитадиган бирор кимса кўринмасди.

Шу алфозда анча вақт қотиб турди. Худди иккала қўлини икки томонга тортиб бойлаб қўйгандек бошини осилтирганча фақат ингранарди. Шу пайт қаердандир бояги Чол пайдо бўлди. Ўзининг қайиғида. Унинг ёнига келиб, қўлини чўзди-ю, лекин ногаҳон силтаниб кетди. Елкасидаги чилвир Чолни тортиб кетганди. У ўзини ўнглади, аммо қайиқ жуда катта тезликда узоққа кетиб бўлган эди...

У чўчиб, уйғониб кетди. Юзига қуёш нури тушибди. Ёнида эса бояги китоб. Кўрган тушининг таъсиридан қутулиб, ҳуши-

га келгач, бомдод қазо бўлганини англади. Ўрнидан қўзғалмоқчи эди, оёқлари қимир этмади. Қўллари билан оёқларини жилдирмоқчи бўлди. Шунда кафтлари қавариб кетганини кўрди. Кеча қор кураганига бўлдимикан? Ўрнидан туролмагач, бир муддат жим қолди. У фақат калласи билан тева-ракни кузатиши мумкин эди. Сандалдаги чўғ ҳам аллақачон ўчган, шунинг учун изғирин танасидан ўта бошлади. Анча вақтгача шундай ётди. Булар камлик қилгандай ошқозон сурнай чалишга тушди. Негадир роса сувсаган ҳам эди. Лекин ёрдам берадиган одам йўқ. Бақиргани билан унинг суст овозини ҳеч ким эшитмасди.

Тасодифан хаёлига қайиқда ўтирган Чол келди. Чолдан кўмак сўрамоқчи бўлди. «Худойим, елдек кел-у, селдек ол». У энди қандай мадад сўрашни биларди. Қўлидаги китобни кўксига қўйиб, тилида бир нималарни пичирлади ва кўзларини юмди. Узоқдан булутлар уюмини ёриб чиқишга муваффақ бўлган ёрқин юлдуз чарақлай бошлади. Гўёки у чолни ўзига чорлаётгандай бир кўз қисиб қўйди. Бунинг кўриб, чолнинг лабларига хиёл табассум югурди. Шундан кейин қайта кўзларини очмади...

Боя чарақлаган юлдуз ёнида каттароқ яна бир юлдуз пайдо бўлди...

ЖАҲОН АДАБИЁТИДАН

Ҳикоялар

*Жаҳон адабиётидан ўқиб-ўрганилма-
са, ҳар қандай адабиёт кўлмакка ўшаб
қолади.*

Шоғий Мурод

О' ГЕНРИ

ФАРИШТАЛАР ТУҲФАСИ

Бир доллару саксон етти цент. Бор-йўқ пули шу эди. Мана шу пулдан олтмиштаси бир центлик чақалар. Ана шу чақаларни тежайман деб, баққол, кўкатфуруш, қассоб билан шундай савдолашдики, улар Делланинг тежамкорлигидан оғриниб, индамай қарадилар. Бундан у уялиб ўлаёзди. Делла кўлидаги чақаларни уч марта қайта санади. Бир доллару саксон етти цент. Эртага эса Рождество.

Энди фақат ўзини эски кушеткага ташлаб, ҳўнграб йиғлашдан бошқа иложи қолмаганди. Делла худди шундай қилди. Бундан ҳаёт кўзёшлар, оҳ-воҳлару табассумлардан иборат, деган фалсафий хулоса ўз-ўзидан келиб чиқади. Бу борада оҳ-воҳлар устун келади. Уй бекаси ана шу босқичларни ўтаб бўлганидан сўнг, биз уйни бир кўздан кечириб чиқамиз. Ҳафтасига саккиз доллар тўланадиган мебель билан жиҳозланган кичкина уй. Бу чидаб бўлмас қашшоқлик шароити эмас, балки чиройли қилиб айтганда, ғариблик ҳукм сурган хона эди. Пастда, уй эшиги олдида хатлар учун қути бор, унинг тирқишига бирорта хат ташланмаган, шунингдек, бирор банда электркўнғироқ тугмасини босиб, овоз чиқаролмаган. Эшикдаги ана шулар ёнига яна «*М-р Жеймс Диллингем Юнг*» деган ёзувли лавҳа ҳам тиркаб қўйилган. «Диллингем» исм-шарифи бор бўйи билан қулоч ёзиб, яқин давр ичи фаровон ҳаётни бошдан кечирди, у пайтлар ушбу

---

*Инглиз тилидан
Дилором Бегматова
таржимаси*

О' Генри (асл исми Уильям Сидней Портер (1862–1910) — машҳур Америка ёзувчиси. Унинг «*Фаришталар туҳфаси*» («*The Gift of The Magi*») ҳикояси биринчи марта 1906 йили «*New York World Magazine*» журналида чоп этилган.

исм соҳиби ҳафтасига ўттиз доллардан даромад қиларди. Энди, ана шу даромад йигирма долларга тушиб қолганида, «Диллингем» сўзидаги ҳарфлар хира тортди, чиндан ҳам, бу ҳарфларни камтар ва сипо «Д» қилиб қисқартириш маъқулмикин? Масалан, «*М-р Жеймс Д. Юнг*».

Мистер Жеймс Диллингем Юнг уйга кириб, юқори қаватга чиққанида, уни албатта «Жим!» деган хитоб билан юқорида исми Делла деб зикр этилган миссис ўзининг майин кучоғини очиб кутиб олади. Тўғриси айтганда, бу ҳолдан киши тўлқинланиб кетади.

Делла йиғлаб бўлди ва момиқ билан кўзёшларини артди. У энди дераза олдида кулранг ҳовлини ўраган кулранг девор бўйлаб сайр қилиб кетаётган кулранг мушукка умидсиз тикилиб турарди. Эртага Рождество¹, Жимга совға олиш учун чўнтагида атиги бир доллару саксон етти цент бор, холос! Унинг неча-неча ойлаб йиққанлари, эришгани ана шу чақалар бўлди. Ҳафтасига йигирма доллар-а, бу пул нимага ҳам етарди. Сарф-харажатлари Делла чамалаганидан кўпайиб кетди. Доим шундай бўлади, ўзи. Жимга совға олиш учун атиги бир доллару саксон етти цент-а! Жими-я! Делла неча-неча соатларни Рождествога нима совға қилсам, Жим хурсанд бўлади, дея ҳаяжон билан режа тузиб ўтказди. Бу шундай антиқа, бутунлай бошқача, ноёб совға бўлсинки, Жимга муносиб келсин.

Икки дераза ўртасидаги деворга катта тошойна қўйилган эди. Сиз бирор марта саккиз долларлик мебель билан жиҳозланган хона тошойнасига қараганмисиз? Киши бу тошойнанинг тор тавақаларида ўз аксини кўриш, ўзининг ташқи қиёфаси ҳақида аниқ тасаввур ҳосил қилиш учун жудаям озғин ва серҳаракат бўлиши керак. Қадди қомати нозиккина Делла бу санъатни эгаллаб олган эди.

Делла бирдан деразадан ўзини тортди ва «ялт» этиб ойнага қаради. Унинг кўзлари чақнади, бироқ йигирма сония ичида

---

¹ Р о ж д е с т в о — Исо пайғамбарнинг туғилган кунига бағишлаб ўтказиладиган насронийлар байрами.

юзларининг ранги ўзгарди. У сочларидан соч тўғнагичларини тезгина олди ва сочларини ёйиб юборди.

Шуни айтиш керакки, эр-хотин Юнглларнинг фахр-ланадиган иккита бойлиги бор эди. Улардан бири – отаси ва бобоси ҳам таққан, энди Жимга қолган тилла соат бўлиб, иккинчиси – Делланинг сочлари эди. Агарда қиролича уларнинг уйлари қаршисида яшаганида борми, Делла бошини ювиб, албатта, дераза олдида ёйилган сочларини қуритган бўларди, – атайин шундай қиларди, шунда қироличанинг бор зеб-зийнатлари, қимматбаҳо тақинчоқлари унинг сочлари қаршисида хира тортарди. Агарда қирол худди шу уйда эшик оғаси бўлиб хизмат қилганида ва ертўлада ўз хазинасини сақлаганида, Жим унинг олдидан ҳар ўтганида соатини кис-сасидан оларди – атайин шундай қиларди, токи қирол унинг соатини кўриб, бундай бойлик ўзида йўқлигига алам қилиб, соқолини битталаб юлсин.

Мана, Делланинг ажойиб сочлари гўё долчинранг шаршара каби ёйилди, тўлқинланиб, жилваланди. Сочлар тақимини ўпди, либос каби Делланинг деярли бутун қоматини ўраб олди. Бироқ у шу заҳоти асабийлашиб, яна сочларини шоша-пиша турмаклай бошлади. Сўнгра худди иккилангандек бирикки дақиқа жойида туриб қолди, шу пайт икки ёки уч қатра кўзёшлари эскириб, тўзиб кетган қизил гилам устига томди.

Елкасига эскигина жигарранг жакет ташлаб, бошига эскигина жигарранг шляпа илди-да, сўнг юбкасини силкиганча, кўзларида ҳали сўниб улгурмаган чаққонлик билан дарҳол пастга, кўча томонга елди.

У қаршисида тўхтаган эшикдаги лавҳага қуйидагилар ёзилганди:

«M-me Sophronie. Барча турдаги соч ашёлари». Делла иккинчи қаватга югуриб чиқди, аранг нафас ростлади. Мадам Сафрони, басавлат, оқиш аёл, уни совуқ нигоҳлари билан қарши олди.

– Сиз менинг сочларимни олмайсизми? – деб сўради Делла.

– Ҳа, мен соч сотиб оламан, – жавоб берди мадам. – Шляпангизни ечинг, ахир, товарни кўришим керак-ку.

Яна долчинранг шаршара ёйилиб, тўлқинланди.

– Йигирма доллар, – деди мадам одатдагидек қўлида куюқ соч толаларини тутамлаганича салмоқлаб.

– Бўпти, бера қолинг тезроқ, – деди Делла.

Кейинги икки соат ўзининг қирмизи қанотларида учиб кетди, ана шу сийқаси чиққан истиорам учун узр сўрайман, албатта, Делла Жимга совға сотиб оламан, деб роса дўкон изғиди.

Ниҳоят Делла совғани топди. Бу совға фақат Жим учун яратилганига шубҳа йўқ эди. Ахир, у бунга ўхшаш совғани шаҳардаги бошқа дўконларни ағдар-тўнтар қилиб ҳам тополмаган эди-да. Бу чўнтак соатлари учун оддий ва жиддий услубда ишланган тилла занжир бўлиб, у қалбаки эмас, балки ўзининг асл моллиги билан кишини мафтун этарди, барча асл буюмлар худди шундай бўлади-да. Занжир соатга мос келишини тан олмасдан илож йўқ эди. Делла кўрибоқ, бу занжир Жимда бўлиши керак, деган қарорга келди. Занжир Жимга ўхшаб кетади. Камтарлик ва виқор – ана шу хислатлар иккаласига хос эди. Делланинг кассага йигирма бир доллар тўлашига тўғри келди, сўнг кассасида қолган саксон етти цент билан уйига шошилди. Жим энди ҳар қандай жойда соат неча бўлганини билиш учун занжирли соатга қарашга уялмайди. Жимнинг соати бебаҳо, асл эди-ю, бироқ унга билдирмасдан қараб қўярди, чунки соат эскириб-тўзиб кетган чарм тасмада осилиб турарди-да.

Уйга келгач, Делланинг тетик кайфияти сўниб қолди ва энди нима қилсам экан, деб ўйлай бошлади. У сочларини жингалак қилиш учун қисқичларни олди, газни ёқди ва муҳаббатга уйғун олижаноблик билан келтирилган зарар ўрнини қоплаш, буни тузатишга киришди. Бундай иш доимо жуда оғир, ҳаддан ортиқ машаққатли меҳнат бўлиб келган, дўстларим.

Орадан қирқ дақиқа ўтар-ўтмас унинг бошини тикка, майда-майда жингалаклар қоплади. Жингалаклар Деллани

дарслардан жуфтак ростлаган мактаб ўқувчисига жудаям ўхшатиб қўйди. У кўзгудаги ўз аксига узоқ, диққат билан танқидий назар солиб тикилди.

«Энди, — деди Делла ўзига-ўзи, — айтайлик, Жим мени ўлдирмаган тақдирда ҳам бир қарайди-ю, Кони-Айлендаги хор қўшиқчисига ўхшаб қолибсан, — дейди. — Ахир, қўлимда атиги бир доллару саксон етти цент бўлса, мен яна нима ҳам қила олардим».

Соат еттида қаҳва тайёрланган, газ ўчоғи устида қиздирилган това кўй гўшти котлетларини қовуриш учун кутиб турарди.

Жим сира кеч қолмас эди. Делла қўлларига тилла занжирни яширганича эшикка яқин стол чеккароғига ўтирди. Тез орада эрининг зинадан чиқиб келаётган қадам товушларини эшитди-ю, бир он ранги оқариб кетди. Делла турмушда ўтиб турадиган майда-чуйдалар важдан худога илтижо қилиб турарди, ҳозир ҳам шоша-пиша шивирлади:

«Художон, ишқилиб мен унга ёқмай қолмайин-да!»

Эшик очилди, Жим уйга кирди ва эшикни ёпди. Унинг юзлари қоқчакак, ташвишли кўринарди. Йигирма икки ёшида уйланиб, рўзғор тебратиш осон иш эмас! Жим ўзига аллақачонлар янги пальто олиши керак эди, қўлқоп йўқлигидан қўллари ҳам музлаб қолибди.

Жим худди бедана исини олган овчи ит сеттер каби эшик олдида қимир этмай қотиб қолди. Жимнинг кўзлари Делла тушуниши қийин бўлган ифода билан унда тўхталди, шунда Делла бу нигоҳдан қўрқиб кетди. Бу нигоҳда газаб ҳам, таажуб ҳам, ўпка-гина ҳам — кутиш мумкин бўлган ифодалардан бирортаси йўқ эди. Жим шунчаки кўз узмай Деллага қараб турарди, яна-тагин юзи ўзгармаган, бояги ғалати ифода кетмаган эди.

Делла ўрнидан сапчиб туриб унга отилди.

— Жим, азизим! — дея қичқирди у. — Менга бундай қарама! Мен сочларимни кесдим-да, сотдим. Чунки Рождество сенга бирор совға беролмасдан қандай яшай олардим. Сочларим жуда тез ўсади. Бундан жаҳлинг чиқмайди-а?!

Менинг бошқа иложим йўқ эди. Кела қол энди, Жим, мени байрам билан табрикламайсанми? Билсанг, мен сенга шундай ажойиб, шундай ажойиб совға ҳозирлаб қўйдимки!

— Сочларингни кесдингми? — деб сўради Жим худди бу ҳақиқатга ҳам ишонмай, ҳам ҳазм қилолмай бўшашиб.

— Ҳа, кесиб сотиб юбордим, — деди Делла. — Аммо сен барибир мени севасан-ку, шундайми? Мен ҳалиям, сочларим калта бўлсаям ўшаман, ўша Делламан.

Жим ҳайрат билан хонани кўздан кечирди.

— Демак, кокил-кокил сочларинг энди йўқ, шундайми? — деди у беҳуда қаттиқ талабчанлик билан.

— Сочларимни қидирма, тополмай овора бўласан, сенга айтдим-ку, ахир, мен сочимни кесдим-да, сотдим. Бугун арафа, Жим. Мени бундай сўроққа тутма, Жим, буни ахир, сен учун қилдим. Балки сочларим толасини санаса бўлар, — унинг майин овози бирдан қатъийлашди, — бироқ ҳеч ким менинг сенга бўлган муҳаббатимни ўлчай олмайди! Котлетларни қовураверайми, Жим?

Жим шундан кейингина ўзига келди. У Деллани бағрига торгди.

Энди биз ўзимизни босиб, ушбу воқеага алоқаси бўлмаган бошқа бир масалага диққатимизни қаратайлик. Нима кўпроқ — ҳафтасига саккиз доллар маошми ёки йилига миллионми? Математик олим ёки донишманд одам сизга нотўғри жавоб бериши тайин, фаришталар қимматбаҳо нарсаларни туҳфа этишди, лекин булар ичида биргина унсур етишмасди. Яхшиси, ана шу мавҳум шамаларни воқеа сўнгида тушунтириб бера қолайлик.

Жим пальтоси чўнтагидан қоғозга ўроғлиқ нарса олди-да, стол устига ташлади.

— Мени тўғри тушун, Делла, — деди у. — Ҳеч қанақа турмагу калта сочлар сенга бўлган муҳаббатимни сўндиролмайди. Мана шуни очгин, шунда нега мен аввалига пича довираб қолганимни тушуниб етасан.

Оппоқ, чаққон бармоқлар тизимчани ечиб, қоғозни очди. Шунда атрофни ҳайрат ҳайқириғи тутди ва шу заҳоти —

афсуслар бўлсин! – шашқатор кўзёшлар тўкилди. Оҳ-воҳ чекилдик, зудлик билан уйда бор тинчлантирувчи воситалардан фойдаланишга тўғри келди.

Негаки, столда хилма-хил тароқлар ётарди, худди ўша – Делла қачонлардан буён Бродвей дўкони пештахтасида томоша қилиб тўймаган, орзу қилган, биттаси соч орқасига, иккитаси икки ёнга тақиладиган тароқлар эди. Ҳақиқий тошбақа косасидан ясалган, чеккаларига ялтироқ, Делланинг долчинранг сочларига мос рангли тошлар қадалган ажойиб тароқлар эди. Бу тароқлар қиммат турарди – Делла буни биларди – шунда энди орзуси ушалмаслигини ҳис қилиб, юраги эзилиб кетди.

Мана, ўзи орзу қилган тароқлар, бу тароқлар энди уники, аммо бу тароқ кўрк берадиган, тақимига урадиган, тўлқинланган жилвали сочлари энди йўқ. Шунга қарамай Делла тароқларни кўксига босди. Ниҳоят бошини кўтариб, кўзёшлари аралаш жилмайишга ўзида куч топди ва шундай деди:

– Менинг сочларим жуда тез ўсади, Жим!

Шунда у бирдан худди қайноқ сув теккан мушукдай сапчиб ўрнидан туриб кетди.

– Вой худойим-ей! – дея хитоб қилди у.

Ахир, Жим унинг шундай ноёб, ажойиб совғасини кўрмади-ку. Делла шошилиб занжирни унинг очиқ кафтларига солди. Жилосиз қимматбаҳо металл Делланинг жўшқин, сидқидил қувончидан нур олгандай жилваланди.

– Қара, Жим, жуда ҳам чиройли-а? Буни топгунимча бутун шаҳарни кезиб чиқдим. Энди соатингга неча бўлди деб, кунига юз марталаб қарайверсанг ҳам бўлади. Қани, менга соатни бер-чи, занжир унга мос тушармикин, кўрмоқчиман.

Лекин Жим индамай, кушеткага чўзилди ва қўлларини боши остига қўйганича, кулди.

– Делл, – деди у, – энди совғаларимизни ҳозирча яшириб қўйишимизга тўғри келади, бир оз турсин. Бу совғалар биз учун ҳозир ҳам жуда қадрли. Мен сенга тароқ олиш учун соатимни сотдим. Энди котлетни қовурсак ҳам бўлади.

Маълумки, янги туғилган Исога тухфалар келтирган фаришталар жуда доно, фавқулудда олижаноб бўлганлар. Ана улар-да Рождество байрамига совға қилишни урфга киритган. Улар донишманд бўлганлар, борди-ю, совғалар яроқсиз чиқиб қолса, ҳатто уларни алмаштириб олишга ҳам имкон берганлар. Мен эса ҳозир ҳафтасига саккиз доллар тўлаб, ижарада яшайдиган, сира ўйламасдан, ақлсизларча бир-бирлари учун ўзларининг катта хазиналаридан кечган тентак-кина икки ёшнинг бошидан ўтган, унча эътиборга сазовор бўлмаган воқеани сизларга ҳикоя қилдим. Шу кунларимиз оқилларига ибрат бўлар деб, айтишимиз мумкинки, барча тортиқ қилувчилар ичида ана шу икки ёш олижаноб бўлган. Кимки тухфа келтирса ва уни олса, чиндан дониш, одилдир. Ҳамма ерда ва ҳамиша шундай бўлган.

Улар, ахир, фаришталар-да!

ЖЕК ЛОНДОН

БЎРИ ЎҒЛИ

Эркак киши аёли ўзи учун қанчалик аҳамиятга эга эканини, унинг кераклигини унчалик тушунмайди. Кейинчалик, оиласидан жудо бўлгандагина, ҳақиқатан ҳам, унга аёлнинг ўрни билинади, шундагина қадрига етади. У дастлаб аёл юриш-туриши билан уйда ҳосил қиладиган нозик, кўз илғамас меҳр тафтини сезмайди; лекин ана шу тафт кетди дегунча, эркак ҳаётида бир бўшлиқ пайдо бўлади ва шунда унга нима етишмаётганини ўзи ҳам билмай, нимадандир сиқилади, ниманидир қўмсайди. Шунда ўзидан кўра тажрибасиз, нўноқ бўлган жўралари унга шубҳа билан қараб, бош чайқайдилар ва таъсири кучли дориларни тиқиштира бошлайдилар.

Борди-ю, Юконда яшайдиган инсон ҳаётида шунга ўхшаш воқеа содир бўлса, агар бундай ҳодиса ёзда юз берса, у одатда қайиқни ҳозирлайди, қишда эса чанага қўшилган итларни шайлаб, жануб томонга елади. Орадан бир неча ой ўтгач эса, агарда ўзи Шимолни қўмсаб, соғиниб қолгудай бўлса, барча машаққату қийинчиликларга чидашни бўйнига олиб, ана шу совуқ ўлкага муҳаббатини эри билан биргаликда баҳам кўришга тайёр рафиқаси билан қайтиб келади. Ана сизга эркакнинг туғма худбинлигига яна бир мисол! Шунда Скруф Маккензи ҳаётида юз берган воқеа

---

*Инглиз тилидан
Гулҳаё Маҳмадалиева
таржимаси*

Жек Лондон (1876–1916) – атоқли Америка адиби. «Бўри ўғли» («*The Son of the Wolf*») ҳикояси биринчи марта 1899 йили «*Overland Monthly*» журналида чоп этилган.

беихтиёр ҳали Клондайк¹ олтин васвасасини ҳамда че-ча-куас² босқинини кўрмаган ва фақат лосос³ балиғи билан шуҳрат қозонган ўша олис даврларни ёдга солади.

Бир қарашда Скруф Маккензи қиёфасида бу ерларни забт этган биринчи одамни кўриш мумкин эди. Табиатнинг шафқатсиз кучлари билан узлуксиз давом этган йигирма беш йиллик кураш унинг башарасига ўз тамғасини босган эди, айниқса, Кутб доираси кўланкаси остида эриб ётган олтин излаш илинжида ўтказган охириги икки йили жуда оғир кечди. Юракни зирқиратиб юборадиган бўшлиқ туйғуси Скруф вужудини эгаллаб олганида, бундан ажабланмади, негаки, кўпни кўрган бу одам, ўз ҳаётида шундай оғир дардни бошдан кечирган одамларни учратганди. Лекин Маккензи ўзида ҳеч қандай хасталик аломатларини сезмади, фақат янада шиддат билан ишлайверди. Бойиб кетарман, деган илинжда бутун ёзни чивинлар билан курашиб, Стюарт дарёси этакларида қум ювиб ўтказди. Сўнгра катта-катта ёғочлардан сол ясади-да, Юконга тушиб, Қирқинчи милгача сузиб борди ва ўзига яхшигина кулба қуриб олди. Кулба шундай мустаҳкам ва бежирим чиқдики, уни Скруф билан бўлишмоқчи бўлганлар кўпайиб кетди. Бироқ Маккензи чўрткесарлик билан дангал жавоб қайтариб, уларнинг умидларини пучга чиқарди ва шу яқин-ўртадаги савдо-сотиқ пунктдан икки ҳисса озиқ-овқат сотиб олди.

Айтиб ўтганимиздек, Маккензи кўпни кўрган одам эди. У, одатда, бирор нарсани хоҳласа, бунга эришар, имкон қадар ўрганиб қолган одатларини ўзгартирмас ва ўз йўлидан қайтмасди. Маккензи оғир меҳнат, заҳмат, қийинчиликларга ўрганиб кетган, аммо ит қўшилган чаналарда олти юз миль йўл босиш, сўнгра икки миль масофада сузиб, океандан ўтиш, яна ўзи илгари яшаган жойгача расмана минг

¹ К л о н д а й к — Юкон дарёсининг ирмоғи; 1896 йили у ерда кўплан-кўп олтин сочмалари топилган.

² Ч е ч а к у а с — янги келганлар.

³ Л о с о с — гўшти қизил балиқ.

миль юриш — буларнинг барини фақат ўзига рафиқа излаш учунгина бажариш кераклиги унга маъқул келмаётган эди.

У серғайрат, йўлда унча-мунчага толиқмас, този итлари бўлса, Юкондаги бошқа итларга қараганда озгина емак берсанг бас, узоқ масофага ҳам яхши югуриб, етиб борарди. Уч ҳафтадан сўнг у Танананинг юқори ирмоғидаги қисмига — Стикс қабиласи қўналғасига келди. Бутун қабила Маккензини кўриб, унинг журъатидан ҳайрон қолди; сабаби, стикслар оқ танлиларни ўткир болтами ё яроқсиз милтиқ кўндоғи биланми ўлдириб, уларга ўз муносабатларини билдириб қўйган эди. Тагин, Маккензи бу ерга ёлғиз келибди-я. Унинг юриш-туриши, ўзини эркин тутиши, совуққонлик ва ҳаттоки сурбетлик билан қараб туриши — ҳаммаси, Маккензининг кимлигини намоён этиб турарди. Ёввойи одам руҳиятини англаб етиш учун бу каби турли усуллардан фойдаланиш кишидан маҳорат талаб этарди; Маккензи бундай ишларда пихини ёрган эди: қачон муросайи мадора қилишни ва қачон куч ишлатиб, вазиятни қандай қўлга олишни биларди. Аввало ишни мулозамат қилишдан бошлади: қабила сардори Тилинг-Тиннехга ўз эҳтиромини билдирди, бир неча фунт қора чой, тамаки билан сардорнинг хайрихоҳлигига эришди. Сўнг қабила йигит-қизлари билан танишди. Шу оқшом уларга зиёфат берди. Қорга узунлиги чамаси юз фут, эни эса йигирма беш фут келадиган чўзиқ майдонча ташкил этилди. Майдонча ўртасига гулхан ёқилди, иккала томонга қорақарағай бутуқлари тўшалди. Бутун қабила вигвам¹лардан галалашиб чиқиб келди, камида юз нафари меҳмон ша-рафига ҳиндулар қўшиғини айтди.

Маккензи шу икки йил ичида ҳинду тилини ўрганди, шунингдек, уларнинг томоқнинг орқа қисмида талаффуз этадиган чуқур товушлари, японча илмоқли ибораларию ҳурматни билдирувчи сўзларини кунт билан ёдлаб олди. Энди у худди ибтидоий шеърятда шеър ўқиган каби ўзини эркин қўйиб, ҳиндуча нутқ ирод этди. Тилинг-Тиннех ва шомон

---

¹ В и г в а м — ҳиндулар чодири.

ҳам унга шундай илиқ муомала қилди. Маккензи бошқаларга ҳам унга шундай муносабатда бўлишлари учун қабила эркакларига арзимаган совғалардан улашди, улар билан бирга қўшиқ куйлади ва ҳиндуларнинг «Эллик икки таёқ» қимор ўйинида моҳир ўйинчи сифатида ўзини яна бир бор намоиш қилди.

Шундай қилиб, ҳиндулар Маккензининг тамакисидан чекиб, роҳатланди. Бироқ унинг қабилада қозонган обрў-эътибори йигитларга ёқмаётган эди — қизлар қиқир-қиқир кунлар, тишсиз кампирлар нималаргадир ишора қиларди. Улар кўп бўлмаса-да, унча-мунча оқ танлилар — Бўри ўғилларини билардилар, — ана шу бир нечовлари уларга баъзи сабоқларни бериб қўйган эди.

Маккензи ўзини беэътибор тутса-да, буни жуда яхши тушунди. У тунда қопкўрпа ичига кириб ётганича, барини ипидан-игнасиғача ўйлаб, режа тузиб чиқди, бунинг учун озмунча трубка тамаки чекдими. Қабиладаги қизлар ичида унинг эътиборини тортгани қабила сардорининг қизи — Заринка эди. Қиз барчадан кескин ажралиб турар, юз тузилиши, келишган қадди-қомати, барнолиги билан оқ танли одамнинг гўзаллик ҳақидаги тушунчаларига мос келар эди. Маккензи Заринкани хотин қилиб олади ва отини Гертруда қўяди. Шундай қарорга келган Маккензи ўзини Самсон¹дек кучли ҳис қилди-да, ёнбошига ўгирилиб, уйкуга кетди.

Бу машаққатли иш эди, унинг режаси вақт ва саъй-ҳаракатни талаб этарди. Маккензи ҳийла билан иш кўрди, у ўзини лоқайд, бепарво тутар ва бу билан қабиладагиларни чалғитар эди. У қабиладагиларга ўзининг моҳир мерган ва уста овчи эканини кўрсатиб, уларни ҳайратда қолдиришга киришди; олти юз ярдли масофадан лос²ни ўлдириб, уларнинг мақтовларига сазовор бўлди. Кунларнинг бирида оқшом чоғи

¹ С а м с о н — «Библия» диний китоби қаҳрамони. Китобда у фавкуллода кучли, узун сочли деб тасвирланади.

² Л о с ь — бугулар оиласига мансуб бутоқ шохли ҳайвон.

қабила сардори Тилинг-Тиннехнинг лось ва буғу терисидан тикилган вигвамига ташриф буюрди, унга хушомад қилди, сардорни тамаки билан сийлади. Маккензи фурсатни бой бермай, қабилада катта таъсир кучига эга бўлган шомонга ҳам худди сардор каби илтифотда бўлди. Бироқ кўрсатилган илтифотдан ғазабини аранг босган шомонни ҳеч иккиланмасдан бўлғуси рақиблари сафига қўшиб қўйди.

Маккензининг Заринка билан бевосита суҳбатлашиш имкони бўлмаса-да, қизга имо-ишоралар билан ўз ниятини баён этди. Қиз ҳам унинг мақсадини жуда яхши тушунган, аммо ҳар сафар ноз-карашма билан атрофига бир тўда хотин-халажни тўплаб олар, бу пайт эркаклар йироқда бўлар, шунда Скруф Заринканинг олдига боришига имкон туғиларди. Лекин Маккензи шошилмасди, сабаби, Заринка ўзи билмаган ҳолда йигит ҳақида ўйлай бошлашини ва вақти келиб, бу ўзига ёрдам беришини биларди.

Ниҳоят, бир оқшом Маккензи кутилган вақт келганини тушуниб, тўсатдан сардорнинг тутунлар буруқсиган чодидан чиқди-да, қўшни вигвамга йўл олди. Заринка, одатдагидек, аёллар ва ёш қизлар қуршовида кўйлакка мунчоқ қадаб ўтирар эди. Улар Маккензини кўриб, кулиб юбордилар, Заринкага ҳазил аралаш пичинг ота бошладилар. Лекин Маккензи такаллуф қилиб ўтирмасдан, уларни биринкетин вигвамдан тўғри қорга улоқтирди, аёллар бўлиб ўтган воқеадан бошқаларни бохабар этиш учун атрофга югуриб кетдилар.

Маккензи қандай мақсад уни бу ерга етаклаб келганини Заринканинг она тилида (унинг тилини қиз тушунмасди) бағоят ишонарли қилиб баён этди ва орадан икки соат ўтгач, кетишга чоғланди. Заринка оқ танли одам вигвамига яшашга боради, шундайми? Яхши! Мен ҳозир бориб, отанг билан гаплашаман. Балки у қаршилик қилар. Мен отангга кўп совга-салом бераман, лекин у кўп талаб қилмаса керак. Агар у рад қилса-чи? Ўзинг гаплашиб кўрасанми? Заринка барибир оқ танли одамнинг вигвамига кетади.

Маккензи эндигина эшик вазифасини ўтовчи терини кўтарган ҳам эдики, қизнинг астагина қилган хитобини эшитиб, орқасига қайтишга мажбур бўлди. Заринка айиқ терисидан тўшалган ерга тиз чўкди, унинг юзидан худди Момо Ҳавонинг асл қизлариники каби нур таралди. Заринка тиззалаганча, Маккензининг катта овчилар пичоғи осилган белбоғини оҳиста ечди. Маккензи нима гаплигини тушунолмай, қизга таажжуб билан қараркан, ташқаридаги тиқ этган товушга ҳам қулоғи динг эди. Аммо бир оздан сўнг у Заринканинг мақсадини тушунди; шубҳалари тарқаб, мамнун кулди. Заринка қўли билан тиккан нарсалари сақланадиган халтадан лось терисидан тикилган, жилоланиб турган, мунчоқлар билан безалган қинни олди. Қиз бошмалдоғини пичоқнинг ўткир тиғи бўйлаб эҳтиёткорлик билан юргизди-да, уни ўзи тақдим этаётган янги қинга солди. Сўнгра қинли пичоқни белбоққа тақиб, ўз жойига — белининг чап ёнига суриб қўйди.

Қаранг-а, бу манзара худди қадим замонлардаги сахнани эслатарди: хоним ва унинг рицари. Маккензи қизни ўрнидан турғизди ва мўйловли лабларини қизнинг ақиқ лабларига теккизди — бу қиз учун нотаниш, бегона эркалаш эди. Тош асри пўлат асри билан шу тариқа учрашди.

Скруф Маккензи қўлтиғида каттакон тугун билан яна Тилинг-Тиннех остонасида пайдо бўлганда, атрофда унинг кайфияти каби ғайриоддий жонланиш сезиларди. Болалар елиб-югуриб қўналғаларига зиёфат учун қуруқ ўтин, шох-шаббалар ташир, аёлларнинг вағир-вуғури авжига минар, тумшайган йигитлар тўп бўлиб олганларича ниманидир гаплашар, шомон уйидан ваҳимали афсун садолари эшитилар эди.

Сардор кўзлари йиғидан қизарган хотини билан ёлғиз ўтирарди. Маккензи улар янгиликдан аллақачон хабар топганликларини дарҳол тушунди. Заринканинг рози бўлганини исботловчи мунчоқли қинни кўзга кўринадиган жойга суриб қўйди ва деди:

— Эй, стикслар қабиласи, лось, буғу, айиқ, кийиклар ва Танананинг улуг ҳукмдори бўлган Тилинг-Тиннех! Оқ танли

одамни ҳузуринга буюк мақсад етаклаб келди. Кўп ойлардан буён унинг уйи бўм-бўш ва у жуда ёлғиз эди; бу ёлғизлик уни хароб қилди, унинг аёлга бўлган эҳтиёжи кучайди — аёл унинг уйида бирга ўтирсин, овдан қайтганда кутиб олсин, ўчоққа олов ёқиб, таом пиширсин. Оқ танли одамнинг кўзига ғалати нарсалар кўринди. Бир куни оқшом унинг кўз ўнгида арвоҳ кўринди, қулоғига мокасин¹ларнинг тап-тупи ва болалар қий-чуви эшитилди. Арвоҳ Қарға — сенинг аждодинг, улуғ Қарға, стикслар қабиласининг сардори пайдо бўлиб, унга сўзлай бошлади: «Оёғинга мокасин кийиб ол, чанфингни тақ, чананга кўп кунлик сафар учун егуликлар, Тилинг-Тиннехга аталган қимматбаҳо совға-саломларни жойла, чунки сен баҳор кўёши чарақлаган замин ортида яширинган томонга юзингни қаратишинг, улуғ Тилинг-Тиннех сари йўл солишинг зарур. Сен уёққа қимматбаҳо совға-саломлар олиб борасан, кейин менинг ўғлим Тилинг-Тиннех сенга ота бўлади. Унинг вигвамида бир қиз бор, мен сен учун бу қизга ҳаёт нафасини бахшида этдим. Сен бу қизни хотин қилиб оласан». О, сардор, улуғ Қарға менга шундай деди. Мен шунинг учун ҳам ана шу ҳадяларни оёқларинг остига тўкаяман. Ана шунинг учун ҳам мен сенинг қизингни хотинликка олгани келдим.

Кекса сардор қироллардек савлат билан мўйнали либосига ўралиб олди, аммо жавоб беришга шошилмади. Худди шу пайт бир болакай лип этиб кириб келди, сардорни қабила кенгашида кутаётганларини хабар қилди-да, бир зумда ғойиб бўлди.

— О, биз лослар кушандаси деб атаган, яна Бўри ва Бўри ўғли деган ном билан маълуму машҳур бўлган Оқ Танли одам! Биз сенинг буюк қавмдан эканингни биламиз; биз сенинг меҳмонимиз бўлганингдан гурурланамиз. Кета² лососга жуфт эмас. Худди шундай Бўри ҳам Қарғага жуфт бўла олмайди.

— Нотўғри! — хитоб қилди Маккензи. — Мен Қарганинг қизларини Бўри лагерларида — Мортемир, Трежидго, Бэр-

¹ М о к а с и н — ҳиндулар оёқ кийими.

² К е т а — балиқ тури.

небилар билан учратдим, — уларнинг уйларига скво¹ икки марта муз кўчишидан илгари кириб келган. Мен гарчанд ўз кўзларим билан кўрмаган бўлсам-да, бошқа шундай воқеаларни ҳам эшитганим бор.

— Ўғлим, айтаётганларинг рост, лекин улар яхши жуфт бўла олмайдилар, гўё қум билан сув, қор парчаси билан қуёш жуфт бўлгани сингари. Сен Мейсон исмли одам билан унинг сквосини биласанми? Йўқми? У барча Бўрилардан биринчи бўлиб, ўнинчи муз кўчишидан илгари келган. Тол дарахтидек узун бўйли, гризли² айиғи каби баҳайбат, кучли, жасур йигит ҳам у билан бирга эди. Унинг...

— Бу ахир Мейлмют Кид-ку! — Маккензи Шимолга донғи кетган шахсни эслаб сардорнинг гапини бўлди.

— Ҳа, бу ўша паҳлавон. Сен бирор марта унинг сквосини кўрганмидинг? У Заринканинг туғишган опаси.

— Йўқ, сардор, мен уни кўрмаганман, лекин бу ҳақда эшитганман, холос. Олис-олис Шимолда юз йиллик қарағай чириб қулаган ва Мейсон унинг остида қолиб ўлган. Мейсон хотинини жуда севарди, кейин унинг олтини ҳам кўп эди. Аёл олтинни, эридан ёдгор бўлиб қолган ўғлини олиб, узоқ йўлга равона бўлибди, йўл юриб, йўл юрса ҳам мўл юриб, қишда ҳам қуёш чарақлаб турган мамлакатга келиб қолибди... У ҳозир ҳам ўша ерда яшармиш. У томонларда қаҳратон совуқлар бўлмасмиш, қор ҳам йўқ эмиш, ёзда ярим кечаси қуёш нур сочмасмиш, қишда эса қиём вақти қоронғи ҳам тушмасмиш.

Худди шунда иккинчи чопар сардорни кенгашга чақириб, уларнинг гапини бўлди. Маккензи уни қорга улоқтираркан, гулхан атрофида липиллаётган одамлар кўланкаларини илғади, афтидан, бу ерда қабила кенгаши бўляпти шекилли, бир маромда оҳиста куйлаган эркаклар овозларини эшитди ва шомон қабила кишиларининг газабинини кўзгаётганини билди. У сардорга юзланди:

¹ С к в о — Шимолий Америка ҳиндулари тилида: аёл.

² Г р и з л и — Американинг шимоли-ғарбида яшайдиган улкан қўнғир айиқ тури.

– Гапимга қулоқ сол, сенга ёмонлигим йўқ. Мен сенинг қизингни хотинликка олмоқчиман. Қара, мана тамаки, мана чой, катта ва яхши жун кўрпа, манави эса ҳақиқий милтиқ, яна унга кўп патрон ва кўп порохни ҳам қўшдим.

– Йўқ, – рад қилди сардор, қаршисида ёйилган катта бойликка эътибор бермасликка тиришиб. – Ҳозир бутун қабила бу никоҳни тўхтатиш учун йиғилиб ўтирибди.

– Сен ахир уларнинг бошлиғисан-ку!

– Тўғри, бироқ йигитларимиз қаттиқ газабда, сабаби, Бўрилар уларнинг қайлиқларини тортиб олишяпти.

– Қулоқ сол, Тилинг-Тиннех! Бўри ана шу тун ўтиб, кунга айланиши билан итларини Шарқий тоғлар томон, олис Юкон томон суради. Заринка ҳам унинг итларига йўл очиб кетади.

– Балки мана шу тун яримламасданоқ менинг йигитларим Бўрининг гўштини итларга ташлар ва унинг суяги баҳор куёшида қорлар эригунча қор остида ётар.

Бу пўписага жавоб қилинган пўписа эди. У овозини баландлатди. Шу вақтга қадар уларни жимгина кузатиб ўтирган сардорнинг кекса хотини эшикни тўсиб турган Маккензининг орқасидан ўтиб, чиқиб кетмоқчи бўлди. Шу пайт ташқарида эшитилаётган ашула овозлари тиниб қолди; бирдан кўплаб овозларнинг шовқин солгани эшитилди. Маккензи кампирни кўполлик билан тери ўриндиққа улоқтириб юборди.

– Сендан яна бир марта сўраяпман, Тилинг-Тиннех! Бўри жағларини юмиб ўларкан, у билан бирга қабилангнинг нақ ўнта забардаст йигити ҳам абадий уйкуга кетади. Эркаклар керак-ку, ахир, ов эндигина бошляпти, яна балиқ овигача унча кўп вақт қолган эмас. Айт-чи, менинг ўлимимдан сенга нима наф? Элингнинг урф-одатларини биламан: сенга менинг бойликларимнинг озгинаси тегади. Менга қизингни берсанг, бутун бойлик фақат сеники бўлади. Сенга яна бир нарсани айтай: буёққа менинг биродарларим келадилар. Уларни санаб, саноғига етиб бўлмайди, улар еб тўймайдилар, – кейин Қарғанинг қизлари Бўрилар маконида бола туғадилар. Менинг қабилам сеникидан кучли. Бунга тақдири азал дейдилар. Менга қизингни бер, буларнинг бари сеники бўлади.

Ташқарида қорда мокасинлар гирчиллади. Маккензи милтигини азот кўтарди ва белбоғидаги иккала револьвери филофини ечди.

– О, Тилинг-Тиннех, қизингни менга бер!

– Элим бунга кўнмайди.

– Бер, шунда мана бу бойликлар сеники бўлади. Элинг билан эса ўзим гаплашаман.

– Бўри хоҳлаганидек бўла қолсин. Ҳадяларингни, майли, оламан, бироқ мен сени огоҳлантирдим-а.

Маккензи унга совға-саломларни берди, ҳатто милтиқ предохранителини кўтариб қўйишни ҳам унутмади, яна кўзни қамаштирадиган гулдор рўмолни ҳам қўшиб берди.

– Нарсаларингни йиғиштир! – у табриклаш ўрнига қисқа буйруқ берди Заринканинг вигвами ёнидан ўта туриб ва итларини чанага шоша-пиша қўша бошлади.

Орадан бир неча дақиқа ўтиб, у чанасини эргаштириб, қабила кенгашида пайдо бўлди; Заринка Маккензи билан ёнма-ён келди. Маккензи тепкилаб ташланган майдончанинг юқори этагидан, сардорнинг ёнидан жой эгаллади. Заринкага ўзининг чап томонидан, бир қадам орқадан жой кўрсатди. Билиб бўладими, бирор кўнгилсизлик юз берадиган бўлса, кимдир сени орқа томондан пана қилиб туриши керак-ку. Ўнг ва сўлдан эркаклар гулхан томон эгилдилар, уларнинг овозлари қадимий, деярли унут бўлаёзган қўшиқда қўшилиб, бирлашди. Буни кўнгилга бориб тегадиган зўр қўшиқ деб бўлмасди, – қўшиқ жуда ғалати, қутилмаганда ўзгариб қолар, бирдан жўрсиз, якка ижро жойларида жим қолиб, яна ғашга тегиб такрорланаверарди. Тўғрироғи, бу қўшиқ кишини ваҳимага солади. Майдонча пастида шомон олдида турган ўнларча аёллар гир айланганларича рақсга тушар эдилар. Кимда-ким маросимни сидқидилдан ижро этмаса, шомон ўша одамга қаттиқ дашном берарди. Худди қарға қанотига ўхшаб, қоқ белигача қоп-қора сочлари ёйилган хотинлар аста орқага ва олдинга чайқалар, уларнинг қоматлари тўхтовсиз ўзгариб турган оҳангга мос эгилиб-букиларди.

Бу асло замонга мувофиқ келмайдиган ғалати манзара эди. Жануб сари ўн тўққизинчи аср поёнига етмоқда, унинг сўнги ўн йилликлари ҳам ўзининг охириги умрини кечирмоқда эди, — қаранг, бу ерда эса ибтидоий одамнинг тарихга довор горда истиқомат қилаётган кўланкаси, олис ўтмишнинг хотирадан кўтарилган парчаси гуллаб-яшнамоқда эди. Катта малла итлар ҳайвон терисидан либос кийган эгалари билан ёнма-ён ўтирар, оловга яқин жойни эгаллаш учун уришар ва қон тўла кўзларида, нам сўйлоқ тишларида гулхан шуъласи ўйнар эди. Хира қор кўрпасига ўранган қуюқ ўрмон содир бўлаётган воқеаларга парво ҳам қилмай, донг қотиб ухларди. Оний ўтиб бўлмас ўрмонга ташланган, қўналгани қуршаб олган Оппоқ сукунат гўё яна қайтадан барини босиб олишга тайёргарлик кўраётганга ўхшади; юлдузлар худди Буюк Совуқ замонидаги сингари титрадилар ва кўкда рақс тушдилар, шунда Қутб Рухлари бутун уфққа ўзининг ёғду сочувчи оловли либосини ёйиб олдилар.

Скруф Маккензи ана шу манзаранинг ёввойи улуғворлигидан алағда бўлди, булар орасида ким йўқ экан, дея тизилишиб турган мўйна либосли одамларни кўз қири билан кузатди. Шунда унинг кўзлари онасининг очиқ кўкрагини осойишта эмаётган чақалоққа тушди. Кун қирқ даражадан паст эди. Маккензи беихтиёр ўз халқининг нозик аёлларини эслади ва мийиғида истеҳзоли кулиб қўйди. Ана шундай нозик аёлларнинг биридан бино бўлган унга, ўзи ҳамда элатдошларига бари қуруқликлару денгиз, барча ўлкалар заминидagi жониворлар ҳамда инсонлар устидан ҳукмрон бўлиш ҳуқуқи инъом этилди. У бирнинг юзга қаршилиги сингари Арктика қишининг тубида, қадрдон ерлардан олисда ана шу инъом этилган мерос хитобини — ҳукмронлик қилиш истак-иродаси, хавф-хатар, таҳликага бўлган телбаларча ҳирс қўйиш, жанг эҳтироси, ё ғалаба қозониш, ё ҳалок бўлиш қатъиятини ҳис этди.

Қўшиқ ҳам, рақс ҳам поёнига етди, шунда шомон шиддат билан нутқ ирод этди. Шомон усталик билан ҳиндуларнинг тимсолларга бой асотиру афсоналаридан тушуниб

бўлмас, чалкаш мисоллар келтириб, ишонувчан, соддадил тингловчиларни аврай бошлади. У кучли ва ишончли далиллар билан сўзлади. Тинчлик ва бунёдкорлик тимсоли бўлмиш Қаргага – тажовузкорлик ва бузғунчилик тимсоли бўлмиш Бўри Маккензини қарши қўйди. Бу икки куч фақат маънавий томондан курашмайдилар, улар – одамларнинг ҳар бири ўз тотем¹и номи учун ҳам курашади. Стикслар қабиласи Желкснинг – Прометей оловини олиб келган Қарганинг наслидандир; Маккензи эса Бўри, бошқача айтганда иблиснинг ўғли. Бу икки кучнинг азалий урушини тўхтатишга уриниш, ашаддий ганимимизга қабиламиз қизларини хотинликка бериш – демакки, ўтакетган хоинлик, куфрдир. Энг аччиқ сўзлар, энг қабиҳ ҳақоратлар ҳам Маккензига – заҳарли илон, ишончимизга маккорлик билан биқиниб кириб олишга уринаётган иблис элчисига жуда мулойимлик қилади. Шунда унинг сўзларини тинглаб турган одамлар ғовур-ғувур қилдилар, дағдаға билан шовқин солдилар, шомон эса нутқида давом этди:

– Биродарларим, Желкс ҳар ишга қодир, қудратлидир! Ахир, у эмасми, исинишимиз учун илоҳий оловни олиб келган? Ахир, у эмасми, биз кўришимиз учун қуёш, ой ва юлдузларни осмондаги инларидан чиқарган? Ахир, у эмасми, бизни очлик ва совуқлик руҳлари билан курашишга ўргатган? Ҳозир эса Желкс болаларидан хафа бўлди, газаби келди – унинг қабиласидан ночоргина бир сиқим қолди, шунинг учун ҳам Желкс уларга ёрдам бера олмайди. Негаки, улар Желксни унутганлар, негаки, улар номаъқул иш қилмоқдалар ва чатоқ йўллардан юрмоқдалар, ўз вигвамларига ганимларини киритмоқдалар ва гулханлари атрофига ўтказмоқдалар. Ахир, Қарга шундан кейин ҳам ўз болаларининг бадхулқлигидан озор чекмасинми, қайғурмасинми? Бироқ унинг болалари қилган қилмишларини тушуниб етиб, Желкс сари қайтиб келсалар, шунда у зулматдан чиқиб, уларга ёрдам беради. Эй, менинг қондошларим! Олов олиб келувчи

---

¹ Т о т е м – бирор жонивор, ўсимлик ёки диний мансублик белгиси сифатида табиат бирор унсурининг тасвири туширилган қабила рамзи.

ўз хоҳиш-иродасидан шомонни бохабар этди, — энди сизлар ҳам бу хабарга қулоқ тутинглар. Йигитлар қизларни ўз вигвамларига олиб кирсинлар, ўзлари эса Бўрига ҳамла қилсинлар, токи уларнинг нафратлари сира сўнмасин! Шундагина хотинларимиз бола туғадилар, шунда Қарға элати кўпаяди ва қудратли бўлади! Шунда Қарға уларнинг ота-боболарининг буюк қабилаларини Шимолдан олиб чиқади, шунда улар Бўрилар билан курашади ва уларни кунпаякун қилади, бултурги гулхан кулига айлантиради, ўзлари эса яна бутун мамлакатга ҳукмдор бўлади. Желкс, Қарға менга шундай деди!

Стикслар яқин-келажакда юз беражак халоскорлик ҳақидаги хабарни эшитгач, гувиллаб ўринларидан туриб кетдилар. Маккензи йўғон бармоқларини чиқарди ва энди нима бўларкин, дея кутди. Шунда атрофни «Тулки, тулки!» деган ҳайқириқлар тутди. Ҳайқириқлар тобора кўкка кўтарилди; ниҳоят, ёш овчилардан бири олдинга чиқиб деди:

— Биродарлар! Шомон доно гапларни айтди. Бўрилар наслимизни давом эттириши керак бўлган қизларимизни олиб кетяпти, қавмимиз эса камайиб боряпти. Орамизга Бўрилар бостириб келиб, иссиқ мўйна пўстинларимизни тортиб олишяпти, ўрнига шишадаги ёвуз руҳларни, қундуз ё силовсин терисидан эмас, ўтдан тикилган кийимларни ташлаб кетишяпти. Албатта, бу кийимлар иссиқ бермайди, кейин одамларимиз тушунарсиз дардлардан қирилиб кетишяпти. Мана, менинг, Тулкининг хотини йўқ. Нега дейсизми? Мен икки марта қиз ёқтирдим. Менга ёққан қизлар икки мартасида ҳам Бўрининг кўноғига кетиб қолди. Мен, зора, Заринкани берармикан, зора, Тилинг-Тиннех эътиборига тушсам деб, қундуз, лось, буғу терисини олиб қўйгандим. Мана, ҳозир Заринка Бўри билан кетишга тайёр, унинг итларини йўлга чорлашга ҳозирлик кўряпти. Мен фақат ўзимни гапирмаяпман. Айиқ ҳам худди мен ҳозир айтган гапларни айтиши мумкин. У ҳам Заринка туққан болаларнинг отаси бўлишни истайди, у ҳам худди мендай Тилинг-Тиннехга бераман деб озмунча териларни асраб қўйдими. Мен бу гапларни ҳамма бўйдоқ овчи йигитлар номидан гапиряпман. Бўрилар ҳеч қачон

тўймаган. Улар ҳамиша оч. Улар доим ёғли-ёғлиларини сайлаб олади. Биз бечора Қарғаларга эса еб бўлмайдиган сарқитлар қолади.

— Мана, қаранг, манави Гуклани! — Тулки андиша қилиб ўтирмай аёллардан бирига қўлини ниқтади; ўша хотин оқсоқ эди. — Қаранг, Гукланинг оёқларини, худди қайиқ ёни сингари қинғир-қийшиқ. Гукла, кўриб турибсиз, ўтин йиғолмайди, шох-шабба йиғолмайди, овчи отиб туширган илва-синни ҳам олиб келолмайди. Уни Бўрилар олармидилар?

— Йўқ! Йўқ! — дея қабиладошлари қичқириб хитоб қилдилар.

— Мана Мойри, — сўзида давом этди у. — Ёвуз руҳ унинг кўзларини қийшайтириб қўйган. Ҳаттоки чақалоқлар ҳам уни кўрса кўрқиб кетади, Айиқ ҳам унга йўл бўшатиб беради. Уни-чи, Бўрилар танлаб олармидилар?

Яна оломон гувиллаганча унинг гапларини маъқуллади.

— Мана, бу ерда Писчет ҳам ўтирибди. У менинг гапларимни эшитмайди. Писчет ҳеч қачон хандон-хушон суҳбатларни эшитмаган, эрининг овозини ҳам, ўз гўдаги гувранишини ҳам эшитолмайди. У оппоқ сукунатда яшайди. Бўрилар ақалли бир марта бўлса-да, унга диққат қилдимиз? Йўқ! Уларга сара-саралари, бизга бўлса сарқитлар тегаети.

Биродарлар, иш бундай кетавериши асло мумкин эмас! Бўриларни, ўчоғимиз олдига бошқа келмаслиги учун ирғитиб ташлашимиз лозим! Вақти келди!

Шимол ёғдусининг улкан оловли қаноти қирмизи тус, яшил, сариқ, ёрқин осмоннинг у чеккасидан-бу чеккасигача ўраб олиб, ловуллади. Шунда Тулки бошини орқага ташлади ва қўлларини осмонга кўтарганича наъра тортди:

— Қаранглар! Ота-боболаримизнинг руҳлари оёққа турди! Мана шу тун буюк воқеалар содир бўлажак!

У орқага чекинди, шунда унинг турткиси билан бир овчи журъатсизлик билан олдинга чиқди. У бошқалардан бўйи баланд, кенг кўкси худди совуққа қасд қилгандай очиқ эди. Йигит ўнғайсизланиб оғирлигини у оёғидан-бу оёғига ташлар, оғзига сўз келмасди. У тортинчоқ ва қовушимсиз эди.

Унинг юзига қараган киши қўрқиб кетарди: афтидан, қандайдир махлуқ бир уриб абжағини чиқарганга ўхшайди. Ниҳоят, у худди нофорани ургандай, кўкрагига мушти билан бир урди ва сўнг гап бошлади; овози гўё океан соҳилидаги горга қирғоқ тўлқинлари келиб урилгани каби бўғиқ эшитилди.

– Мен Кумуш Найза авлодиданман, Кумуш Найзанинг ўғли – Айиқман. Овозим худди қизларникига ўхшаб кўнғироқдек жаранлаганида мен силовсин, лось ва кийик овладим; овозим сувсар тузоққа тушиб ҳайқиргани сингари янграганида Жанубий тоғларни кесиб ўтдим ва Оқ дарё қабиласидан уч кишини у дунёга жўнатдим; чинук ўкириги сингари ўкирганида баҳайбат гризлига йўлиқдим – мен айиққа йўл бермадим.

У кафти билан юзидаги даҳшатли чандиқларини маъноли силаганича тўхтаб қолди. Сўнг гапида давом этди:

– Мен Тулки эмасман. Тилим худди дарё каби музлаб қолган. Мен чиройли гапира олмайман, сўзга нўноқман. Тулки: «Шу тунда буюк воқеалар содир бўлади», – дейди. Худди баҳор тошқинида дарё тўлиб-тошганидай унинг сўзлари оғзидан тошиб чиқаверади, лекин у амалда бундай саховатли эмас. Мен бугун оқшом Бўри билан олишмоқчиман. Мен унинг жонини оламан ва Заринка менинг хонадонимда ўтиради. Мен, Айиқ, ўз сўзимни айтдим.

Атрофда чинакам қиёмат кўпди, бироқ Маккензи жойидан қимир этмади. Милтиқни шундай яқин масофада отиш бефойдалигини яхши тушунган ҳолда у револьверларини ишга солиш учун шайланди – белбоғидаги иккаласининг ғилофини киши билмас олдинга суриб қўйди, кейин қўлқопларини бармоқлари учларигача туширди. Агар унга бари бирданига ҳамла қилса, ҳеч нима қила олмаслигини биларди, шунда яқиндагина ўзи «Бўрилар шунчаки ўлмайдилар», деб мақтанганига содиқ қолиб, жағлари билан ганимининг бўғзидан олганча жон беришга шай турди. Лекин Айиқ қондошларини тўхтатиб қолди, энг қизиққон, жиззакиларини даҳшатли мушт билан орқага иргитиб юборди. Тўфон тинди, Маккензи Заринкага кўз қирини ташлади,

бу фавқулодда ажойиб манзара эди. Қиз чанғида турганча, бутун вужуди билан олдинга интилди, лаблари сал очилди, бурун катаклари пир-пир қилди — унинг бу туриши худди ургочи йўлбарснинг сакрашдан олдинги ҳолатини эслатарди. Қизнинг қабиладошларига тиккан катта қора кўзларида ҳам кўрқув, ҳам норозилик ифодаси зоҳир эди. Унинг бутун борлиғи худди камон ипи сингари таранг тортилганидан, ҳатто нафас олишни ҳам унутди. Қиз азбаройи безовталигидан бир қўлини кўксига босганича, иккинчисида узун қамчисини қисганича қотиб қолди. Аммо Маккензи унга қараши билан Заринка ўзига келди. Қизнинг таранг тортилган мушаклари бўшашди, чуқур нафас олди, қаддини ростлади ва Маккензига бениҳоя меҳр-садоқат тўла нигоҳлари билан жавоб қайтарди.

Бир пайт Тилинг-Тиннеҳ гапиришга уринди, аммо оломон ҳайқириғи унинг овозини босиб кетди. Шунда Маккензи ўртага чиқди. Тулки сўзлаш учун оғиз жуфтлади-ю, бироқ шу он орқасига тисланди, кучли фарёд томоғига тикилди — Маккензи унга чексиз газаб, таҳдид билан ўгирилди. Тулкининг мағлубияти қаттиқ қаҳқаҳа билан қарши олинди — энди унинг қабиладошлари гап тинглашга тайёр бўлдилар.

— Биродарларим! — дея сўз бошлади Маккензи. — Сиз Бўри деб атаган оқ танли одам сизларнинг ҳузурингизга очик кўнгил билан келди. У эскимосларга ўхшаб алдамайди. У ҳузурингизга биродар бўлишни истаган дўст бўлиб келди. Бироқ йигитларингиз кўнгилларидагини айтдилар, энди дўстона гапларга ўрин қолмади. Энди гапимга қулоқ солинглар: аввало, сизларнинг шомонингиз ёвуз одам экан, у ёлғондан башорат қилар экан, у сизларга айтган истак-ирода бу — Олов Келтирувчининг хоҳиш-иродаси, ҳукми эмас. Қарғанинг овозини эшитиш учун унинг қулоқлари карлик қилади, шомон ичидан ғаразли гапларни тўқиб чиқариб, ҳаммангизни лақиллатди. У ҳеч қандай илоҳий кучга эга эмас. Сизлар ўз итларингизни ўлдириб, гўштини ейишга мажбур бўлганингизда, мокасин еб, хом теридан қорнингиз оғриганида, чоллар ўлганида, кампирлар ўлганида, онасининг кўкрагига сут келмай, чақалоқлар нобуд бўлганида; ерларингизни зулмат қоп-

лаганида ва худди музда лосось қирилганидай бари жонивор қирилиб-битганида; очлик-қаҳатчилик сеуга ҳужум қилганида сизнинг шу шомонингиз бирор ёрдам бердими, овчиларга омад олиб келдими? Наҳотки, у қорнингизни гўшт билан сийлаган, тўйдирган бўлса? Яна қайтариб айтаман: шомоннинг ҳеч қандай илоҳий кучи йўқ. Мана, мен ҳозир унинг юзига тупураман!

Ҳамма Маккензининг шомондай муқаддас зотга тил тек-кизганидан, уни таҳқирлаганидан, ҳайратдан лол бўлиб қолди, лекин ҳеч ким чурқ этмади. Баъзи аёлларнинг ўтакаси ёрилиб, кўрқиб кетди. Эркаклар эса юраги така-пука бўлиб, энди қандай мўъжиза юз бераркин, дея кутиб турдилар. Ҳамманинг нигоҳи шомон ва Маккензига қаратилган эди. Коҳин ҳал қилувчи дақиқалар етиб келганини англаб етди. Энди ҳокимият жилови қўлдан кетаётганини ҳис қилди, шунда дўқ-пўписа қилиб, лаънатлар ўқишга шайланди-ю, бирдан фикридан қайтди. Маккензи мушт дўлайтирди ва қаҳрли чақнаб турган кўзлари билан унга томон қадам босди. Шомон истеҳзоли ишшайиб, ортига тисарилди.

– Нима, шомонни ҳақорат қилганим учун ўлдимми? Мени яшин уриб кетдими? Ёки осмондан юлдуз тушиб, мени ҳалок қилдими? Туф-ей! Мен бу ит билан ҳисоб-китоб қилиб бўлдим. Энди мен сизларга бутун ер юзиде, жамики ўлкаларда ҳукмдорлик қилаётган қудратлилардан қудратли бўлган ўз қабилам ҳақида айтиб берай. Аввалига биз якка-якка, мен ҳозир қилганимдай бир ўзимиз ов қиламиз. Сўнг гала-гала ов қиламиз ва ниҳоят, худди буғулар тўдаси каби бутун ўлкани тўлдириб юборамиз. Биз ўз вигвамларимизга киритганларимизгина омон қолади, қолганларини ўлим кутади. Заринка чиройли, бақувват қиз, у Бўриларга яхши она бўла олади. Сизлар ҳозир мени ўлдиришинглар мумкин, лекин Заринка барибир Бўриларга она бўлади, негаки менинг биродарларим сонсаноксиз, улар итларимнинг изларини олиб келади. Мана, Бўри Қонунига қулоқ тутинг: агарда кимда-ким битта Бўрининг жонини олса, қабилангиздан ўн кишининг жони кетади. Мана шундай товон пулини кўп ўлкаларда тўладилар, ҳали яна кўп ерларда тўлайдилар.

Энди мен Тулки ва Айиқ билан гаплашиб олмоқчиман. Заринка уларнинг ҳам дидига ўтирган, бу шундоқ кўриниб турибди. Шундайми? Лекин ўзингиз бир қаранг: ахир, мен Заринкани сотиб олдим-ку! Ана, Тилинг-Тиннех мен берган милтиққа суяниб турибди, яна қиз учун бошқа нарсалар ҳам бердимки, улар сардор хонадониди турибди. Шундай бўлсада, мен барибир ёш овчиларга адолат қилмоқчиман. Узундан-узоқ ваъз қилиб, томоғи қуриб қолган Тулкига бешта катта қутида тамаки бермоқчиман. Майли, шу билан оғзи яна мойланиб, йиғинларда қонгунча шовқин солаверсин. Айиққа эса, – мен у билан танишганимдан фахрланаман, – унга иккита адёл, йигирма финжон ун, Тулкидан икки баравар зиёд тамаки бераман; агарда у мен билан бирга Шарқий тоғларга кетадиган бўлса, унга худди Тилинг-Тиннехникига ўхшаш милтиқ ҳам бераман. Агар у бунга рози бўлмаса-чи? Жуда яхши! Бўри гапириб чарчади. Лекин у яна бир марта Қонунини қайтариб айтади: агарда кимда-ким битта Бўрининг жонини оладиган бўлса, қабилангиздан ўн кишининг жони кетади.

Маккензи илжайиб, илгариги жойига қайтди, лекин унинг кўнгли нотинч эди. Тун ҳали қоп-қоронғи эди. Қиз Маккензининг ёнига келиб турди, Айиқ пичоқ билан уришганда қандай ҳийла қилишини айтиб берди, Маккензи унинг гапларига диққат билан қулоқ солди.

Шундай қилиб, улар – Маккензи билан Айиқ Заринка учун жанг қиладиган бўлдилар. Кўз очиб юмгунча ўнларча мокасин гулхан атрофидаги тепкиланган майдончани кенгайтди. Ҳамманинг кўз ўнгида шомоннинг мағлубияти ҳақида қизгин баҳс кетмоқда эди; баъзилар у ўз кучини кўрсатади ҳали, деб ишонтирмоқчи бўлса, баъзилари ўтган воқеаларни эслаб, Бўрининг фикрларига қўшиларди. Айиқ майдончага чиқди, унинг қўлида руслар ишлаган қинсиз овчилар пичоғи бор эди. Тулки ҳамманинг диққатини Маккензининг револьверларига қаратди, у бўлса белбоғини ечиб ишониши мумкин бўлган ягона инсон – Заринкага тақиб қўйди, милтиғини ҳам унга берди. Қиз отишни билмайман, деган маънода бошини чайқади: бундай қимматбаҳо қуролни ишлатишни у бечора қаёқдан ҳам билсин.

– Агар хатар орқа томондан келадиган бўлса, «Менинг эрим!» деб бақир. Йўқ, мана бундай: «Менинг эрим!»

Қиз нотаниш инглизча сўзни такрорлаганида Маккензи кулиб юборди-да, унинг юзларидан чимчилаб қўйди ва ўзи ўртага бориб турди. Айиқ Маккензидан фақат бўйи билан эмас, балки қўлидаги пичоғи билан ҳам устун эди. Пичоқ нақ икки дюйм¹га узун эди. Скруф Маккензи илгарилари ҳам фанимининг кўзларига қарашига тўғри келганди, ҳозир қаршисида ҳақиқий жасур эркак турганини англади; бироқ у пўлат пичоқлар ялтиллаши билан бирдан жонланди ва аждодлари давватига итоат этган томирларида оқаётган қон янада тез югуриб кетди.

Фаними яна ва яна уни гоҳ анави гулханга, гоҳ қалин қорга улоқтириб ташлади, бироқ яна ва яна Маккензи худди моҳир боксчи сингари уни марказга томон сиқиб олиб келди. Ҳеч ким ёнига тушиб, унга мадад бўладиган бирор оғиз сўз айтмади, рақибини бўлса олқишлар билан руҳини кўтардилар, маслаҳатлар бердилар, эҳтиёт бўл, дея огоҳлантирдилар. Бироқ Маккензи пичоқлар тиглари бир-бирига тегиб, жаранг-журунг этганида фақат тишларини қаттиқроқ қисди. Шунда у ўз имкониятларини ҳисобга олиб, шошилмай пайт пойлади, Айиққа ташланди, хавф яқин келганда, чекинди. Дастлаб Маккензи беихтиёр душманини аяди, лекин омон қолиш, жонини сақлаш инстинкти Айиқни ўлдиришга ундай бошлади. Ўн минг йиллик тамаддун ҳам Маккензи билан бирга худди пўчоқ сингари ҳавога учиб кетди ва у бир аёл зоти учун уришиб жанг қиладиган оддийгина горда яшайдиган ибтидоий одамга айланди-қолди.

У Айиққа пичоқ билан икки марта ҳужум қилди ва бирор жойига тиг тегмай, чап бера олди; лекин учинчи марта ўзига зарба беришидан эҳтиёт бўлиш учун Айиқни тақаб қўлга олмоқчи бўлди – бўш қўли билан қурол ушланган қўлни сиқиб туширмоқчи бўлди. Шунда Маккензи фанимининг кишини даҳшатга соладиган кучини ҳис қилди. Фаними сиқиб турган мушаклари зирқиради, пайлари, бўғинлари зўриқ-

---

¹ Д ю й м – узунлик ўлчови, 25,5 мм.

қанидан мана, ҳозир ёрилиб кетадиганга ўхшаб туюлди... Рус пўлатининг тиғи эса тобора яқин-яқин келмоқда эди... У рақибининг чангалидан озод бўлишга уринди, бироқ бу ҳаракати бесамар кетди, бу билан турган ўрнини заифлаштирди, холос. Мўйнали одамлар қуршови янада жипслашиб борди, — сўнгги зарба яқин қолганига ҳеч ким шубҳа қилмаётган, бу томошани кўришга сабрлари чидамаётган эди. Шунда Маккензи пихини ёрган жангчидай усул қўлади, ўзини чеккага олиб қочди-да, рақибига калла қўйди. Айиқ ноилож орқасига тисарилди, мувозанатини йўқотди. Маккензи зудликда бу фурсатдан фойдаланди ва бутун оғирлигини унга ташлади ва Айиқни томошабинлар ҳалқасидан нарига, босилмаган қалин қорга иргитиб юборди. Айиқ аранг у ердан турди-да, яна Маккензига ташланди.

— Эй, менинг эрим! — хатар яқинлашиб келаётганини билдириб, Заринканинг овози янгради.

Шу пайт камоннинг таранг тортилиб, қўйиб юборилган овози эшитилди, Маккензи қочиб қолишга улгурди, — поянаги суякдан ясалган найза улар устидан учиб, тўғри Айиқнинг кўксига бориб қадалди, у рақибни устига гупиллаб йиқилди. Маккензи зумда ўрнидан туриб кетди. Айиқ танасида жон асари йўқ, қимир этмай ётар, гулханнинг бошқа томонида шомон иккинчи найзани отишга ҳозирлик кўрмоқда эди.

Маккензи буни кўрди, дарҳол пичоғини олиб, учидан ушлаб, ўша тарафга отиб юборди. Пичоқ яшиндай ялтираб, гулхан узра учди. Пичоқ учи бориб, нақ сопиғача шомоннинг бўғзига қадалди, у гандираклаб-гандираклаб ловуллаб турган чўғлар устига йиқилди.

Атрофни қичқирди тутди — Тулки Тилинг-Тиннехнинг милтиғини қўлига олволиб, унга патрон жойлашга уринди, лекин эплай олмади, шунда Скруфнинг қаҳ-қаҳ отиб кулишини эшитиб, қуролни қўлидан тушириб юборди.

— Демак, Тулки мана бу ўйинчоқни қандай ишлатишни ҳалиям ўрганиб олмабди-да? Демак, Тулки ҳалигача ожиз экан-да. Буёққа кел! Милтиқни бер, сенга ўзим отишни ўргатиб қўяман.

Тулки иккиланди.

– Бери кел, деяпман сенга!

Тулки калтак еган кучукдек бўшашиб, унга яқин келди.

– Мана, қара, мана бундай қиласан, бўлди.

Маккензи патронни ўз жойига жойлади, тепкини «шақ» эткизиб қўйди, милтиқни елкасига осди.

– Тулки бу тун буюк воқеалар содир бўлади, деган эди, унинг гапи тўғри чиқди. Чиндан, буюк воқеалар содир бўлди, лекин уларни Тулки қилмади. Нима, у ҳалиям Заринкани ўз чодирига олиб кетмоқчимми? У ҳам шомон билан Айиқнинг йўлидан юрмоқчимми? Ундай эмасми? Яхши!

Маккензи нафрат билан юзини ўгириб, шомоннинг бўғзидан пичоғини суғуриб олди.

– Эҳтимол, ёш овчилар ичида шундай қилувчилар топилиб қолар? Агар улар яна курашмоқчи бўлсалар, Бўри уларни ҳам битта қолмай ўша ёққа жўнатади. Ҳеч ким хоҳламайдими? Яхши. Тилинг-Тиннех, мен, мана, иккинчи марта милтиқни сенга беряпман. Агар қачонки Юкон томонларга борадиган бўлсанг, Бўрининг эшиги сен учун очиқ, у сенга уйдан жой беради ва тўкин-сочин дастурхонини сен билан баҳам кўради. Ана, тун ҳам кунга ўтиб боряпти. Мен кетаман, балки яна келиб ҳам қоларман, яна сўнгги бор бояги сўзимни қайтараман: Бўри Қонунини ёдда тутинг!

У Заринканинг ёнига келди, стикслар эса Маккензига бир мўъжизавий мавжудотга қарагандай қарадилар. Заринка чана олдидаги ўзига аталган жойни эгаллади ва итлар йўлга равона бўлди. Орадан бирор дақиқа ўтгач, улар гира-шира қорли ўрмонга сингиб кетдилар. Шундагина қимир этмай турган Маккензи ҳам чангига оёқ қўйди ва уларнинг изидан кетишга ҳозирланди.

– Наҳотки, Бўри бешта катта қути тамакини ташлаб кетишни унутган бўлса?

Маккензи газаб билан Тулкига ўгирилди, негадир бирдан кулгиси қистади.

– Мен сенга битта кичкина қути тамаки бераман.

– Бўри барибир Бўрилигини қилди-да, — деди секингина Тулки қўлини чўзиб.

АЛЕКСАНДР КУПРИН

БУЮРТМАГА БИНОАН

Илья Платонович Арефьев, машхур газета фельетончиси ўз хонаси бўйлаб — асабийлашгандан-асабийлашиб, курси суянчиқларига суришиб, чарм диван олдидан Шопенгауэрнинг қовоғи солиқ бюсти турган жавон олдиғача бориб келмоқда эди. Унинг, қартабозлар таъбири билан айтганда, «қўли келмай қолганди». Бош қотириб ўтирганига бир неча соатдан ошди ҳамки, калласига тузукроқ бирор гап келмайди, ёзиш учун тайёрлаб қўйилган қоғозда эса олачипор тусдаги соқчихона олдида турган соқчи, кўзлари ҳайратдан одамни кига ўхшаб катта-катта очилган от калласининг ён томондан кўриниши ва қўлда чизиб ташланган бир неча мушук тасвири кўзга ташланади.

Арефьев — тажрибали, кекса газетачи. Фақатгина ёш шoirлар ва муҳтарама қиссанавис хонимларгина эмас, балки «бизнинг ёш, умидли беллетристларимиз» ҳам Илья Платоновичнинг «граф Альмавива» тахаллуси остида гўр қаламкашларни ҳар ҳафта уриб чиқадиган «Русская почта» (XX аср бошларида Россияда чоп этиладиган нашр)нинг пайшанбалик сонларини ҳаяжон билан кузатадилар. Унинг ихтисослиги фақат ана шу қақшатқич зарбалардангина иборат эмас эди. У худди ана шундай осонлик билан тилла, валюта ҳақида ҳам, символистлар, Хитой билан савдо масаласи, маҳаллий амалдорлар ҳақида ҳам, янги драма, марксистлар, биржа, қамоқхоналару артезиан қудуқлари ҳақида ҳам, қисқаси, ўзининг нозик, профессионал димоғи билан ҳидини олган барча

---

*Рус тилидан
Нилуфар Ҳайиталиева
таржимаси*

Александр Иванович Куприн (1870–1938) — машхур рус ёзувчиси. А.И.Куприннинг «Буюртмага биноан» («По заказу») ҳикояси биринчи марта 1901 йил 1 апрелда «Одесские новости» газетасида чоп этилган.

нарсалар ҳақида ёзаверарди. У бугун эътиборга тушиб улгурмаган, бироқ эртага куннинг энг муҳим масаласига айланиши мумкин бўлган мавзуни ҳаммадан олдин илғаб олар ва шу заҳотиёқ аччиқ киноя ва ўта муболагада сайқалланган ўткир ақли билан одатий тарздаги ҳодисанинг кулгили, қоронғи ва хунук қирралари бўй кўрсатарди.

Илья Платонович шу кунга қадар касб қилиб олган ишининг ҳеч бир қийин томонини кўрмаганди. Одатда бирор масалага шунчаки қизиқиши ва ўрганишининг ўзи унга кифоя қилар эди. У столга ўтираркан, сўзлар ўз-ўзидан қуйилиб келишига ишончи комил эди; чиндан ҳам, жонли, қизиқарли, ўткир ҳамда оқилона жумлалар аниқ, гўзал сатрлар бўлиб қоғозга сочиларди. У ёзган фельетонларини ҳатто босмаҳона югурдагидан таҳририятга бериб юбориши олдидан қайта ўқимасди ҳам.

Бугун эса сира тушуниб бўлмайдиган иш содир бўлди. Бир номи чиққан адабий тўғарак болалар санаторийси фойдасига адабий альманах чоп этишга қарор қилибди. Улар Арефьевга алманахда иштирок этишни таклиф қилишди, яна кишига ёқадиган эҳтиром билан ундан «биласизми, илиққина, ўқувчини яхшигина таъсирлантира оладиган бирор нарса» кутаётганларини билдириб қўйишди... Арефьев уларга бажонидил розилик берди, кейин, одатдагидай, бу ҳақда унутиб юборди ва ниҳоят, кеча унга одобу назокат билан унинг ҳикояси сабаб китобни чоп этишни икки кунга кечиктиришганини эслатиб қўйишди: у нима қилишни билмасдан, сўнгги чорани қўллади — ўта мулойим оҳангда ҳикояни бугун оқшомдан кечиктирмаслигини айтди.

У кеч соат еттида уйга қайтгач, одатдагидек, батартиб одам ҳаракати билан силжимали металл рефлекторли чирокни ёқиб, чап томонига сурди, олдига бир даста чизиқли қоғозни қиялатиб қўйди, ҳатто патқаламни сиёҳдонга ботириб ҳам олди — бирдан таажжубга тушди, шунда нима ёзишни билмаётганини сизди. Кескин, заҳар тилли, ўқувчи юрагини қуйдириб юборадиган фельетон бўлганда-ку, бошқа гап эди. Бунақа пайтларда ўта бозори чаққон мавзулар ҳам оёқ остидан чиқарди-қоларди. Мана, масалан, ҳозир Арефьевнинг

олдида «бизнинг ёш ва истеъдодли шоиримиз» оммага дарсликларданоқ маълуму машҳур бўлган Тютчев шеърларини мақтаниб, ўз асари сифатида тақдим этган «Литературное приложение»¹нинг сўнгги сони ётибди. Ёки Севастополь ногиронлари учун уюштирилган хайрия спектакли ҳақидаги мавзу ҳам ёмон эмас, чунончи, йиғилган маблағ уч рубль етти тийинни ташкил этгани ҳолда, жаноб ҳаваскорларнинг извошлари ҳамда уларни «чой» билан сийлашга уч юз рублдан зиёд пул сарфланган эди. Лекин, афсуски, ҳар иккала мавзуда ҳам ўқувчига таъсир этиб, уни кўнгли ярим болажонлар фойдасига чўнтак кавлашга ундайдиган ҳеч нима йўқ эди.

Шунда Илья Платонович кўнглида ижодкорлик иззатнафси кўртдек гимирлаганини сизди. Қандай қилиб? Наҳотки, у, Арефьев, пасха²га бағишланган шунчаки бир ҳикояни ёза олмаса; айни пайтда, одатда, қутурган ит ва баттол извошчилар ҳақидаги рукни олиб борадиган ўта ночор муҳбирча ҳам бундай байрамолди асарларга белгиланган одатий имтиёзлардан тамшаниб, таҳририятга аллақандай савдогар ёки кўнгироқларнинг қувноқ жаранги остида аста мангу уйқуга кетаётган кампир ҳақида қоралаган миннарсасини кўтариб боришга улгургандир. Наҳотки, у шунча йиллардан буён ўқувчи қалбида истеҳзо ва ғазабнок кайфият уйғотишга кўникиб қолиб, энди одамлар кўнглида раҳм-шафқат, мурувват ва бахтиёрлик ҳисларини уйғота олиш иқтидорини буткул йўқотган бўлса? Наҳот, унинг истеъдоди ихтисослашиб қолиб, ижодкорга хос энг бебаҳо хусусият — кўп қирраликни йўқотган бўлса?

Арефьев ҳамон диван қирраси ва буюк файласуф бюсти орасида асабий юрмоқда эди, истеҳзога тўлиқ миясига эса, худди атай қилгандек, ўзи газетанинг пайшанба сониди дунё юзини кўрган фельетонларида иштиёқ билан аёвсиз «мазах»

---

¹ «Литературное приложение» — XX аср бошларида Россияда чоп этилган нашр.

² П а с х а — насронийларнинг Исо пайғамбар тирилишига бағишланган байрами.

қилган «хонимлар қиссалари»даги бир қолипдаги иборалар келарди. «У дераза олдиға бориб, қизиб кетган юзини кўзешлар каби ёмғир томчилари юваётган муздек ойнаға босди». «Князь ўзининг муҳташам кабинетида уёқдан-буёққа бориб келар, бу унинг кайфияти нохушлигидан дарак берарди». «Сокин май оқшоми. Куёш алвон нурларини ҳар томонга сочганча ботмоқда эди»...

Ҳикояни бошдан-оёқ ана шундай чучмал, сийқа иборалар билан ёзиб қўя қолса яхши бўлармиди. Ҳамма нарсага пичинг билан қарашдек эски одати Илья Платоновични йўлдан ура бошлади. Ҳа. Мана бундай бошласа ҳам бўлади: «Авлиё Стефан минорасида ярим тунда бўғиқ бонг урилди. Кўримсиз кулба бурчагида баланд бўйли бир одам кўринди. Унинг юзи кенг ёмғирпўши билан тўсилган эди. Патли шляпаси ва белига қистириғлиқ узун шамшири унинг киборлар насабига мансуб эканидан далолат бериб турарди».

Бироқ Арефьев ана шу аҳмоқона фикрни миясидан ҳайлади-да, яна шинам жиҳозланган хонаси бўйлаб бетоқат юра бошлади.

— Тўхта. Бу масалани бир чеккадан ҳал қиламиз, — деди у ўз-ўзига гапирганча. — Биринчидан, китобхонни тўлқинлантиришинг ва кўнглини юмшатишинг учун аввало ўзинг нимадан тўлқинланишинг ва кўнглинг юмшаши керак. Хонимлар қиссаларидаги йиғлоқи, таъсирчан ҳикоялар якунида кекса полковниклар бари айбни ҳаддан ортиқ ўткир тамакига ағдариб, тўкадиган кўзешни сен ҳам тўкиб кўришинг керак. «Хонага ўлик сукунат чўқди. Кекса полковник ўз ҳикоясини тугатди ва тингловчиларга тескари ўгирилганча, трубкасини камин панжарасига урди, негадир уни жуда узоқ қоқди. Ниҳоят, у қадини ростлаб, кўзларини артганча, титроқ овозда деди: «Падарига қусур! Аммо тамакинғиз жуда ўткир экан, ротмистр!» «Бечора Зайрага нима бўлди?» — деб сўради узоқ жимликдан сўнг сочларига сарғиш атиргул қадалган хоним. «У ўлди! — бўғиқ жавоб берди кекса полковник».

— Жин урсин! Калламга келган нарсани қаранг, тавба! — койинди Арефьев ва йўлида дуч келган курсини жаҳл билан тепди. — Бундан чиқди, бемаза сўзлардан бошқа нарса айтолмайдиган латифадаги тўти бўлибман-қолибман-да. Йўқ,

мантиқан фикр қилиб, қандай сюжетлар байрамолди бозори чаққон бўлади, шуни хотиржам ўйлаб оламиз. Аввало, албатта, ўзи ташлаб кетган эри ҳузурига қўнғироқ илк бонг уриши билан қайтаётган енгилтабиат хотин. «Револьвер унинг қўлидан тушиб, тарақлаганча полда думалаб кетди. У қучоғини катта очди, аёл ўзини эри кўксига отди ва уларнинг лаблари узундан-узоқ бўсада жипслашди...» Қисқаси, даф бўлсин суюғоёқ хоним!..

Кейин пасха оқшоми соқчиликда турган аскар мавзусини ҳам ёзиш мумкин. «Қамоқхонанинг ой ёритиб турган оппоқ деворида қандайдир қора кўланка пайдо бўлди. Соқчи одатдагидек тепкини кўтарди ва кўланкани нишонга олди. Лекин шу он атрофга ибодатга чорловчи қўнғироқ овози таралди ва қурол аста пастга тушди... Ҳаяжонга лиммо-лим кўкракдан чуқур хўрсиниқ отилиб чиқди» ва ҳоказо, ва ҳоказо. Яхши воқеа, эски, ишончли, синалган... Бўлмайди!..

Яна нимани ёзиш мумкин?.. Боён уйининг чароғон деразаларига қараб турган қизалоқни кўчада музлатиш фикри ҳам ёмон эмас. «Майин қор юзида бахтиёр табассум қотиб қолган гўдакнинг ҳаракатсиз қоматини аста қоплаганча, пағалаб ёғмоқда эди». Айтмоқчи, бу Рождество мавзуларига киради-ку – буниям бир чеккага суришга тўғри келади.

Илья Платонович дераза олдида борди ва кўчага лоқайд қаради. Сокин, ойдин ва илиқ кеча; бу оқшомда бари оҳиста, бир маромда кечаётгандек туюлади – ўйчан осмон ҳам, тобора ингичкалашиб бораётган ой ўроғи ҳам, акацияларнинг нозик бутоқлари ҳам, ҳашаматли зим-зиё биноларнинг шаклшамойиллари ҳам. Туйғун ва ланж ҳавода ўткинчилар овози ва аёл кулгиси ёқимли жананглайди, ҳатто фойтонлар гилдираклари ҳам қандайдир ўзига хос, баҳорий тақ-туқ қилади.

Қаршида, кўчанинг нариги томонидаги катта қандолатхона деразалари олдида жулдур кийимли бир тўп бола уймалашиб турарди. Улар катта дераза ойналари ортида пештахтага териб қўйилган гўла шаклидаги каттакон ширин нонлар, куличлар, шакарли барашка¹лари ипга осилган ранг-

¹ Кулич, шакарли барашка – пасха пишириқлари.

баранг тухумлардан кўз узмасди. Бу болалар негадир Илья Платоновичнинг гашига тега бошлади.

«Дераза ойнасига бурунларини тақаб, ёпишиб олганларини қаранг. Анави, қўлтигига қолип қистириб олганиничи, ҳойнаҳой, уни хўжайини буюртмачи-офицернинг олдига жўнатган бўлса керак. У бўлса ҳар бир дераза олдида томошалаб, анқайиб юрибди. Кеч қолади-да, байрам деб калтак ейди, кейин газетада болаларга ҳайвонларча муносабатда бўлишаётгани, уларни хўрлашаётгани ҳақида хабар пайдо бўлади. Сен ана шунга муносибсан, шум бола!.. Ҳм... Дарвоқе, мана яхшигина мавзу. «Рангпар, бемажол бола ҳашаматли қандолатхонада териб қўйилган куличларга ҳавас билан қараб турибди. Кутилмаганда саҳнада тилла ҳалли кўзойнак таққан ва албатта, қимматбаҳо тулки терисидан пўстин кийган сирли жаноб пайдо бўлади (муқаддас байрам кунлари бу жаноб ҳайратланарли кучга эга бўлади!). Суҳбат бошланади. Маълум бўладики, боланинг «отажон»иси ўлган, қадди камондек букилган юз яшар «бобожон»иси печдан тушмай ётади, «онажон»иси ўсал ётибди, синглиси ва ҳоказо, ва ҳоказо».

– Мени ўша ёққа олиб бор! – дейди қатъият билан тилла соатли жаноб ва ярим соатдан сўнг она қаршисида яхши шароб ва энг зўр доктор ёзиб берган дорилар пайдо бўлади, бобони ёрмали бўтқага тўйдирадилар, унга иссиққина пахтали белдамча олиб берадилар, беҳол бола эса «кўзлари қувончдан чарақлаб», арзонга тушган пасха, камтаргина кулич ва ўнтача қип-қизил тухумлар билан безатилган дастурхон атрофида сакрайди, тулки терисидан пўстин кийган жаноб эса, ҳатто исмини ҳам айтмай, стол устида олтин танга тўла ҳамён қолдирганча, сездирмай гойиб бўлади.

Девор ортида соат бўғиқ, мусиқий, сокин баритонда тўққизга бонг ура бошлади. Арефьевни бирдан галати, шу пайтгача унга нотаниш бўлган руҳий ҳорғинлик ва анави афтодаҳол болакайлар, ташлаб кетилган эрлар ҳамда сирли, номаълум кишиларга нисбатан кучли нафрат ҳисси қамраб олди. У кенг чарм диванга эринибгина чўзилиб, кўзларини юмди.

Борди-ю, ҳозир бирор киши Илья Платоновични кўрган-да эди, бу тили аччиқ фелъетончига, «бировнинг устидан кулишни яхши кўрадиган жаноб мазахчи»га ачиниши турган гап эди. Унинг юзидан қони қочди, бирданига нақ ўн йилга қариб кетгандек, пешонасидаги ташвишли ажинлари янада чуқурлашди, юмуқ кўзлари чаноқларига ботди, лаблари атрофидаги тиришлар эса пастга осилиб тушди ва бу унинг чеҳрасига аччиқ жирканиш ифодасини берди.

Аммо Илья Платонович ухламаётган эди. У тўсатдан беихтиёр бир-бирига боғлиқ ярим уйқу ва бедорлик ўртасидаги ланж ҳолатга тушиб қолганди. Вақт ўз аҳамиятини йўқотди. Хона деворлари олис зулматга сингиб, гарқ бўлди ва Арефьев худди ҳақиқат каби ранго-ранг, ўзгарувчан, хаёлий ҳаётда яшай бошлади.

У ўзини бу ҳаётда озгин, пахмоқсоч, шум болакай, хароба шаҳарчадаги черков дьякони, бутхона руҳонийсининг ўғли сифатида кўрди. Черковда нузли тонгги ибодат бўлмоқда. Бутхона хорининг ўнг томони ҳаваскорларга тўла, улардан протопонинг ўғли, таътилга келган семинария талабаси шошилич тарзда черков хорини тузган. Мана, улар худди тирик одамлар сингари Арефьевнинг рўпарасида туриб олдилар. Биринчи тенор¹, почта идорасининг майда амалдори, ёнидан оқ қўлқоплар ташлаб қўйилган яп-янги мундирда, мойланган бошини ялтиратганча турибди, ундан гул исли одеколон бўйи анқимоқда. У жуда титроқ товушда бир оз димоғи билан куйлайди, соло ижро этаётганда эса бепарво деворга суйкалади, оёқларини бетакаллуфлик билан чалиштиради, бошини орқага ташлайди-да, руҳсиз кўзларини юмади. Регент² — озгин, баланд бўйли ва салобатли одам, — жуда узун сюртукда, ҳаммани қойил қолдириб, равон ҳаракатлар билан дирижёрлик қилади. Камертон³ни икки бармоғи билан тутиб, бошқа бармоқларини назокат ила букканича, онда-сонда чап қўлини огоҳлантириш ва тўхтатиш ишо-

¹ Т е н о р — эркаларнинг энг баланд овози.

² Р е г е н т — черков хори дирижёри.

³ К а м е р т о н — дирижёр таёқчаси.

раси билан олдинга чўзади; нафосат билан чиройли букилган ўнг қўлини нозик жойларда астагина, кўз илғар-илғамас тарзда қимирлатади; шунда қошлари тепага кўтарилади, юзида борган сари ҳайрат, қўрқув ва меҳр ифодалари акс этади. Лекин форте¹ талаб қилинадиган ўринларда у иккала қўлини кенг ёйиб, оҳиста силкитади, бошини силкиб, бутун гавдаси билан қимирлайди ва таҳдид билан бурнини жийириб, қошини чимиради. Кўпас-савдогар ўғли Ноздрунов, хўппасемиз, қип-қизил бўйинбоғи бўйнигача чиқиб кетган авзода регентга шундай бақрайиб ва диққат билан қарайдики, азбаройи зўр бериб қараганидан бутунлай олдинга энкайиб олади. Кўпас ўглининг мутлақо эшитиш қобилияти йўқ, лекин у, протопопнинг ўғли айтмоқчи, «ноёб овоз»га эга, шунинг учун ундан «таран»² сингари қулоқни ниҳоятда қоматга келтирадиган ўринларда фойдаланади. Шундай жой келганда дирижёр «ноёб бас»³га ўгирилади, унга кўзларини олайтирганча, камертонли қўлини узук-узук, худди бировга қилич санчаётгандек ҳаракатлантириб, у томонга чўзади. Шунда Ноздрунов қип-қизариб кетади, пешонасидаги томирлари бўртиб, лаблари титраб, шундай ўкирадики, бутун хор унинг овозидан бир зумга чўкиб кетади.

Илюшка биринчи қаторда туради. У бахтиёрлик ва итоаткорлик ифодалари лиммо-лим кўзларини регентнинг юзидан олмайди, тобора черковни тўлдириб бораётган, гўёки юқоридан сон-саноксиз бошлар, ёниқ чироқлар, қувончдан шодумон бўлган, бир хилда кўринаётган юзларга қарашга деярли вақти ҳам бўлмайди.

Ибодат тугайди. Поп ва унинг ортидан йўл олган хор ҳам черков панжарасига қаторасига тизиб қўйилган пасха ва қуличларни поклаш учун чиқади. Ташқарига чиқаётган бари одамларни қўққисдан ёрқин, кўзни қамаштирувчи баҳор тонги қувонч билан қарши олади. Мовий осмон, сабза майсалар, дарахтларнинг хушбўй куртаклари, қабристондаги қар-

---

¹ Ф о р т е — мусиқанинг кучли чалинадиган қисми.

² Т а р а н — қалъа дарвозаларини бузиш учун ишлатиладиган учли курул.

³ Б а с — эркакларнинг энг паст овози.

галарнинг асабий қағиллашлари — буларнинг барчаси Илюш-када чарчоқдан сўниб бораётган байрам кайфиятини қайта кўзгайди. У кўнғироқларнинг қувноқ жаранги орасидан бегона овозларни аранг ажратар, баланд овозда хор билан бирга куйлар, айни пайтда оломон унга қараётганини сезгани учун юзида худди мушкул, жиддий ва муҳим вазифани бажараётган одамники каби ташвишли ифодани кўрсатмоқчи бўларди.

Эртаси куни, албатта, кўнғироқхонага бориб, кўнғироқ чалиш керак эди. Қадимий, эски таомилга кўра, дастлабки уч кунда ҳаммага кўнғироқ чалиш учун рухсат берилади, ахир, бусиз пасха пасха бўлармиди? Кўнғироқхонага олиб чиқувчи зиналар қоронғи, чанг босган ва шундай тикки, ҳатто юқорига чиқиб олгач ҳам Илюшканинг оёғи қалтираб кетади. Музлаб қолган бармоқлари билан панжарани тутиб, унга ёпишганча пастга қарайди. Вуй, кўрқинчилигини, яна гаштли ҳам! Уйлар қутидай жажжи-жажжи ва яп-янги ҳам жуда фаройиб кўринади. Оёқлари остида жарқалдирғочлар баланд овозда чағиллайди, ҳавода айланиб учади, ҳурккан каптарлар қанотларини ялтиратганча айланиб осмонга парвоз қилади. Бугун кўнғироқхона узлуксиз жаранг-журунг овозлардан шундай ларзага келадик, бақирсанг ҳам, ўз овозингни ўзинг эшитолмайсан. Бу ҳиссиётлар шундай галати, ажойиб, шундай юрагингни чулғаб оладик, кўнғироқхонада ким кўнғироқ чалапти, ким хурсандчиликдан гул-гул ёняпти, ким куляпти, бу мовий осмонми ёки завқ-шавқдан, кўкси тўла ҳайратдан сармаст бўлган гўдак қалбими, билиб бўлмайди.

Диванда ётган рангпар, қаримсиқ юзли одам заифона кулимсирайди. Энди у ёш қаламкашлар кушандаси, ўтакетган мазахчи, жамият манфаатлари ва бемор бўлган шаҳарнинг шаҳвоний ҳирс-эҳтирослари қозонида ўз ҳаётини нафрат ва жирканч туйғулари билан қовураётган Илья Платонович Арефьев эмас эди. У энди ўзининг қудратли ҳайвонсимон турмушидаги бари ҳис-ҳаяжонларни очкўзлик билан ютиб юборувчи қувноқ, беғам, шум кўча боласи — дьякон ўғли Илюшка эди. Арефьев бир неча дақиқага вужудида шундай софлик, покизалик ва тиниқликни ҳис қилдик, гўё

кимдир кўринмас кўлларини сийпаб, кўнглида қурум босиб ётган нафрат, ҳасад, безовта ва қонмаган иззатталаблик, ҳаётдан бешиш ва дилгирикни меҳр билан мулойимгина сидириб ташлагандек бўлди. Шунда унинг вужудига Илюшка билан бирга, назарида ҳар нафаси сайин бутун ранглар олами, турли товушлар ва ислар олами – ҳамиша янги, ҳамиша мафтункор ва ниҳоясиз ранг-баранг байрам олами бостириб киргандек бўлди.

Ана шу ажойиб, серқуёш кунлар кўз олдидан бир-бир ўта бошлади. Хаёлида бошқа манзаралар бирин-сирин ула-ниб кетди, улар борган сайин ғамгинлашиб борди – кўксидан ғубори кетмаган доғлар, бирор муваффақиятга эришиш учун аста-секин маънавий қашшоқлашишга қарши кечган аёвсиз қурашларнинг узоқ тарихи кўз ўнгида намоён бўлди. Ана шу бешафқат хотира Арефьев ҳамиша эслашдан бешиб, юраги орқага тортадиган, чўчийдиган ўша олис пасха оқшомини ҳам ёдга солди.

О, буларнинг барини у аниқ-тиниқ эслайди. Мана, Илья Платонович ўзининг илк катта ҳикояси учун гонорар олаётган таҳририят идораси. Муҳаррир, кекса, тунд одам, газета ишларининг пири, янги ходим қиёфасида газетага катта, ўзига хос янги куч кириб келаётганини англаб етди. У ҳозиргина ўз кабинетида навозиш билан Арефьевнинг кўлини узоқ сиқиб турди ва ниҳоят, таҳририят тарихида кўрилмаган илтифот! – дўстона, бетакалуф оҳангда шундай деди:

– Ҳикоянгиз эртага кетади. Сизга пул керак бўлса, марҳамат, уялманг. Агар истасангиз, биз сизга корректура тобоғи бўйича гонорар беришимиз ҳам мумкин.

Истаганда қандоқ! Ҳозиргина Арефьевнинг ўзи ҳам «Уч рубль аванс бериб турасизми?» – деб сўрамоқчи бўлиб турувди-да. Уёқда, ижара кулбада уни, турли-туман фақирларга тўлган уй чордоғи десаям бўладиган хонасида юракларини ҳовучлаб, кўлида гўдаги билан бир аёл кутиб ўтирибди. Улар ўша хонада, қоронғида, керосин сотиб олишга ҳам пуллари йўқ ўтирибдилар, бугун эрталаб тушликка егулик учун яккаю ягона кулранг жун рўмолни сотдилар, уёқда ижарадор уй эгалари, хизматкорлар бор, уёқда қашшоқлик ва қаҳр-

газаб ҳукмрон. Арефьев қалтираган қўллари билан талонга имзо қўяётганида калтабақай, семиз, ўзига бино қўйган ва доимо нимадандир норози қария-кассир ранжиган тўтидек, устига бир тўп кумуш танга қўйилган бир даста қоғоз пулни у томон суриб қўяди.

Ҳа, бу Илья Платоновичнинг ҳаётидаги омадсизликда, очликда ўтган, дарс беришлар, ёзиш ишлари, кечки машғулот ўтказишлар каби тасодифий ўлжаларни шиддат билан тутишдан иборат бўлган оғир давр эди. Лекин нима учун улар хотини иккаласи ана шу машаққатли қисматларини шундай теткилик, ирода билан, норозиликларсиз, бир-бирларига ачиқ-тиззиқ гиналар қилмасдан, ҳатто тақдир устидан мағрурона кулиб, истехзо билан қабул қила олишди? Нега кейин, тақдир ниҳоят уларга марҳамат кўрсатганида, Арефьев шуҳрат қозониб, тўкин, фаровон яшай бошлаганларида, уларнинг кўнгил дунёлари мисли кўпикдек парчаланиб кетди? Балки фарзанди нобуд бўлгач, уларни бирлаштириб турган ўша оғриқли, бироқ мустаҳкам ришта узилгандир.

Ўзи, ана шу боласи ғалати ва маъюс эди. Гўдакка онаси қорнидалигидаёқ ғариб, қашшоқ ҳаётнинг нуқси урганга, болага ўз таъсирини ўтказганга ўхшарди. Бир ёшга тўлгач, ўсишдан тўхтади. Фақатгина унинг каттакон, худди қандайдир рангсиз, бадбўй сув тўлдирилганга ўхшаган пўкак калласи ўсмоқда эди; лекин бола танаси ҳамон ночор ва ожизлигича қолган, қуриган шох-бутоқчалардек ингичка қўл-оёқлари ривожланмай, шалвираб турарди. Боланинг фақатгина кўзлари бошқача эди, катта-катта, ювош ва маъюс бу кўзларнинг ранги шундай ажойиб эдики, бу ранг, Ҳейне айтмоқчи, на одамларда, на ҳайвонларда учрар, бу рангни баъзи-баъзида фақат гулларда учратиш мумкин эди, холос. Бир умр ҳаракатсизликка маҳкум этилган бу бола ўзига ҳамроҳ дардларга гайритабиий бир сабр билан бардош берарди. Доимо жиддий, ўйчан бу гўдакнинг суйиб гапирадиган гаплари худо, фаришталар, ўликлар, дафн маросимлари ва қабристонлар ҳақида бўларди. У яқин-орада ўлишини аниқ билар ва ҳеч қачон кулмасди.

Оҳ, Илья Платонович ўша пасха оқшомини шундай азоб, изтироб билан эсга оладики... ўшанда қўлида қоғоз халта бўлиб, халтачаларнинг кўплигидан эшикни тирсаги билан

очишига тўғри келганди. Унинг орқасидан оғзи мойлангани учун марҳаматли, илтифотли, тиржайиб турган ҳовли фарроши Арефьев аравадан туширолмаган унларни кўтариб келмоқда эди.

Тўртинчи қаватдаги хужрада ана шу пасха оқшоми шундай шодон ўтдики... Учта шамни иккига бўлиб, олтига қилиб ёқдилар — уй ҳашаматли, чароғон бўлиб кетди. Бензинкада (илгари буни орзу ҳам қилмасдилар) тайёр тўқмоқланган гўштли котлетлар қовурилмоқда, унинг ёнида ҳақиқий «кофе мокка» қайнамоқда эди. Дастурхонда катталар учун катта, болакай учун эса кичкина кулич ва пасхалар турарди. Илья Платонович жойида ўтиролмади. У Гришанинг олдида айиққа ўхшаб тўрт оёқлаб юрди, қурбақа бўлиб сакради, қопағон итга ўхшаб ириллаб, боланинг иссиқ кўкрагини тишламоқчи бўлиб ўйнашди. У ҳали ҳис қилиб улгурмаган тўқлик, меҳр тафти ва фаровонлик туйғусидан, айниқса, дастлабки адабий ютуғидан сармаст эди, бу муваффақиятнинг оғули аччиқ лаззатини ўз танасида ўтказмаган одам тасаввур ҳам қилолмайди.

Ўша оқшом ҳатто Гриша ҳам ўзининг қисқа кечирган умрида илк бора жилмайди. У куличга ўрнатилган, бир оёқли қоғоздан ясалган фариштага қўлини чўзганча, ёруғ табасумдан чехраси ногаҳоний гўзаллашиб пичирлади:

– Фаришта! Фаришта!

Э худо, улар қани, қаёқда? Арефьев хотинини бундан уч йил илгари Ниццада жуда кибор ва кексайиб қолган, бўгинлари оғриган қандайдир бир бемор қария билан бирга кўрганди. Гришани эса ўзи бахтиёрлик билан чорлаган фаришталар бирга олиб кетдилар...

Илья Платонович худди биров ирғитиб юборгандек дивандан сапчиб турди. Юзи кўзёшлардан ҳўл бўлиб кетганди, бироқ бундан уялмади, чунки кўзёшлар унга бир неча дақиқагина анчадан буён ҳис қилинмаган, инсон юрагини поклайдиган ва юмшатадиган теран инсоний дард-алам ҳиссини бахш этган эди. Хонада уёқдан-буёққа юраркан, деразадан қаради. Жулдур болалар қандолатхона деразалари олдида ҳамон тўпланиб, совуқ қотган оёқларини ерга тепиниб турардилар. У боягина «озиб-тўзиб кетган болакайлар» ва

«тилла кўзойнакли сирли жаноблар» устидан газаб билан заҳарханда қилганини эслади. Арефьев ҳозир уларга қараб туриб, юрагида жирканиш эмас, балки осойишта, оталарча меҳрга тўла шафқат-мурувватни ҳис қилди.

«Биз ҳаммамиз, – ҳаёлидан кечди унинг, – у ёки бу жиҳатдан – қашшоқ, ориқ, ташландиқ болалармиз, агар биз сирли олижаноб кишиларнинг борлигига ишончимизни йўқотсак, ҳаёт қандай даҳшатли кечган бўларди!»

Шунда унинг тасавурида чордоқларда музлаб қолган, зах ертўлаларда совуқдан қалтираётган, кўчаларда «Христа ради»¹ни айтиб, безор қилиб, йўловчилар ортидан югурган ялангоёқ болалар шарпалари гавдаланди, ҳаётдан безган катталар ана шу соф қалблар ортига ўз айбларини тўнкайдилар, қилган хатолари, бир умр алданиб яшаганликларини яширадилар, ана шулар оқибати ўлароқ, ҳали гапиришни эплар-эпламас қизалоқлар фаҳш, ифлослик, олди-сотди буюмига айланадилар, ҳали вояга етмай туриб болалар жиноятга қўл урадилар; охир-оқибат, манглайи қора майиб-мажруҳлар ҳам, букрилар, рахитлар, жиннилар, тутқаноқлар, бешикланоқ ирсий касалликларга чалинган ҳам шу болалар бўлади. Шунда Илья Платоновичнинг қулоқлари остида барча замонлар ва халқларнинг ақли, донишмандлигини ўз салоҳиятида мужассам этган Сакья Муни²нинг улуғвор ҳикмати янгради: «Кимда-ким бир гўдак кўзёшини артса ва унинг юзида табассум уйғота олса, марҳаматли, улуғ Будда наздида, ўша киши муҳташам ибодатхона бино этган зотдан ҳам аълороқдир».

Илья Платонович, мана, икки соатдан буён столдан турмай ишламоқда, унинг қалами остидан одатдагидай аниқ, равон сатрлар тўкилмоқда эди. У «Гўдак табассуми» деб номланган бу мақолани қандай яқунлашни ўзи ҳам билмайди, лекин бошидаги сочлари ости ёқимли жимирлаётганини, елкасига эса унутилаёзган илҳом титроғи югурганини ҳис қилади. Ҳамон унинг кўз олдида фавқулодда қувончли табассумдан ёришиб кетган бола чехраси намоён бўлиб туради.

¹ Х р и с т а р а д и – пасхада айтиладиган диний кўшиқ.

² С а к ь я М у н и – Будда номларидан бири.

ЭРНЕСТ ХЕМИНГУЭЙ

ОЗОДА ВА ЁРУҒ ТОМОНДА

Тун ярмидан оғди, қаҳвахонада биргина қариядан бўлак хўрандалар қолмади. Қария дарахт барглари кўланкаси лип-лип ўйнаган стол атрофида ўтирарди. Кундузлари кўча анча чанг-тўзон бўлар, тунги шабнам эса чангни босиб кетарди, шунинг учун ҳам қария бу ерда алламаҳалгача ўтиришни хуш кўрарди, негаки, унинг қулоқлари кар эди, оқшомлари эса атроф сокин бўлиб қолар ва у буни жуда равшан ҳис қиларди. Қаҳвахонадаги икки официант қариянинг ширакайфлигини, гарчи яхшигина хўранда бўлса ҳам, жуда кўп ичиб юборса, ичкилик ҳақини тўламай чиқиб кетиши мумкинлигини ҳам билардилар; шунинг учун уни кузатиб ўтирардилар.

— Ўтган ҳафта чол ўз жонига қасд қилибди, — деди официантлардан бири.

— Нима учун? — ҳовлиқиб сўради иккинчиси.

— Тушкунликка тушибди.

— Нимадан сиқилибди?

— Ҳеч нарсадан.

— Буни сен қаёқдан биласан?

— Унинг пули ошиб-тошиб ётибди.

Иккала официант эшик ёнгинасидаги деворга тираб қўйилган стол атрофида ўтирар ва биргина қария ўтирган,

---

*Инглиз тилидан
Мафтуна Аҳмедова
таржимаси*

Эрнест Хемингуэй (1899–1961) – машҳур Америка адиби, Нобель мукофоти совриндори. Унинг «*Озода ва ёруғ томонда*» («*A Clean, Well-Lighted Place*») ҳикояси биринчи марта 1926 йили чоп этилган. 1933 йили бу ҳикоя «*Ғолибга ҳеч нима тегмайди*» («*Winner Take Nothing*») тўпламига киритилган.

шоҳлари шамолда оҳиста чайқалаётган дарахт панасидаги столдан бошқа бари столлар бўш айвонга қараб турардилар. Аскар йигит бир қиз билан кўчадан ўтди. Аскар ёқасидаги мис рақами чироқ нурида ярқираб кетди. Бошланг қиз ҳамроҳидан ортда қолмаслик учун тез-тез юриб борарди.

– Соқчи уни тутиб, олиб кетади, – деди ҳалиги официант.

– Уни тутиб нима ҳам қиларди, ёшини яшаб бўлган бўлса...

– Ҳозир кўчага чиқса, яхши бўларди-да. Беш дақиқа илгари ўтиб кетган соқчилар уни тутиб оларди.

Қария сояда ўтириб, қадаҳ билан ликопчани тақиллатди. Официантлардан ёшроғи унинг ёнига борди.

– Нима буюрасиз?

– Яна бренди берсангиз, – деди қария унга тикилиб.

– Маст бўлиб қоласиз, – деди официант.

Чол унга норози қиёфада қаради. Официант нари кетди.

– Туни билан шу ерда ўтиради энди, – деди у аччиқланиб ҳамкасбига. – Уйку босяпти. Сира соат учдан олдин уйкуга ётмас эканман-да. Анув ҳафта ўзини-ўзи ўлдирганида яхши бўларди-да.

Официант бардан бир шиша бренди ва тоза ликопча олиб, қария ўтирган стол томон йўналди. У ликопчани қўйди ва қадаҳни тўлдириб бренди қўйди.

– Ўтган ҳафта ўзингизни ўлдирганингизда нима қиларди-я, – деди официант пичинг қилиб қулоғи оғир қарияга. Чол қўлини силкиди.

– Яна қўйинг, – деб ишора қилди.

Официант яна қўйди, бренди қадаҳ чеккаларидан тошиб, тагидаги ликопчани ҳам тўлдирди.

– Миннатдорман, – деди қария.

Официант қўлидаги шишани олиб бориб жойига қўйди. Кейин яна шериги ёнига қайтди.

– Кайфи ошиб бўлди, – деди у.

– У ҳар кеча шунақа маст бўлади.

– У нима учун ўзини ўзи ўлдирмоқчи бўлибди?

– Мен қаёқдан билай?

– Яна битта бўлсин, – деди чол.

– Йўқ, тугади.

Официант сочиқ билан стол чеккаларини арта-арта бошини чайқади.

Қария ўрнидан турди, шошилмасдан ликопчаларни санади, киссасидан чарм ҳамён чиқарди ва бренди учун ҳақ тўлади, чойчақа ташлашни ҳам унутмади.

Официант унинг изидан қараб қолди. У жуда кексайиб қолган, кўчада чайқала-чайқала, аммо ўзига муносиб виқор билан кетмоқда эди.

– Нега унинг бемалол ўтириб ичишига қўймадинг? – деб сўради уйига шошмаётган официант. Улар панжараларни ёпа бошладилар. – Ахир, соат ҳали икки ярим ҳам бўлмади-ку.

– Уйга бориб, тезроқ ухламоқчиман.

– Бир соат олдин кетдингми, кейин кетдингми, нима фарқи бор?

– Менга ундан кўра ўша бир соат ҳам катта гап.

– Ҳамма учун шу соат – соат-да.

– Худди чолларга ўхшаб гапирасан-а. Ана, бир шиша бренди сотиб олсин-да, уйига бориб ичсин.

– Бу умуман бошқа гап.

– Ҳа, бу тўғри, – унинг гапига қўшилди оилали официант. У ноҳақлик қилишни истамасди, шунчаки уйига шошмоқда эди.

– Ўзинг-чи, уйга одатдагидан эртароқ боришга қўрқасанми?

– Нима, мени майна қилмоқчимисан?

– Қўйсанг-чи, шунчаки ҳазиллашдим-да.

– Йўқ, – деди уйига ошиқаётгани. У пастдаги панжарани кулфлаб келди-да, қаддини ростлади. – Ҳамма гап ишончда, тўла ишончда.

– Ёшсан, сенда ўзингга ишонч ҳам, ишинг ҳам бор, – деди ёши каттароқ официант. – Одамга яна нима керак?!

– Сенга-чи, нима етмайди?

– Менинг фақат ишим бор, холос.

– Мендаги нарсалар сенда ҳам бор.

— Йўқ. Менда ўзимга ҳеч қанақа ишонч йўқ эди, ёшлигим эса ўтиб бўлди.

— Ке, валақлашни бас қилайлик-да, қаҳвахонани қулфлайлик.

— Мен қаҳвахонада узоқ ўтиришни яхши кўраман, — деди ёши каттароқ официант. — Мен уйига шошмайдиганлар тоифасига кираман. Яна тунлари бедор бўлиб, ёруғликка муҳтож одамлар тоифасига ҳам.

— Мен уйга кетдим, ётиб ухлагим келяпти.

— Иккимиз умуман бошқа-бошқа одамлармиз, — деди ёши каттароқ официант. Шериги кийиниб, кетишга шай турарди. — Гап асло фақат ёшликда ва ишончда эмас. Умуман, униси ҳам, буниси ҳам ажойиб. Мен ҳар оқшом кимгадир бу ер жуда керак бўлиб қолар, деб қаҳвахонани ёпгим келмай тураман.

— Кўйсанг-чи, қовоқхоналар тун бўйи ишлаб туради-ку.

— Сен ҳеч вақони тушунмайсан. Бу ер тоза, шинам, саранжом-сарипшта. Жуда чароғон. Ёруғлик, бу — катта гап, яна дарахт баргларининг ўйноқи кўланкаси тушиб туришини айтмайсанми. Мусиқа бу ерда ортиқчалик қилади. Албатта, мусиқанинг кераги йўқ. Бар пештахтаси олдида ўзинга муносиб обрў билан савлат тўкиб тура олмайсан, бунақа вақтда борадиган жойинг ҳам бўлмайди. Ахир, у нимага ҳам қўрқсин? Ҳа, шундай, гап қўрқувда ҳам эмас, ҳадикда ҳам! Ҳеч нима — бу унга жуда-жуда таниш. Бари — ҳеч нима, ҳа, шундай, инсоннинг ўзи ҳеч нима. Мана, гап нимада экан, шундай ёруғлик, нурдан бошқа ҳеч нима, ҳа, яна озодалик ва саранжомликдан бошқа ҳеч нарсанинг кераги бўлмай қолади. Баъзилар яшайверадилар, яшайверадилар ва бу нарсани ҳеч қачон ҳис қилмайдилар. У эса, буни биледи, буларнинг бари *nada y pues y nada y pues nada*¹ эканини биледи. Сигинган, табаррук этганинг ҳеч нима, ҳа, шундай, ҳали сенинг ҳеч ниманг етиб келади, яшасин, сенинг

---

¹ Ҳеч нима ва фақат ҳеч нима, ҳеч нима ва фақат ҳеч нима (*испанча*).

ҳеч ниманг, ҳеч нимага айланган ҳеч ниманг. Nada у pues у nada.

У истехзоли илжайди ва ялтироқ қаҳва титани турган бар қаршисида тўхтади.

– Сизга нима берай? – сўради бармен.

– Nada.

– Otro loco màs¹, – бармен шундай деб тескари бурилди.

– Кичкина финжонда, – деди официант.

Бармен унга қаҳва қўйди.

– Бу ер жуда ёруғ, файзли, аммо пештахтангиз тўзиб ётибди, – деди официант.

Бармен унга қараб қўйди, лекин индамади. Вақт аллама-ҳал бўлиб қолган, гаплашиб ўтиришнинг мавриди эмасди.

– Яна қаҳва ичасизми? – сўради бармен.

– Йўқ, ташаккур, – деди официант ва қаҳвахонадан чиқди.

У барлар ва майхоналарни жини суймайди. Тоза, чароғон қаҳвахона – бу мутлақо бошқа гап. Энди у ҳеч нима ҳақида ортиқ ўйламай, уйига, ўз хонасига боради. Тўшакка чўзилади ва ниҳоят, тонгга яқин уйқуга кетади. «Эҳтимол, – деди у ўзига-ўзи, бу – шунчаки уйқусизликдир. Кўпларда шундай бўлади».

---

¹ Яна битта жинни (*испанча*).

ВАСИЛИЙ ШУКШИН

ҚИШЛОҚ ОДАМЛАРИ

«Нима бўпти, ойи? Қариб қолдим, деманг — келаверинг. Москвани бир томоша қиласиз, йўл харажатини ўйламанг, ўзим пул жўнатаман. Фақат самолётда келинг — арзонроқ тушади. Тезроқ телеграмма жўнатиб, қачон кутиб олишимни билай-да. Муҳими, кўрқманг».

Маланья буви хатни ўқиб, лабини чўччайтирганча ўйга толди.

— Павел меҳмонга чақиряпти, — кампир шундай деб, кўзойнаги устидан неварасига қаради.

(Шурка Маланья бувининг невараси, қизининг ўғли. Қизининг турмуши бўлмади — учинчи марта эрга тегди. Кампир қизини кўндириб, неварасини ўзи билан олиб қолди. Маланья буви неварасини яхши кўрарди, аммо унга қаттиққўл эди.)

Шурка столда дарс тайёрлаб ўтирарди. У бувисининг гапларига елка қисиб, «Чақирган бўлса, бора қолинг», деди.

— Сенинг таъгилинг қачон бошланади, ўзи? — жиддий тортиб сўради бувиси.

Шурканинг қулоғи динг бўлди.

— Қайсиси? Қишқисими?

— Яна қайсиси бор, ё ёзгисими? — деди буви.

— Биринчи январдан, нима эди?

Кампир лабларини буриб, ўйланиб қолди.

Шурканинг эса юраги ҳаприқиб кетди.

---

*Рус тилидан
Дилдора Қодирова
таржимаси*

Василий Макарович Шукшин (1929–1974) — машҳур рус режиссёри бўлиши билан бирга, атоқли ёзувчи ҳам. «Қишлоқ одамлари» («*Сельские жители*») ҳикояси 1963 йили «*Молодая гвардия*» нашриётида шу номдаги тўпламда нашр этилган.

– Нима эди? – яна сўради Шурка.

– Ҳеч нима, дарсингни қил. – Кампир хатни чўнтагига солиб, кийинди-да, уйдан чиқди.

Шурка дераза ёнига югуриб келди – бувим қаёққа кетаётган экан, деб қаради.

Дарвоза олдида Маланья буви қўшнисини кўриб қолди-ю, овозини баланд қўйиб, гапира кетди:

– Павел Москвага меҳмонга чақиряпти. Нима қилишга хайронман. Ақлим етмаяпти. «Келинг, ойи, сизни жуда соғиндим», дейди.

Қўшни аёл нимадир деди, унинг сўзлари Шуркага эшитилмади, кампир эса яна баланд овозда гапирарди:

– Невараларимни бирор марта ҳам кўрмаганман, фақат расмларини кўрганман. Аммо боришга қўрқяпман-да.

Улар олдига яна икки аёл келди, яна бири қўшилди, кейин яна... Бирпасда Маланья бувининг атрофида анча одам тўпланди, давра кенгайди. Буви ҳар бир аёл келганида бари-ни яна бошидан гапира бошлар эди.

– Павел мени уйига, Москвага чақиряпти. Тўғриси, нима қилишни билмаяпман...

Даврадагилар ёппасига боришни маслаҳат беришмоқда эди. Шурка қўлини чўнтагига солганча, уйнинг у бошидан-бу бошига юра бошлади. Унинг юзи ҳам бувисиникидай ўйчан ва ҳаяжонли эди. Ахир, Шурка бувисига жуда ўхшайди-да, ёноқлари туртиб чиққан, озгин, кўзлари кичик-кичик, доно. Аммо феъл-атворлари сира ўхшамайди. Буви – сергайрат, чайир, танти, кейин жуда қизиқувчан. Шурканинг ҳам қизиқувчанлиги бор. Лекин Шурка кишининг кулгисини қистатадиган даражада тегманозик, сал нарсага хафа бўлади.

Улар кечқурун Москвага жўнатиш учун телеграмма ёзди-лар. Шурка ёзар, кампир эса айтиб турарди.

– Азиз ўғлим Паша, ҳамон менинг боришимни жуда истаётган бўлсанг, мен, албатта қариб қолган бўлсам ҳам, боришим мумкин...

– Яшаворинг-э! – деди Шурка. – Қотирдингиз-ку, ким телеграммани шундай ёзади?

– Қанақа ёзади бўлмасам?

– Борамиз. Нуқта. Ёки: Янги йилдан сўнг борамиз. Имзо: онанг. Бўлди.

Кампирнинг кўнгли оғриди.

– Шурка, ўзинг олтинчи синфда ўқийсан-у, калланг йўқ. Озгина ақлингни ҳам ишлат!

Энди Шурка хафа бўлди.

– Бўпти, – деди у. – Шу ёзишда неча пулик ёзамиз? Эски пулда йигирма сўмга тўғри келяпти.

Кампир лабини чўччайтирганча, ўйланиб қолди.

– Унда бундай ёз: ўғлим, мен бу ерда баъзи одамлар билан маслаҳатлашиб...

Шурка ручкани қўйиб қўйди.

– Мен бундай қилолмайман. Сизнинг бировлар билан маслаҳатлашганингизнинг кимга қизиғи бор? Пochтада бизнинг устимиздан кулишмасин тагин.

– Сен айтганимдай ёз! – деб буюрди буви. – Нима, мен ўғлим учун йигирма сўмни аяйманми?

Шурка ручкани қўлига олди-да, афтини буриштириб, қоғозга энгашди.

– Азиз ўғлим Паша, мен бу ерда қўшнилари билан маслаҳатлашдим: улар боришни маслаҳат беришди. Албатта, қарилгим учунми, озгина хавотирдаман...

– Почтада барибир ўзгартиришади, – қўшиб қўйди Шурка.

– Қани ўзгартириб кўришсин-чи!

– Сиз қандай ўзгартиришганини билмай ҳам қоласиз.

– Давомини ёз: мен, албатта, сал қўрқяпман, лекин... майли.

Янги йилдан сўнг борармиз. Нуқта. Шурка билан. У кап-катта йигит бўлиб қолди. Мўмингина, гапга кирадиган бола бўлди.

Шурка бу сўзларни – катта бўлиб қолгани ва гапга қулоқ солиши тўғрисидаги гапларни тушириб қолдирди.

– Мен у билан қўрқмайман-да, ҳозирча хайр, ўғлим. Мен ўзим сизларни росаям...

Шурка «жуда», деб ёзди.

– ...соғиндим. Жуда бўлмаса, болаларингни кўрарман. Нуқта. Онанг.

– Санаймиз, – пичинг қилиб деди Шурка, – бир, икки, уч, – деб қоғоздаги сўзларни перо учи билан санай бошлади.

Бувиси унинг елкаси узра қараб турар эди.

— Эллик саккиз, эллик тўққиз, олтмиш! Олтмишни ўттизга кўпайтирамиз — бир минг саккиз юз! Шундайми? Юзга бўламиз — ўн саккиз бўлади... Йигирма қанчадир сўм! — тантана билан эълон қилди Шурка.

Буви телеграммани олиб, чўнтагига солиб қўйди.

— Ўзим почтага бораман. Сен билимдон, кўп санаб берасан ҳали.

— Бораверинг. Худди шундай чиқади. Балки тийинга адашгандирман.

Соат ўн бирларда уларникага қўшнилари Егор Лизунов — мактаб хўжалик ишлари муовини келди.

Буви унинг уйидагиларига бориб, Егор ишдан келганидан сўнг, бизникага кирсин, деб илтимос қилган эди. Егор, ахир, ҳаётида кўп саёҳат қилган, самолётда ҳам кўп учган.

Егор калта пўстини, қалпоғини ечиб, дағал қўллари билан оқариб қолган, терлаб кетган сочларини силади-да, стол ёнига ўтирди. Хонани пичан ва от абзалининг ҳиди тутди.

— Демак, самолётда учмоқчисиз?

Кампир ергўлага тушиб, чорак челак медовуха¹ олиб чиқди.

— Самолётда кетмоқчимиз, Егор. Қандай бўлади бу учиш дегани, бир бошдан гапир қани.

— Гапирадиган нарсанинг ўзи йўқ. — Егор очкўзлик билан эмас, қандайдир хотиржамлик билан кампирнинг пиво куйишига қараб турар эди. — Шаҳаргача борасиз, у ердан «Бийск — Томск»ка ўтирасиз, Новосибирскка борасиз-да, у ердан ҳаво йўллари кассасини сўрайсиз. Тўғри аэропортга борса ҳам бўлади.

— Тўхта! Ҳадеб бўлади, бўлади дейсан. Сен аввал қай бири бўлиш-бўлмаслигини айт. Секинроқ гапир, ҳаммасини аралаштириб юбординг-ку. — Кампир Егорнинг стаканига пиво қуяркан, унга жиддий қаради.

Егор стаканга бармоқларини теккизиб, уни силаб қўйди.

— Шу десангиз, Новосибирскка борасиз-да, дарров аэропортга қандай боришни сўрайсиз. Эслаб қол, Шурка.

---

¹ М е д о в у х а — асал қўшилган қўлбола ичимлик.

– Ёзиб ол, Шурка, – буюрди бувиси.

Шурка дафтаридан тоза варақни йиртиб олди-да, ёза бошлади.

– Толмачевогача борасиз, у ердан қаерда Москвага билет сотилишини сўрайсиз. Билетларни оласиз-да, Ту –104га ўтирасиз ва орадан беш соат ўтгач, ватанимиз пойтахти Москвада бўласиз, вассалом.

Кампир бошини кичкина муштумига тираганча, Егорнинг сўзларини тингламоқда эди. Егор қанча кўп гапирса, Москвага бориш шунча осон туюлар, кампирнинг эса юзи тобора тундлашиб борар эди.

– Тўғри, аввал Свердловскка қўнасишлар...

– Нима учун?

– Шундай қилинади. Буни биздан сўраб ўтиришмайди. – Уёққа тушириб ташлашади, бўлди. – Егор энди ичсам бўлар, деб ўйлади. – Бўпти, бўлмаса, сафарингиз бехатар бўлсин.

– Тўхта. Свердловскда қўнайлик, деб ўзимиз сўраймизми ёки ҳаммани ўзлари қўндирадими?

Егор пивони ичиб лабини бурди-да, мўйловини силади.

– Ҳаммани... Пивонг яхши-да, Маланья Васильевна. Сен уни қандай тайёрлайсан-а? Менинг хотинимгаям ўргатсанг бўларди...

Буви унга яна бир стакан пиво қуйди.

– Зиқналик қилмасангиз, пивонгиз ҳам яхши чиқади.

– Нима? – тушунмади Егор.

– Шакарни кўпроқ солинглар. Ҳам арзон, ҳам қуюқ бўлсин дейсизлар-да. Ачитқига шакарни кўпроқ солсанггина пиво бўлади-да. Тамакида ачитиш уят, ахир.

– Ҳа, – деди ўйлашиб Егор. Кейин стаканни кўтарди-да, кампир ва Шуркага қараб ичиб юборди.

– Ҳа-а, – деди у яна бир марта. – Шундайликка шундай, албатта. Аммо Новосибирскка етганларингда эҳтиёт бўлинглар.

– Нега?

– Шундай, ўзи... Ахир ҳамма нарса бўлиши мумкин-да. – Егор тамакисини олиб чекди, мўйлови остидан оппоқ тутун ўрлади. – Энг муҳими, Толмачевога етиб келганингизда, кас-

саларни адаштириб юрманг. Бўлмаса Владивостокка олиб кетишлари ҳам мумкин.

Буви хавотирга тушди ва Егорга учинчи стаканни қўйди.

Егор бирдан пивони ичиб юборди ва энди кенг фикрлай бошлади.

– Шунақаси ҳам бўлиб туради, одам шарқий кассага келиб: «Менга билет беринг», дейди. Билет қаергалигини айтмайди ҳам. Қарабсизки, бутунлай бошқа томонга учиб кетади. Шунинг учун эҳтиёт бўлинг.

Кампир Егорга тўртинчи стаканни қўйди. Егор энди бутунлай бўшашиди. У энди завққа тўлиб-тошиб гапирди:

– Самолётда учиш учун асаб ва яна асаб керак! Мана, самолёт ердан кўтариляпти, шунда сенга дарҳол конфет тутқазишади.

– Конфет?

– Бўлмасам-чи. Қўрқувни унутиб, ҳеч нарсага эътибор бермаслик учун-да... Аслида, бу энг хавфли вазият ҳисобланади. Масалан, яна «Белбоғларни боғланглар», дейилади. «Нега?» «Шундай бўлиши керак». Ҳе... қоидаси шунақа. Бунинг ўрнига дангалини айтмайдами: бурилиб кетишимиз мумкин, деб. Йўқ, улар айтганидай бўлиши керак.

– Тавба, тавба! – деди кампир. – Унда нима учун учиш керак, шундай бўлса...

– Энди, бўридан қўрқсанг, ўрмонга кирма, деган гап бор. – Егор пиво идишига қаради. – Умуман олганда, реактив самолётлар, албатта, ишончлироқ. Пропеллерли самолёт хоҳлаган вақтда бузилиши мумкин, кейин марҳамат... Кейин ана шу моторлар кўпинча ёниб кетади. Мен бир марта Владивостокдан учган эдим. – Егор курсига қулайроқ ўрнашиб олди-да, яна чекди ва тагин чоракталик идишга қараб қўйди; кампир ўрнидан кўзгалмади.

– Учиб кетяпмиз денг, бир вақт ойнадан қарасам, ёняпти...

– Худо сақласин, худо! – деди буви.

Шурканинг оғзи очилиб қолди — диққат билан тинглади.

– Ҳа. Шунда мен аниқ бақариб юбордим. Учувчи югуриб келди... Хуллас, мени сўкиб берди. Нега ваҳима қилияпсан, деди. Анув томонда ёняпти, жим ўтираверсанг-чи... Бунинг авиация деб қўйибди, қоидалари шунақа.

Шуркага бу гап ҳақиқатдан йироқ бўлиб кўринди. Ахир, учувчи самолёт ёнғинини кўриб туриб, тезлик билан ўчириш ёки мажбуран ерга қўниш ўрнига Егорни уришиб бергани галати.

– Мен бир нарсага тушунмайман, – гапида давом этди Егор Шуркага қараб, – нега йўловчиларга парашют бериш-масикин-а?

Шурка елкасини қисди. У йўловчиларга парашют берилмаслигини билмас эди. Агар шундай бўлса, бу жуда галати, албатта.

Егор папиросини гул тувагига эзди ва ўрнидан туриб пиводан кўйди.

– Пивомисан-пиво бўпти-да, Маланья!

– Кўй, кўп ичма – кайфинг ошиб қолади.

– Пиво, шундай... – Егор бошини чайқаб, ичиб юборди. – Хў! Аммо реактив самолётлар ҳам хавфли ҳисобланади. Борди-ю, реактив самолёт бузилса, тўғри болтадай пастга учди. Бунақада бир йўла... суягинг ҳам қолмайди. Одамдан уч юз граммгина қолади. Эғнидаги кийими билан бирга.

Егор қовоғини уйди ва пиво идишига тикилди. Кампир идишни олди-да, даҳлизга чиқди. Егор бир оз ўтирди-да, турди. У хиёл чайқалди.

– Умуман олганда, кўрқманг! – Баланд овозда деди у. – Фақат кабинадан нарироқда – самолётнинг думига ўтириб узаверинг. Бўлмаса, мен бора қолай...

У оғир-оғир қадамлар билан эшик олдига келди-да, калта пўстини ва қалпоғини кийди.

– Павел Сергеевичга салом айтинглар. Пивонг зўр-да, Маланья!

Егорнинг тез кайфи ошиб қолганидан кампир норози эди – тайинли гаплашиб ҳам олишмади.

– Ичкиликни кўтаролмайдиган бўлиб қолибсан, Егор.

– Чарчадим-да. – Егор пўстинининг ёқасига илашган чўпни олиб ташлади. – Катталарга пичанни ёзда олиб кетайлик, деб айтдим, ахир. Бўлмади. Мана энди, бу бўрондан кейин йўллардан ўтиб бўлмай қолди. Бугун кун бўйи итдай ишладик, зўрға яқиндаги пичан ғарамига ўтдик. Яна бунинг устига, манави пиво... – Егор бошини чайқаб қулди. – Майли, кетдим. Ҳеч

нарса қилмайди, қўрқмасдан учаверинглар. Фақат кабинадан узокроқда ўтиринглар, бўптими? Кўришгунча.

– Хайр, – деди Шурка.

Егор чиқиб кетди; унинг баланд пиллапоядан қандай эҳтиёткорлик билан тушаётгани эшитилди, у ҳовлидан ўтиб, эшикни ёпди ва кўчада паст овозда ашула айтиб кетди:

Раскинулось море широко¹...

Кейин унинг овози эшитилмай қолди.

Буви ўйчан, гамгин қиёфада қоронғи деразага қаради. Шурка Егордан эшитганларини ёзиб олган ва шуларни ўқимоқда эди.

– Қўрқинчли, Шурка, – деди буви.

– Ахир, одамлар учишяпти-ку...

– Кел, яхшиси, поездда кета қолайлик.

– Поездда-я, ахир, бутун таътилим йўлга кетади-ку.

– Тавба, тавба! – хўрсинди кампир. – Ке, Павелга хат ёзамиз. Телеграммани эса бекор қиламиз.

Шурка дафтарида яна бир варақни йиртиб олди.

– Демак, учмаймиз, шундайми?

– Қаёққа учамиз – қўрқинчли экан-ку! Кейин биздан уч юз грамм...

Шурка ўйланиб қолди.

– Ёз: азиз ўғлим Паша, мен бу ерда биладиган одамлар билан маслаҳатлашдим.

Шурка қоғозга энгашиб олди.

– Улар бизга самолётда учиш қанақа бўлишини гапириб беришди... Кейин биз Шурка билан шундай қарорга келдик: ёзда поездда борамиз. Ҳозир ҳам борсак бўлар эди-ю, лекин Шурканинг таътили тугаб қолар экан.

Шурка бир-икки сония иккиланиб турди-да, ёзишда давом этди:

«Паша тоға, буёғини энди ўзим ёзаяпман. Бувимни Егор Лизунов қўрқитди, агар эсингизда бўлса, мактабда хўжалик ишлари ўринбосари, гапини ҳужжат қилиб туриб олди: бир пайт самолёт деразасидан қараса, мотор ёнаётганмиш. Агар

¹ «Раскинулось море широко...» – Денгиз ясланиб ётар... (Кўшиқдан.)

шундай бўлганда, учувчи оловни тезлик билан ўчирар эди. Ахир, одатда шундай қилишади-ку. Тахминимча, у чиқариш клапанидаги оловни кўриб, кўрқиб кетган. Илтимос, сиз бувижонимга бунинг кўрқинчли эмаслигини ёзиб юборинг. Лекин буни сизга мен ёзганимни айтманг. Унақада ёзда ҳам бормай қоламиз. Бу ерда экин-тикин, чўчқа-мўчқа, товуқ, ўрдак деганларидай, шуларни ташлаб ҳеч қаёққа бормайдилар. Биз, ахир, барибир қишлоқ одамларимиз. Мен Москвани жудаям кўргим келяпти. Биз мактабда география ва тарих фанидан Москвани ўтяпмиз, китобда бошқа, кўрган бошқа, буни ўзингиз ҳам тушунасиз. Яна, Егор амакининг айтишича, йўловчиларга парашют берилмас экан. Буниси энди кўрқитиш бўлди. Лекин бувижоним бунга ишондилар. Паша тоға, илтимос, тушунтиринг, уларни озгина уялтиринг. Улар сизни жуда яхши кўрадилар. Шунинг учун сиз айтингки: бу қанақаси, ойи, ўглингиз ўзи учувчи бўлса. Совет Иттифоқи Қаҳрамони, кўп мукофотлар олган бўлса, сиз бўлсангиз, оддий фуқаролар учадиган самолётда учишга кўрқсангиз. Биз товуш тўсиқларини енгган даврда-я. Шундай деб ёзинг, шунда бувим бир зумда учишга кўнадилар. Сиз билан жуда фахрланадилар. Албатта, сиз шунга муносибсиз. Мен шахсан ўзим сиз билан фахрланаман. Аммо мен Москвани ўз кўзим билан кўришни жуда-жуда истайман. Майли, хайр. Салом билан Александр».

Буви айтиб турар эди:

– Уёққа кузда борамиз. Кейин кўзиқоринлар ҳам чиқади, тузлама қилиб олса бўлади, чаканда мураббосини пиширамиз. Ахир, Москвада ҳамма нарса сотиб олинади-да. Унинг устига, улар менчалик тайёрлай олмайдилар. Шунақа, ўғлим. Хотинингга ва болаларингга мандан ва Шуркадан салом айт. Хайр, бўлмаса. Ёздингми?

– Ёздим.

Буви варақни олиб конвертга солди ва ўзи манзилни ёзди:
«Москва, Ленин проспекти, 78-уй, 156-хонадон.

Совет Иттифоқи Қаҳрамони Любавин Павел Игнатъевичга. Унинг Сибирдаги онасидан».

Хатжилд устига манзилни доим бувисининг ўзи ёзар эди: шунда ишончлироқ бўлади.

– Ана шундай. Сиқилма, Шурка. Ёзда борамиз.

– Сиқилмаяпман. Барибир боришга тайёрланаверинг. Бир кун келиб, учгингиз келиб қолади.

Буви неварасига қаради-ю, ҳеч нарса демади.

Шурка кечаси бувисининг печь устида ағанаб, аста хўрсинганча бир нарсаларни шивирлаётганини эшитди.

Шурка ҳам ухламади. У хаёл сурмоқда эди. Яқин келажакда ҳаётида кўп қутилмаган ишлар бўлиши мумкин. Одам бу ҳақда орзу қилмаган ҳам бўлади.

– Шурка! – чақирди бувиси.

– Ҳа?

– Павелни ҳойнаҳой Кремлга киргизишса керак?

– Балки. Нима эди?

– Ҳеч бўлмаса бир марта у ерга борсам эди.

– Ҳозир у ерга ҳаммани киргизишади.

Буви пича вақт индамай қолди.

– Ҳаммага рухсат беришади? – ишонқирамай деди кампир.

– Буни бизга Николай Васильевич айтган.

Яна бир дақиқача жимиб қолишди.

– Сиз ҳам, бувижон, баъзи пайтлар зўр бўлиб кетасиз-у, ҳозир бўлса, арзимаган нарсага қўрқиб кетдингиз, – деди Шурка. – Нимадан шунчалик қўрқиб кетдингиз?

– Ухласанг-чи, билагон, – буйруқ қилди буви. – Ботирни қаранглар-у. Ўзинг иштонингни хўллаб қўясан.

– Гаров ўйнаймизми? Қўрқмайман!

– Ухла, ухла. Бўлмасам эртага сени яна турғазиб бўлмайди, мактабга борасан-а.

Шурка жим бўлди.

САМИРА АСЛОНПУР

ҚУЁШ ВА НИҲОЛ ҲАҚИДА АФСОНА

«Тонг отди. Қуёшни кутаётган ниҳол баргларини ёйиб шарққа термулди. Тоғлар орасида қуёш пайдо бўлди, унинг кўз қамаштирувчи нурлари атрофни янада ёритиб юборди. Интизор кутган қуёши осмонни эгаллаган чоғда ниҳол суюнганидан чунонам ҳаракатга келдики, бамисли шамол уни ҳар тарафга силкитаётгандек эди. Севинчдан танаси шундай таранглашдики, гўё шу лаҳзада пўстлоғи ёрилаёзди».

Ёзувчи ўз-ўзидан ҳаракатга келган ниҳолнинг ҳолатини ёзишдан тўхтади. Стол ёнидаги пардани дераза четига тортиди ва хаёлга чўмди. Ёзувчи ниҳолнинг ҳис-ҳаяжонини терисининг ҳолатию қувончдан жунбишга келган ҳаракатидан англаб етди. Унинг шодлигини ўзида туйди. Аммо дарахтнинг туйғуларини бу тарзда ифодалаш ёзувчини қониқтирмади, бу унга чиройли кўринмади. Шу пайт ниҳолнинг ҳаракатини кўз ўнгига келтирди. Ниҳол севинчдан шу қадар таранглашдики, пўстлоғи аста-аста, майда-майда бўлиб ёрилиб, танаси кўринди. Назарида бу ҳолатни қоғозда акс эттириш кўлидан келмаётгандек эди.

Кўчада ҳеч ким йўқ. Сукунатни фақат автомобилларнинг овози бузар, бу шовқин уйку оғушида ширин туш кўраётган кишиларни безовта қилаётгандек эди. Йўл чеккасида тўхтаб турган бирорта автомобиль йўқ эди. Ёзувчи пардани қўйиб юборди.

---

*Форс тилидан
Иқбол Бахт
таржимаси*

Самира Аслонпур (асл исми Сакина, 1965 йили туғилган) — таниқли Эрон адаббаси. Унинг «Қуёш ва ниҳол ҳақида афсона» (ديشروخو لاله مناسفا) ҳикояси 2009 йили шу номдаги ҳикоялар тўпламида эълон қилинган.

«Қуёш чиққанди. Кўм-кўк осмондаги сариқлик кўзни камаштирар даражада тенгсиз эди». «Сариқ ва мовий», деди у ўзига ўзи. Ёзувчи қоғоз чеккасига беихтиёр, ҳеч қандай мақсадсиз чизиқ чизди: «Сариқ ва мовий, бу икки рангнинг аралашувидан яшил пайдо бўлади. Яшил, яшил, яшил?! Қандай ажойиб!» — деди топилдигидан мамнун ҳолда. Ёзувчи ўз кашфиётидан қуёш нурларидан жунбишга келган ниҳолдек таъсирланди.

Бу қандай катта янгилик! Наҳотки, яшил ниҳол қуёшнинг ишқи ва осмон кўмагида яралса? Бир дoston бўлгулик ҳодиса! Кўк ва сариқ аралашиб, яшил ранг пайдо бўлганидек, ниҳол ҳам сариқ қуёш ва мовий осмон уйғунлашувидан яшил бўлади.

Ёзувчи ўзида жуда кучли ҳаяжон ҳис этарди. Энди унга автомобилларнинг овози ҳам халақит бермасди. Кун борган сари исир, бу ҳарорат гўёки ручкасининг сиёҳига таъсир қилиб, осонроқ ҳаракатланишига ёрдам берарди.

«Ниҳол қуёшнинг остида туриб, унинг заррин нурларига беланди, ҳаётбахш зиёдан қатра-қатра ичди. Ниҳол баландга кўтарилишни, қуёшнинг оғушида, ёнида бўлишни хоҳлади. Япроқлари офтоб оташидан қизиб кетди ва шу пайт ўзини қуёшнинг ёнида тургандек ҳис қилди. Ўзича қуёш менга қараяпти, менга ва фақат менга, деб ўйлайди. У тепага кўтарилишни, қуёшга сархушлигини кўрсатишни хоҳларди ва кейин... хоҳламай қолди. Қўлидан келмади. Бу пайтда у қуёшнинг порлоқ нурлари билан шундай юзма-юз турардики, гўё офтоб ўзининг олдига тушгандек. Худди бу ҳолатни бутун тун давомида кутгандек эди».

Ёзувчи деразани тўсиб турган пардага ҳайрат билан қараб қолди, гўё тонг қуёши нурлари пардани ёриб ўтаётганди. Эҳтимол, у стол устидаги чироққа яна бир оз қараб турганида, парданинг орти ҳали тонг етиб келмагандай қоронғи кўринармиди?

Ўзидан сўради: «Хоҳламадими ё қўлидан келмадими?.. Журъати етмадими ёки худбинлиги йўл қўймадими? Қайси бири эди?» Пардани сурди. Автомобилларнинг шовқини

уйқудаги чарчаган кишилар, паришон аёллар ёки оч қолган гўдакларни безовта қилаётгандек туюларди. «Хоҳламадимми ёки қодир эмасмиди?» — деган савол унга тинчлик бермасди.

Пардага ёруғлик тушиб, ундаги шакллар аниқ-тиниқ намоён бўлди. Тонг етиб келган эди. Бир неча дақиқа олдинги қонини тезлаштираётган ҳароратдан асар ҳам қолмаганди. «Хоҳламадингми ё қўлингдан келмадимми? Агар хоҳлаганида ёки қўлидан келганида нимани кўрар эди?»

Тонг етиб келган эди. Пардани четга сурди. Йўл чеккаси ҳаракатсиз эди. Қуёш ҳар доимгидек ерни қиздирарди. Ер баъзан мовий, баъзан яшил тусга кирарди. Баъзида эса кулранг... Агар унинг бирор нуқтасида тўфон юзага келса... Ер Марс ва Юпитер сайёралари каби шиддат билан ҳаракатланарди. Қуёш эса уларнинг барчасини ўзининг улкан орбита-сида айлантларди. Ер малларанг эди, кулранг эди, мовий эди, баъзан эса яшил бўларди. У тушундики, кўкдамда қуёш таъсирида неъматлар ўсади. Минглаб қудратли дарахтлар ва ниҳоллар бўй чўзади. Қуёш бу ўсимликларга бераётган саховатидан сархуш эди...

Ёзувчи қоғозга бошини қўйди ва аччиқланиб йиғлади. Қуёш пардани ёритди, унинг нақшлари равшанроқ кўринди. Пардадан ўтаётган қуёш нурлари ёзувчининг сочлари орасидан ҳам ўтиб, бош терисига етиб келди. Томирларига иссиқ қон югурди ва қўлини, қалбини... бутун вужудини эгаллади.

У йиғларди. Қуёш ҳарорати кўзёшларини иситди. Агар бошини кўтариб, пардани четга сурса эди, қуёш тафтидан машиналар йўл чеккасида тўхтаб қолганини кўрган бўларди.